

ÖREBROPROJEKTET

Delstudier

13.

BROTTLIGHET - KONFORMITET

En utvecklingsstudie på grundval av självdeklarerad brottslighet av pojkar i grundskolan.

Licentiatavhandling

Birgitta Olofsson

Januari 1971

Psykologiska institutionen

Stockholms universitet

108

Handwritten text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

Handwritten text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

Psykologiska Institutionen
Box 6801
113 86 Stockholm
Tel. 34 08 60/427
Professor David Magnusson

Förord

Sedan 1965 bedrivs vid Psykologiska institutionen, Stockholms universitet, ett longitudinellt forskningsprojekt som betecknats Anpassning - beteende - prestation: Örebroprojektet. Projektet är en tvärvetenskaplig studie av anpassning hos individer från skolåren upp i vuxen ålder. Anpassning betraktas som en process, vilken studeras i en systemteoretisk referensram. En utförlig presentation ges i en monografi av Magnusson, Dunér & Zetterblom (1973).

Inom undersökningen följs två årskurser elever i Örebro, elever födda 1952 och 1955 från det år de gick i grundskolans sjätte respektive tredje klass. En ansevärd mängd basinformation finns nu tillgänglig från datainsamlingar av totalgruppen 1965, 1968, 1970 och 1971.

Behandlingen av vissa för anpassningsproblematiken centrala frågeställningar har krävt komplettering av basdata med speciellt konstruerade instrument. Det har t ex gällt störningar i sociala relationer (stickprovsundersökning, Adebäck, 1969), ungdomars normer och normkonflikter (Henricson, 1971), symptombelastning hos flickor i tonåren (Crafoord, 1972) eller ungdomars studie- och yrkesval (Dunér, 1972).

I föreliggande rapport behandlas en undersökning av pojkars brottslighet och utvecklingen mot kriminalitet eller konformitet. Undersökningen grundar sig på data från ett formulär för mätning av självdeklarerad brottslighet. Den belyser omfattningen av den sk dolda brottsligheten och visar på möjligheterna att förutsäga utvecklingen i fråga om denna form av anpassning från beteenden under mellanstadiet i grundskolan.

Stockholm i september 1972

David Magnusson
Vetenskaplig ledare

Anders Dunér

BROTTLIGHET - KONFORMITET

En utvecklingsstudie på grundval av själv-
deklarerad brottslighet av pojkar i grund-
skolan

Licentiatavhandling
Birgitta Olofsson
Januari 1971

Rättelser

Sid 11 rad 12 skall vara Kap II:7

" 16 rad 31 " Kap II:7

" 80 rad 9 " Kap V sid 50

" 100 rad 7 " predicerade

" 102 tabell 48 K-grupp 1, kol. Kamr. skall vara: 70 %

" 195 rad 19 skall vara (se tabell 94).

Denna uppsats tillägnas alla de pojkar, som så generöst bidragit med fakta och gjort denna undersökning möjlig.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

	Sid.
INLEDNING	1
KAP. I. ORSAKER TILL UNGDOMSBROTTLIGHET: EN LITTERATURGENOMGÅNG	5
1. Sociologiska teorier	6
2. Psykologiska teorier	10
3. Teorier om konstitutionella faktorers betydelse	13
4. Inlärningsteorier	14
5. Multiple causation	18
KAP. II. ALLMÄN REFERENSRAM	20
1. Outsiderdimensionen	20
2. Antisocialt - asocialt beteende	21
3. Paralleller i tidigare litteratur	23
4. Sekvensmodellen	27
5. Konformitetsgrupper	30
6. Internalisering av normer	31
7. Samvetets uppkomst	32
8. Konformitetsprocessen	35
9. Anpassningsbegreppet	36
KAP. III. DEN KRIMINOLOGISKA UNDERSÖKNINGENS SYFTEN	38
KAP. IV. EN MODELL FÖR STUDIET AV KRIMINALITET - KONFORMITET	42
KAP. V. UNDERSÖKNINGSPOPULATIONEN	46
1. Utflyttade	49
2. Elever som avgått med slutbetyg	49
3. Elever med förlängd praktisk yrkesorientering	49
4. Elever som blivit omhändertagna för samhälls- vård	50
5. Ej närvarande elever	50
6. Bortfallets bias	50
7. Jämförelse mellan pojkar i bortfallet som varit föremål för utredning av bvn och de som ej va- rit det	51

	Sid.	
KAP. VI.	KORT SAMMANDRAG AV RESULTATET FRÅN K-ENKÄTEN	56
	1. Antalet begångna brott	56
	2. Brottdebut	56
	3. Upptäckt	58
	4. Polisanmälan	58
	5. Beräkning av brottsbelastning	58
	6. Andra icke önskvärda beteenden	59
	7. Gängen	60
	8. Brottsbelastning hos pojkar på de olika linjerna i åk 9	61
KAP. VII.	BESKRIVNING AV POJKARNA I DE OLIKA KONFORMITETSGRUPPERNA I ÅK 9	62
	1. Brottsbelastning	62
	2. Andra icke önskvärda beteenden	63
	3. Känslan av att vara annorlunda	67
KAP. VIII.	HEM- OCH FAMILJEBAKGRUND	72
	1. Föräldraenkätsbortfallet	73
	2. Socialgrupp - utbildningsnivå	74
	3. Familjens bofasthet	79
	4. Bostadsstandard	82
	5. Familjens inkomst	83
	6. Ofullständiga familjer	85
	7. Moderns förvärvsarbete	88
	8. Syskonordning	93
	9. Föräldrarnas intressen utanför hemmet	95
	10. Tillsyn och omvårdnad	96
	11. Föräldrarnas bekymmer med sina pojkar	102
	12. Sammanfattning	104
KAP. IX.	PERSONLIGHETS Variabler	107
	1. Intelligens	107
	2. Intelligens och linjeval	110
	3. Pojken som läraren bedömt honom	114
	4. Pojken som klasskamraterna bedömt honom	130
	5. Sammanfattning	136

	Sid.	
KAP. X.	SKOLSITUATIONEN	139
	1. Pojkens egen upplevelse av skolsituationen	139
	a. Skoltrivsel	139
	b. Arbetsbelastning	144
	c. Kamratrelationer	147
	d. Psykosomatiska symptom	149
	e. Ängslan	149
	2. Särskild undervisning och andra åtgärder från skolans sida	150
	3. Sammanfattning	156
KAP. XI.	KAMRATSITUATIONEN	158
	1. Popularitet i klassen	159
	2. Självsfattning	163
	3. Gängen	168
	4. Kamraters påverkan	175
	5. Sammanfattning och kommentar	181
KAP. XII.	NEGATIVA SKOLFAKTORERS SAMBAND MED KRIMINELLT - KONFORMT BETEENDE	185
	1. En multivariat analys	185
	2. Sammanfattning	196
KAP. XIII.	POLISINGRIPANDE OCH BVN: S UTREDNING	199
	1. Vilka "åker fast"	199
	2. Vilka tar rättelse	204
	3. Debutålder och kriminalitet	209
	4. Sammanfattning och diskussion	212
KAP. XIV.	SLUTORD OCH KOMMENTARER	215
	1. Outsiderbegreppet	215
	2. Sekvensmodellen	217
	LITTERATURFÖRTECKNING	223
	BILAGOR	

INLEDNING

Inom Örebroprojektet studeras elevers anpassning, trivsel och prestation i skolan från många olika angreppspunkter, dels i deras aktuella skolsituation, dels på lång sikt som yrkesutbildning och kommande anpassning och trivsel i arbetslivet (se Rapport nr 1, Magnusson, Dunér, Beckne, 1965).

Då ett studium av ungdomsbrottsligheten fördes på tal, fann man att detta kunde vara synnerligen befogat inom Örebroprojektet, även om det ifråga om brottslighet inte i första hand gällde anpassning till skolan, utan mer till regler och lagar i samhället utanför skolan. Erfarenheten och tidigare undersökningar har funnit ett intimt samband mellan uppdragad och upprepade brottslighet hos pojkar och anpassningssvårigheter i skolan såsom skolck, dåliga kamratrelationer, dåliga studieresultat, disciplinsvårigheter m.m.

I den longitudinella undersökningen har studiet av brottslighet också sitt värde, även om en årskurs pojkar på 500 individer inte är ett tillräckligt brett underlag för att etiologiskt kunna förklara vaneförbrytares bakgrund, eftersom dessa med all säkerhet kommer att inskränka sig till endast ett fåtal personer. Men uppföljningsundersökningar som Robins' "Deviant children grown up" (Robins, 1966) visar att kriminaliteten visserligen minskar med åren, men att den sociala anpassningsnivån verkar vara konstant, så att en förkrossande stor del av asocialt störda ungdomar även senare i livet har stora svårigheter med den sociala anpassningen. Vi kan här också få möjlighet att studera effekten av de samhällsreaktioner den uppdragade brottslingen utsätts för. Verkningarna av dessa samhällsreaktioner är ännu tämligen okända. Många av de åtgärder som vidtas kan tänkas leda till att individens främlingskänsla inför samhällets normer förstärks, liksom banden till den grupp, som inte betraktar brottet som orätt, samtidigt som hans möjligheter att finna socialt anseende minskas.

För den som ger sig i kast med att utnyttja de data som hittills insamlats inom Örebroprojektet till ett studium av vad som leder till att en individ konformerar med samhällets lagar och vad som leder till upprepade krimi-

nalitet, inställer sig en del svårigheter.

Inom Örebroprojektet studeras framför allt elevens beteende i skolan. Uppgifter om elevernas emotionella relationer till sina föräldrar eller fostrare, om uppfostringspraxis, om elevernas egen kunskap om vad som är tillåtet och förbjudet samt deras normer och attityder till lagar och lagöverträdelser fanns inte tillgängliga för den grupp pojkar, som blivit föremål för denna kriminologiska studie. Sådana uppgifter är synnerligen viktiga för att man skall kunna studera brottslighetens etiologi. I hemmet sker den första personlighetsdaningen och föräldrarna är under förskoleåren ofta de enda och oftast de viktigaste fostrarna. Man kan därför på goda grunder anta att hemmiljön, med allt vad den innebär, till stor del bestämmer den inriktning en elev kommer att ha i konformt-kriminellt avseende.

I skolan ställs barnet för första gången på allvar inför krav från samhällets sida, krav att passa tider, att samarbeta, att rätta sig efter regler o s v. Skolan kan därför fungera som ett lackmuspapper "reflecting the acid-test of the child's success or failure in his first attempts to cope with the problems of life posed by restrictive, impersonal society and code" (Glueck, 1950, sid. 269). Det kan alltså vara relevant att använda sig av variabler som kan röja missanpassning i skolan som indikatorer på bakomliggande faktorer av sådan art som de ovan nämnda hemfaktorerna. Sådana faktorer kan även tänkas påverka individens senare anpassning i livet. Dessa faktorer är ofta svåra att penetrera och svåra att mäta. En uppskattning av t ex hematmosfär, av relationen föräldrar - barn och enstaka händelsers inverkan i en tidig barndom måste vara utsatta för mätsvårigheter och felbedömningar. Dessa omständigheter leder till att man får avstå från kausaltänkande och hålla sig till en deskriptiv linje och försöka att inte ta det oerhört frestande steget från deskription till förklaring.

Denna begränsning har dock sina goda sidor, nämligen att man tvingas ta hänsyn endast till elevens overta beteende och till test som är relativt lätta att distribuera i en skola. Om dessa instrument, som alltså är lätt-tillgängliga för lärare, skolpsykolog, skolkurator m fl, på ett tidigt stadium visar sig röja vilka barn som är i riskzonen i kriminellt eller socialt hänseende och vilkas livssituation man måste förbättra, har vi ju

vunnit mer, än om man funnit samband med svåriakttagbara faktorer som det emotionella hemklimatet och föräldrarnas uppfostringspraxis. Detta under förutsättning att man handlar mot eleven så, att man verkligen förbättrar hans situation, inte som ofta sker förvärrar den genom straff, uteslutning och andra negativa sanktioner.

Inventering av barnavårdsnämndens register

Vi startade den kriminologiska undersökningen med att inventera barnavårdsnämndens (bvn) i Örebro register för att se vilka av de 3.300 elever ur åk 3, 6 och 8, som ingick i Örebroprojektets screeningundersökning 1965, som fanns upptagna där för att de begått någon lagstridig handling fram till mars 1967. Resultatet av denna genomgång finns redovisad i en stencil (Olofsson, 1967) samt förekommer i förkortad form i Örebroprojektets rapport nr IX "Kriminellt beteende: Modeller och undersökningsplanering" (Magnusson, Dunér, Olofsson 1968). Det visade sig vid denna genomgång att åk 3 ännu inte kommit upp i de brottsligt aktiva åldrarna, att flickorna i samtliga årskurser var mycket svagt företrädda, att åk 8 hade ett relativt stort antal pojkar anmälda till bvn, men att bortfallet i de i screeningundersökningen ingående variablerna var stort i åk 8 och att detta bortfall i hög grad drabbade just dessa brottsliga pojkar. Återstod pojkar ur åk 6, varav 62 (12,8%) fanns antecknade för brottsliga handlingar. 53 av dessa hade även varit föremål för utredning och åtgärd från bvn:s sida.

Enkät om självdeklarerad brottslighet

Det visade sig dock snart att de brottsliga pojkarna i bvn:s akter inte på något sätt kunde anses som en homogen grupp ur brottslig synpunkt. Där fanns pojkar anmälda för att de tuffat på en gräsbrand, brutit sönder pinnar på lekparkens klätterställning eller tagit en 50-öres chokladkaka, och där fanns de som begått ett 40-tal inbrott, väskryckning eller 23 moppedstölder. Då man även hade skäl att anta att de pojkar som ej fanns antecknade hos bvn inte alla var helt oskyldiga till liknande brott (jfr Elmhorn, 1965 m fl) ansåg jag att det var felaktigt att dela upp elevpopulationen efter om de blivit upptäckta och polisanmälda för begångna brott eller ej och alltså låta brottslighet vara ett dikotomt begrepp. Brottslig - ej brottslig, då det i själva verket antagligen är en kontinuerlig variabel, som sträcker sig från god laglydnad över bagatellbrott några enstaka gånger till avancerad brottslighet med stor vanemässighet.

Vi beslöt därför att låta pojkarna ur åk 6/1965 på vårterminen i åk 9 besvara en enkät om brott, som de kunde tänkas ha gjort under sin skoltid. (Bilaga 1) Denna enkät kommer i den fortsatta framställningen att kallas K-enkäten. Svaren på denna enkät skulle ligga till grund för beräkning av individuell brottsbelastning och indelning i grupper. Resultatet av denna enkätundersökning finns redovisade i "Självdeklarerad brottslighet bland pojkar i grundskolans åk 9" (Olofsson, 1969). En kort resumé av denna återfinns i Kap. VI.

I följande kapitel kommer först några gångbara teorier om orsaken och bakgrunden till ungdomsbrottslighet att presenteras. Därefter följer en redovisning av min egen teoretiska bakgrund och referensram, en resumé av resultaten av enkätundersökningen samt sammanställningen av kriminologiska data från åk 9/65 med data från åk 6/65 där hypoteserna prövas. Kap. XII och XIII är sammanfattande kapitel.

KAP. I. ORSAKER TILL UNGDOMSBROTTLIGHET. EN LITTERATUR- GENOMGÅNG

Detta kapitel innehåller en redogörelse för teorier om brottslighetens orsaker och bakgrund, som jag funnit vara fruktbara och upplevt som relevanta och som kan vara applicerbara på ungdomsbrottslingar. Framställningen gör inte anspråk på att vara uttömmande och den historiska utvecklingen berörs inte alls. Även empiriskt funna samband mellan olika faktorer och ungdomsbrottslighet kommer att ingå i redogörelsen.

Teorier om brottslighetens etiologi kan ligga på mycket olika plan av generalitet. De mest generella är de sociologiska förklaringsmodellerna, där samhällsstrukturen bär det största ansvaret för brottsligheten (jfr Cohen, 1955; Merton, 1957; Cloward & Ohlin, 1960; Schur, 1969) och de inlärningsteoretiska teorierna (Sutherland, 1956; Bandura & Walters, 1969; Aronfreed, 1968 m fl).

Psykologiska förklaringsmodeller som betydelsen av negativa förväntningar (Johnsson & Szurek, 1954), könsrollsförväntan (Brun-Gulbransen, 1958), frustration i kombination med låg straff-förväntan (Dollard & Miller, 1949) har stor generalitet i jämförelse med de psykoanalytiska, individualpsykologiska förklaringsmodellerna, där varje individs kriminalitet kräver sin förklaring (se t ex Abrahamsson, 1960 och Reiner & Kaufman, 1959). Även teorier om kroppsliga eller konstitutionella faktorerers inverkan ifråga om brottslighet varierar i generalitet från Gluecks antagande att pojkar med mesomorf kroppstyp skulle vara mer utagerande (expressiva) och ha lättare att falla för brott (Glueck & Glueck, 1956) och Eysencks mer psykologiskt färgade teori där extraverta, starkt emotionella personer genom sin svårighet att bli betingade ofta kommer på andra sidan lagens rāmärken (Eysenck, 1964), fram till teorier om att enstaka kroppsliga avvikelser, som YY-syndromet (Nielsen, 1968) m fl kromosomanomalier, minimal cerebral dysfunktion (se Torold, 1969) och dyslexi m m (Weinschenk, 1967) kan leda till kriminalitet. Teorier om specifika faktorerers inverkan på kriminellt beteende som de ovan nämnda kommer inte vidare att tas upp. Kromosomavvikelsen är ytterligt sällsynt, och beträffande alla specifika konstitutionella eller funktionella avvikelser kan man ifrågasätta om det är avvikelsen i sig som är avgörande eller om det är

omgivningens eller individens eget sätt att reagera på denna avvikelse som framkallar den sociala avvikelse som tar sig form av brottslighet. Jag kommer i fortsättningen endast att ta upp de mer generella, sociologiska, psykologiska eller konstitutionella teorierna.

1. Sociologiska teorier.

Samhällsstrukturen, de mål och de medel som samhället erbjuder människor för att kunna nå dessa mål, bär i Mertons (1968) kriminalsociologiska modell skulden till brottslighet. Merton anger fem sätt att förhålla sig till de mål och de institutionaliserade medel som samhället erbjuder: konformitet, ritualism, reträtt, innovation och revolt. Det kriminella beteendet kan främst ses som en innovation, ett accepterande av målen men inte reglerna (medlen) att nå dem. Man tar genvägar, som är lagstridiga. Brottsligt beteende kan också ses som revolt, där man inte längre godtar de medel som anvisas utan strävar efter att ändra de av samhället fastställda medlen och målen.

Då de legitima medlen är ojämnt fördelade i samhället förstärks tendensen till innovation i skikt med små legitima möjligheter att nå eftersträvalade mål. I vår kultur innebär pengar och ägodelar ett av våra främsta mål. Bland barn och ungdom är genom bl a förlängd skolgång de ekonomiska möjligheterna ganska små, medan aptiten på olika konsumtionsvaror retas av den mängd varor som erbjuds just tonåringar. Det är just framför allt förmögenhetsbrotten som dominerar i denna åldersgrupp, och stölder av cyklar och mopeder och raden av butikssnatterier kan till dels förklaras av denna teori. Den får också stöd av det faktum att ungdomsbrottslingar med upprepad brottslighet ofta rekryteras från de lägsta socialskikten och från hem i mycket små ekonomiska omständigheter (ex Jonsson, 1967; Gordan och Näs, 1969). Teorin, som är sociologisk, hjälper oss dock inte att förstå varför somliga pojkar med lika små medel att nå sina mål väljer konformitet och andra innovation.

En teori innefattande en både psykologisk och social referensram ger Albert Cohen i sin essä om brottslig delkultur i amerikanska pojkgäng (Cohen 1955). Han beskriver de brottsliga gängens delkulturer som onyttiga (man stjälar inte för att komma åt saker man inte har råd med, utan planlöst och utan att använda det stulna), fräcka, negativistiska, med kortsiktiga mål, ej organiserade, lösliga. Brottslighet är bara en del av de-

ras verksamhet. Den förvärvas och praktiseras i grupp, inte som en individs lösning på privata problem. Gängen är autonoma med stor intolerans mot andra gäng eller grupper. De rekryteras av pojkar som kommit i konflikt med hem och samhälle så att deras solidaritet med gänget är större än med hemmet. De rekryteras också nästan uteslutande av arbetarklasspojkar.

Cohen förklarar uppkomsten av brottsliga gäng på följande sätt: Allt mänskligt handlande är en ständig serie försök att lösa problem. Misslyckande kan göras lättare genom att lura andra och göra andra illa. Är problemen omöjliga att lösa på ett för den officiella moralen nöjaktigt sätt får man vända sig till en grupp med en annan delkultur och en mer passande referensram inom vilken det finns möjlighet att erhålla status. Möjligheten att trotsa det sociala trycket mot konformitet blir större om det finns flera med samma anpassningsproblem inom samma statusskikt.

Cohen gör en ingående analys av medelklassens moral och värderingar, som genomsyrar det samhälle som möter individen i skolan, inför lagen och i olika institutioner och jämför den med arbetarklassens normer. Medelklassmoralen betonar ambition, ansvar, kunnighet, strävan efter långsiktiga mål, klokhet och förutseende, artighet, självbehärskning, ett nyttigt sätt att tillbringa fritid samt respekt för äganderätten. Cohen visar att det är lättare för en arbetarpojke vars normsystem inte innefattar höga aspirationer och utbildning utan fastmer kortsiktiga mål och omedelbar belöning, impulsivitet, bundenhet till familjegruppen och bristande självbehärskning, att bryta med denna medelklassmoral och svårare för honom att nå upp till de normer och förväntningar som ställs på honom från samhället. Den oproportionerliga intensiteten i den brottsliga delkulturen förklarar Cohen som en funktion att försäkra sig om medelklassmoralens ogiltighet. Medelklassens respekt för egendom blir då hårt ansatt av medlemmarnas revolt och visar sig i mängden av förmögenhetsbrott och skadegörelse; de förkastar de statuskällor som förkastat dem. Ett barns relationer till sin familj hindrar eller banar vägen för deltagande i den brottsliga delkulturen. Att en pojke blir brottslig sedan han fått "dåliga kamrater" vill Cohen förklara så att interaktionen med gänget blir en katalysator som utlöser tendenser som inte tidigare varit synliga.

Cohens teori är byggd på amerikanskt samhälle och är därför inte direkt applicerbar på svenska förhållanden. Däremot är Cohens beskrivning av pojkgång säkert giltig även för svenska förhållanden (jfr Takman & Sandquist, 1957) men frågan är om det svenska pojkgångsbeteendet är ett utslag av en konflikt mellan olika socialgruppers värderingar. Gordon (1963) fann t ex i en undersökning i USA av attityder till medelklassvärderingar med semantisk differentialteknik ingen skillnad mellan arbetarklassungdomar och medelklassungdomar, mellan gängdeltagare och icke gängdeltagare, mellan negrer och vita. Cloward och Ohlin (1960) framhåller även att deltagarna i de brottsliga gängen delar medelklassvärderingarna men att de har mindre möjligheter att nå dessa mål. I gengäld har de större differentiella möjligheter, dvs de har fler tillfällen att nå sina mål på ett av samhället icke accepterat sätt. Cohen nämner "status-frustration". Om man stryker ordet "status" och behåller ordet "frustration" har vi kanske kommit sanningen en bit in på livet. Frustration beroende på brist på lämplig sysselsättning, på att lyckas (i t ex skolsituationen) och få erkänsla, på omtanke och omvårdnad.*

Teorin om det sociala arvet, vilket innebär att en social frustration i en generation överförs till nästa i en kumulativ process, har framförts och prövats på starkt kriminella pojkar samt en normalgrupp av Jonsson (1967). Arv har alltså här inte betydelsen av genetiskt arv utan har en överförd betydelse. En mängd depressiva och socialt negativa faktorer visade sig vara för handen både i den brottsliga pojken hem och i hans föräldrars barndomshem. Låg materiell och kulturell standard, fler psykiska och fysiska sjukdomar, alkoholmissbruk karakteriserade både föräldra- och far-morföräldrahem. Den slutsats Jonsson drar av sin undersökning är att resultaten i alla viktiga drag stöder teorin om det sociala arvet. Teorin är tänkt som en pragmatisk förklarande modell, användbar tillsammans med andra modeller.

Den sovjetiske forskaren Minkovsky (1966) anser att roten till ungdomsbrottslighet och brottslighet överhuvudtaget i ett kommunistiskt samhälle kan tillskrivas relikter från det förgångna; kapitalistisk ideologi, kultur och ekonomi. Han påpekar att stora ungdomskullar och kraftig urbanise-

* Jfr Thomas (1951 o 1966) "four wishes"; önskan om säkerhet, nya upplevelser, gensvar (kärlek) och erkänsla (social status).

ring, som i kapitalistiska samhällen oundvikligt leder till hög ungdomsbrottslighet, i ett socialistiskt samhälle absolut inte kan förklara eller förutsäga dynamiken bakom brottslighet. Hans teori är så långt helt sociologisk. Minkovsky anser dock att en hel rad andra faktorer spelar in; familjeförhållanden, uppfostran, tillsyn, skolgång, erfarenheter i arbetslivet. Han lägger huvudvikten på bristen på tillsyn och försummelse från föräldrarnas sida, men anser även att orättmätig gratifikation av barns önsknings och blandningen av "läpparnas bekännelse av sovjetisk ideologi med borgerligt handlingsmönster och oärlighet" har stor betydelse. Teorin kan i sin helhet ses som en multipel-causationsteori där huvudvikten läggs på sådana faktorer som hindrar eller försenare den kommunistiska ideologins internalisering.

Den engelske journalisten Fryvel (1961) tolkar ungdomsbrottslighetens häftiga uppsving på 1950-talet i Sovjet som en produkt av den enorma satsning man gjort på skolväsendet och på utbildning. Besvikelse och apati blir följd av misslyckande i skolan eller misslyckande att i den hårda konkurrensen få ett bättre jobb än föräldrarna, vars utbildning var betydligt lägre. Därtill kommer bristen på ungdomskultur och "tråkigheten" i det sovjetiska samhället, den rigida auktoritära regimen, ofriheten och det politiska trycket.

Schur (1969) lägger den största skulden för brottsligheten i ett samhälle på samhällsstrukturen. En smula tillspetsat påstår han, att ett samhälle har den brottslighet det förtjänar. Den brottslighet man har representerar priset man får betala för att ha strukturerat samhället så som man har gjort (Schur, 1969, sid. 9). Brott skiftar med lagar och ändras från tid till tid, från samhälle till samhälle. I en analys av samhället i USA påstår han att själva samhället är kriminellt

därför att samhället tillåter sociala orättvisor,

därför att samhället är inblandat i våldshandlingar i andra länder (ex Vietnam-kriget),

därför att det amerikanska samhället betonar värden, som underlättar att brott uppstår (penningdyrkan, individualism, tävlan, framgång),

därför att samhället "skapar" många onödiga brott (genom att medelst onödig lagstiftning kriminalisera en mängd beteenden),

därför att det amerikanska samhället handskas med brottslingar och brottsproblem på ett "blint" sätt, som inte leder till någon förbättring.

Mängden avvikande beteende (brott) är relativt konstant genom tiderna. Däremot förändras typ av brott och de sätt man reagerar på dessa avvikelser (brott). Ett samhälle helt fritt från kriminalitet anser Schur otänkbart av den anledningen, att vi behöver brott för att avgränsa vad som innebär konformt beteende.

En liknande analys av det svenska samhället som kriminogen faktor skulle kunna resultera i åtgärder och omvärderingar i syfte att nedbringa och motverka den stigande ungdomskriminaliteten i vårt land.

2. Psykologiska teorier.

Healy och Bronner (1936) som är psykoanalytiskt orienterade, räknar med flera faktorer som orsakar brott. Brottslingen är inte en viss sorts människa utan en människa med en viss typ av problem. Brottslighet uppstår som en reaktion på frustration. Emotionellt obehag (emotional discomfort) är roten till ungdomlig otillfredsställelse och känsla av otillräcklighet. Då barns behov av att känna trygghet, uppskattning, få anseende, känna sig duktiga, lyckas, ha ägodelar och få utlopp för sin fysiska och psykiska energi inte blir acceptabelt tillfredsställda, kan de söka en sådan tillfredsställelse genom att begå brottsliga handlingar, visa sig tuffa, modiga, ha pengar och grejor som ger dem anseende i kamraters ögon. Brottet kan också ses som en flykt från en otillfredsställande situation, som compensation, som hämnd och auktoritetstrots samt ett försök att bli straffad, ett bakvänt sätt att bli föremål för omvårdnad.

Brottslighet blir alltså ett svar på inre eller yttre press, ett sätt att komma över otillfredsställelse. I modellen över hur brottsligt beteende uppstår är dock dessa faktorer inte tillräckliga. För att få modellen att fungera krävs även idéer om brott och ett accepterande av brottslighet som lösning på problemen.

I sin bok "Frustration-aggression" sätter Dollard m fl (1949) in brottslighet i sin frustrationsteori. De utgår från att aggression alltid är en konsekvens av frustration även om frustration inte alltid leder till aggression. Brottslingar har varit utsatta för frustration mer än vanligt. Deras behov av trygghet, av nya erfarenheter, av gensvar och erkänsla har inte blivit tillfredsställda. Samtidigt avskräcks de mindre av hotet om straff. Anticipation av straff byggs upp och förstärks genom socialisation främst

i hemmet. Då denna t ex genom inkonsekvent uppfostran blir svagare än hos andra kan asocialt beteende uppstå som en reaktion på den frustration, som bristen på tillfredsställelse av fundamentala behov ger upphov till. Enligt Rommetveit (1955) blir den sociala pressen utifrån större ju mer individen förväntar sig att hans handlingar skall åtföljas av sanktioner, negativa eller positiva.

Den psykologiska teorin om att all aggression uppstår ur frustration kan ifrågasättas (jfr Lorenz, 1967; Cofer & Appleby, 1964, Kap. 14; Bandura & Walters, 1969, Kap. 3; Yates, 1962, Kap. 3 m fl) men den kriminologiska teorin bygger på empiriska fynd att kriminella personer under sin uppväxt varit hårt utsatta för frustrerande situationer, samt att de inte tycks ha så väl utbildat samvete (se även Kap. II:6).

Som vi sett lägger de psykologiska teorierna mer huvudvikt vid hemmiljön och de emotionella förhållandena mellan fostrare och barn och hur stor tillfredsställelse eller hur hårt frustrerad individen blivit under sin tidiga uppväxt än på samhällsstrukturen. En rad kriminologiska undersökningar av framför allt brottsliga* pojkar t ex McCord (1959), Healy & Bronner (1936), Glueck (1950), Nye (1958), Bandura & Walters (1959), understryker framför allt hemmens betydelse och framhäver konsekvent uppfostran, både "punitiv" och "love-oriented", sammanhållning i familjen och varma relationer mellan föräldrar och barn. De ger starkt stöd åt riktigheten i dessa psykologiska teorier.

Healy & Bronner (1936) fann att 91% av brottsliga barn varit olyckliga, haft upplevelser av att ha blivit berövade kärlek, kände sig oförstådda och utstötta mot 13% av icke brottsliga barn.

Glueck (1950, 1962) fann två faktorer starkt relaterade till brottsligt beteende i sin stora och grundliga undersökning "Unraveling juvenile delinquency", nämligen hemmiljö och kroppstyp. En dålig social hemmiljö med låg bostadsstandard, färre förvärvsarbetande familjemedlemmar, lägre social ambition, dåliga relationer till föräldrar och dålig sammanhållning i familjen tycks karakterisera ungdomsbrottslingars uppväxt.

Nye (1958) fann att "lyckan" i hemmet var avgörande för ett barns brottsliga - konforma beteende, att ömsesidigt accepterande föräldrar-barn

* Med "brottsliga" menas i detta kapitel pojkar med upprepade uppdagade brottsligheter.

ger låg brottslighet hos barnen, likaså åsiktlikhet ifråga om livsåskåd-
ningsfrågor och förtroendefullt förhållande mellan föräldrar och barn.

McCord & McCord poängterade särskilt moderns roll. Bandura & Wal-
ters (1959) framhåller framför allt faderns roll i sin studie av aggressi-
va pojkar (alla även brottsliga) i jämförelse med aggressivt hämmade
pojkar. De aggressiva pojkarna skiljde sig från de hämmade framför allt
i sina relationer till fadern, som för de aggressivas del ofta var hårt
straffande. Relationen till fadern karakteriserades av rädsla, hat och av-
sky i betydligt större utsträckning än relationen till modern.

De aggressivas problem visade sig framför allt böttna i en beroende-
ångest. Genom föräldrarnas, främst faderns, avvisande sätt hade de ag-
gressiva pojkarnas beroendebehov utsatts för stark frustration under å-
ren. Detta har lett till en beroendeångest åtföljd av rädsla för och oför-
måga att knyta förtroendefulla relationer till andra personer.

McCord poängterar hemmens betydelse för pojkars kriminella - konfor-
ma utveckling. Konsekvent uppfostran och kärleksfull och varm attityd
mot barnen från föräldrarnas sida visade sig ha en starkt preventiv ef-
fekt mot brottslighet trots yttre ogynnsamma omständigheter som fattig-
dom, sjukdom och slum-miljö. Studien visar hur faktorer i hemmiljön
kompenserar eller stöder varandra. Även om uppfostran är slapp eller
inkonsekvent uppvägs detta av om modern visar pojken kärlek och värme.
Grymhet hos fadern var helt beroende av moderns attityd. Kärlek och
konsekvens från moderns sida motverkade och en "rejecting" attityd för-
stärkte tendensen att bli kriminell hos pojkarna.

En något annorlunda psykologisk teori presenteras av Briar och Piliavin
(1965). De förkastar motivationella teorier om ungdomsbrottslighet, både
de sociologiska och psykologiska eller psykoanalytiska, därför att dessa
enligt deras mening leder till en sorts multifaktorteori, som innebär att
etiologiska förklaringar till brottslighet är i det närmaste omöjliga. Briar
och Piliavin föreslår i stället en mer fältpsychologiskt färgad "cost-re-
ward"modell. Brottsligt beteende är episodiskt, ändamålsenligt och knu-
tet till den speciella situationen. Önskan att få saker man vill ha, att visa
sig modig eller tuff i kamratkretsen, att vara lojal mot kamraterna eller
att straffa någon kan framkalla dessa handlingar. Att dessa önskningar
inte alltid leder till handling beror på att motiven för ett avvikande hand-

lingssätt motverkas av individens "commitment to conformity". En individ handlar konformt inte bara av rädsla för straff, utan också av rädsla att bli upptäckt, och av rädsla att vid en sådan upptäckt inte kunna upprätthålla sin "self-image", att inte kunna behålla relationer till högtvärderade personer och att förlora status m m. Dvs, en individ befinner sig i en situation där belönings-effekten (reward) av en handling vägs mot den kostnad (cost) en sådan handling skulle innebära. Med denna modell vill författarna förklara varför även "icke-brottsliga" pojkar ibland begår brott, då risken att bli upptäckt är liten eller frestelsen är för stor. Den förklarar också varför brottslighet i allmänhet avtar med åren, då arbete och äktenskap ökar individens "commitment to conformity" och även varför vissa individer efter upptäckt och polisanmälan inte fortsätter att begå brott utan hör upp, trots risken för stigmatisering, därför att han vill behålla sin familjs och sina vänners respekt och kärlek och vill öka sina chanser att nå konventionella mål.

3. Teorier om konstitutionella faktorerers betydelse.

Sedan Lombrosos dagar har konstitutionella faktorer med jämna mellanrum blivit föremål för uppmärksamhet. Genom Gluecks (1950, 1956) upptäckt att den mesomorfa kroppstypen var dubbelt så ofta förekommande bland kriminella pojkar som bland kontrollgruppens pojkar (60% mot 30%) fick teorin om kroppskonstitutionens inverkan på om en person blir brottslig eller ej ett nytt uppsving. Pojkar med mesomorf konstitution karakteriseras enligt Glueck av fysisk styrka, energi, okänslighet, tendens att uttrycka spänning och frustration i handling. De saknar hämning till antisociala äventyr, har ingen underlägsenhetskänsla och är inte undergivna mot auktoriteter. Gluecks kunde dock inte ge belägg för ett "point-to-point"-samband mellan kriminogena, konstitutionella drag och kriminellt beteende. De hävdar att det är hela organismen med dess morfologiska-, temperaments- och karaktärsdrag som reagerar på ett antisocialt sätt vid vissa yttre omständigheter. Frågan om det biologiska arvets och miljöns betydelse får alltså det vanliga svaret: arvet sätter de gränser inom vilka miljön kan verka.

Sambandet mellan kroppstyp och brottslighet är dock enligt Gibbons (1968) en produkt av en social process - ej en biologisk process. Han påpekar att "it could be argued that delinquent subcultures recruit new members selectively, placing a premium upon agile, muscular boys.... Excessi-

vely fat or overly thin and sickly youngsters make poor candidates for the rough and tumble world of delinquent behavior, so they are excluded If so, this is a social process, not a biologically determined pattern of behavior" (Gibbons, 1968, sid. 134).

Eysenck (1964) lägger också vikt vid personlighetsdrag som är konstitutionellt betingade och som han anser vara relativt stabila, nämligen en persons läge i variabeln extraversion-introversion och i variabeln emotionellt stabil - instabil. Eysenck påvisar genom att redogöra för otaliga inlärningsförsök att extraverta personer som samtidigt är emotionellt instabila har svårigheter att bli betingade, är svåruppfostrade. Han anser att samvetet, tillspetsat uttryckt, är en betingad reflex. "Samvetet" och "moralen" byggs till stora delar upp genom betingning i den tidiga barndomen. Personer med strängt samvete, dvs där den aversiva betingningen är fast, rodnar vid lögn och får ont i magen om de själ. Denna fysiska reaktion anser Eysenck ha större preventiv effekt än lag och straff.

I sin teori tar Eysenck inte upp det emotionella förhållandet mellan fostrare och barn. Han förenklar också starkt genom att behandla variablerna kriminalitet, emotionalitet, extraversion-introversion som dikotoma och slipper på det viset bekymret med de stora mellangrupperna som varken är det ena eller det andra. Teorin är trots det stimulerande och kan ge en förklaring till varför syskon i samma familj kan hamna på så olika ställen på variabeln konformitet-kriminalitet.

4. Inlärningsteorier

En av de mest uppmärksammade, beundrade men samtidigt starkt kritiserade teorierna är Sutherlands differentiella associationsteori. Differentiell association gör anspråk på att vara "the sufficient and necessary cause" (The Sutherland Papers, 1956) till brott. Sutherland utgår ifrån att kriminellt beteende är inlärt och att samma mekanismer, som i en miljö leder fram till laglydnad, i en annan miljö kan leda till systematisk brottslighet. Inläringen sker i interaktion med andra personer i en kommunikationsprocess, som försiggår i små intima grupper, familjen eller gänget. Den avgörande faktorn är, hur ofta och hur nära kontakten med brottslighet och kriminella normer är. Den förutsätter alltså en brottslig delkultur, dels bland den vuxna befolkningen och dels

i vissa kamratgång. Genom att dela attityder mot lag, samhälle och sig själv med kriminella individer, lär man sig brottsligt beteende och brotts-teknik. Ursprungligen var teorin avsedd att förklara systematiskt krimi-nellt beteende (Sutherland, 1955) men utvidgades senare att gälla alla sorters kriminalitet.

Den kritik som framförts gäller framför allt att teorin inte tar hänsyn till några personlighetsfaktorer (Tappan, 1949; Kinberg, 1955) och att an-passningsförmågan skulle vara densamma för brottsliga och icke-brotts-liga, medan det endast är de inlärdade värdena som varierar (Cohen, 1955). Den första kritiken avfärdar Sutherland själv med att personlighetsfakto-rer endast har betydelse för en persons val av kontakter med andra män-niskor. Detta understöds av Gluecks undersökning av 500 ungdomsbrotts-lingar och 500 kontrollpojkar (Glueck, 1950), där de brottsliga pojkarna i mycket högre grad haft brottsliga kamrater än de icke brottsliga trots att dessa var tagna ur samma bostadsdistrikt och växt upp i samma mil-jö. Personlighetsfaktorerna kommer alltså indirekt att orsaka kriminali-teten, även om de inte är den direkta orsaken.

Att anta att anpassningsbarheten till regler och krav är lika hos upprepat brottsliga ungdomar som hos mer laglydiga, måste anses vara helt fel-aktigt enligt de flesta empiriska undersökningar. De brottsliga har inte endast brutit mot regler i samhället (lagen) och i skolan, utan har även stora svårigheter att foga sig i de krav som ställs på dem i hemmet och i kamratkretsen-gänget (se Glueck, 1950; McCord, 1959; Jonsson, 1967 m fl). De är "trouble-makers" i hemmen, ofta översittare eller hack-kycklingar i kamratkretsen o s v. Man kan också ifrågasätta om "inlär-ningen" hos barn och ungdom av brottsligt beteende inte i stället skulle kunna anses som utebliven inläring av regler, lagar och normer, bero-ende på t ex inkonsekvent uppfostran, dåliga relationer mellan normsän-dare och normtagare m m. Ty om man mäter en 3-åring med de mått man mäter en 13-åring med, så "kan" även han föröva skadegörelse, stjäla och bedra. Eysenck placerar t ex psykopatiskt beteende bland "dis-orders of the second kind" (Eysenck & Rachman, 1965, s. 7) vilket inne-bär, att missanpassat beteende av t ex brottsligt slag har uppstått, där-för att man misslyckats att lära (genom betingning) brottsliga personer socialt accepterat beteende. I något annorlunda termer, som i stort sett har samma innebörd, beskriver Staats (1969) brottsligt beteende främst som en brist i personens A-R-D (attitudinal-reinforcer-discriminative) system, dvs i personens inlärningshistoria. (Jfr även Bandura, 1969 samt Aronfreed, 1968).

Att jag trots denna kritik tar upp den differentiella associationsteorin beror på att man, om den räknas som en orsak bland flera, kan få förklaring på varför tidigare laglydiga pojkar, då de kommer med i gäng med brottsliga kamrater, kan begå brott. Detta är en föreställning som de flesta föräldrar tycks ha och därför varnar sina barn för gäng och för samröre med kamrater, som de vet eller anar är kriminella. Bland gängbrottslingar är det sannolikt att de flesta i social bakgrund, i anpassning och personlighetsutrustning inte skiljer sig från ungdomar i allmänhet. Men inom gänget underlättas uppkomsten av asociala aktiviteter därigenom att solidaritet med kamraterna är så viktig och att avvikelser inte tolereras eller åtminstone sänker pojkens status. Är då kärnan i gruppen asocialt inriktad kan många pojkar, som i ett annat gäng skulle vara laglydiga, begå brott för att "de andra" i gänget gör det. Det är först vid upptäckt då brottet blir kallat "brott" som fåren skiljs från gettren (jfr Blomberg, 1963).

Enligt Mead (1934) är social inlärning, baserad på en symbolisk process, där individen låtsas att han är en annan person, spelar en roll (taking the role of the other) för att på det sättet få en inblick (lära sig) hur andra personer beter sig i vissa situationer, få veta andras synsätt (taking attitudes from others) och handla därefter (jfr Rommetveits, 1955, role-taking, dvs den process där en individ utsätts för och blir bekant med mönster för krav och förväntningar från andra, och role-playing, dvs den symboliska process, där individen sätter sig i någon annans ställe, anpassar sig efter förväntningarna och kraven).

Mowrer (1950 och 1960) framhåller den känslomässiga bindningen mellan roll-"givare" och roll-"tagare" som fundamental för denna imitationsprocess. Roll-givarens beteende får ett "secondary reward value" genom att denne kunnat tillfredsställa individens, barnets, primära behov av föda och omsorg. Utan denna sekundära belöning som individen upplever, då han beter sig som (den älskade) rollgivaren, misslyckas roll- och norm-sändaren att överföra sina normer till barnet (jfr Kap. II:6).

Brottslighet och asocialitet skulle enligt dessa forskare bero på att den sociala inlärningen blivit ofullständig därför att den skett under ogynnsamma omständigheter; den emotionella relationen mellan fostrare och barn har varit otillfredsställande, uppfostran har varit inkonsekvent. "Övergivna

och försummade barns beteende bevisar hur laglydigt beteende är beroende av konsekvent social träning och social kontroll" (West, 1967, s. 54).

Utifrån sin socio-behavioristiska utgångspunkt försöker Bandura & Walters (1969) bevisa att avvikande beteende utvecklas enligt samma inlärningsprinciper som socialt beteende. En liknande utgångspunkt har Aronfreed (1968) i sin uttömmande analys av hur internaliserad kontroll av beteendet uppstår och under vilka omständigheter inläring av sådan kontroll är gynnsammast. Dessa författare bygger sina teorier på omfattande experiment framför allt med barn under laboratoriemässigt kontrollerade betingelser samt även fältstudier. Skillnaden mellan avvikande och icke-avvikande beteende är enligt Bandura & Walters en fråga om värdering. Både uppkomsten av asocialt och pro-socialt beteende kan förklaras utifrån sociala stimuli som individen varit utsatt för, beteendekarakteristika hos de sociala modellerna, främst då föräldrar eller andra fostrare, förstärkningar av beteenden under barnets inlärningshistoria samt träningsmetoder, som använts för att modifiera hans sociala beteende.

Social inläring sker dels genom observationsinläring, dels genom betingning och förstärkning. Observationsinläring innebär presentationen av en modell (förebild, föredöme). Detta kan leda till att nya beteenden snabbt förvärvas genom modelleffekt, imitation. Observation av en modells handlande kan även ha en hämmande eller hämningsreducerande effekt. Observation av en modell kan också fungera som en utlösare av beteenden av samma slag, som observatören redan tidigare lärt sig.

Det sociala inflytandet av en modell kan dock inte helt förklara socialisationsprocessen. Konsekvensen av en individs handlande kommer till största del att bestämma om detta beteende blir förstärkt, försvagat eller hämmat. Positiva och negativa förstärkningar spelar en viktig roll vid utvecklingen av en individs förmåga till själv-kontroll och hans moralutveckling. Enbart aversiva reaktioner i form av straff eller indragna förmåner är dock inte tillräckliga för ett barns utveckling i socialt hänseende. Aronfreed (1968) framhåller att verkan av aversiva reaktioner framhävs om man kan erbjuda barnet alternativa handlingsmönster, som förstärks genom olika former av belöning. En av de mest använda och mest effektiva formerna av social bestraffning är "withdrawal of love". Men om ett barn inte lyckats uppnå ett kärleksfullt förhållande till sina föräldrar eller blivit van vid kraftiga aversiva reaktioner från föräldrarnas si-

da, kommer förlusten av kärlek och positiv uppmärksamhet inte att få samma betydelse, som den har för ett barn, som är van vid kärlek och emotionellt god kontakt med sina föräldrar. Barnet blir då inte lika motiverat att undertrycka det oönskade beteendet och inte motiverat att korrigera sitt uppträdande. Förlusten av kärlek blir effektiv som bestraffning först då den framträder genom kontrast till vad barnet blivit van vid. Kärlek och omsorg är inte tillräckligt men är ett villkor för att kontroll av och en finstämd reaktion på barns beteende, som föräldrar och fostrare visar, skall ha avsedd verkan.

Inlärningsteorier av ovan nämnda slag har troligen stor relevans för förklaringen av uppkomsten av avvikande beteende. Den kritik man kan ställa är att de försöker förklara beteendet mekaniskt, utan att ta hänsyn till sådana sociala fenomen som förväntan, alienation, livsåskådning, och samhällssyn.

5. Multiple causation

Gemensamt för de flesta forskare (Sutherland undantagen) är att de i stort sett är ense om att de inte funnit någon enstaka faktor som ensam kan sägas orsaka brottsligt beteende, utan att detta uppstår i en interaktion av olika faktorer. I kriminologisk litteratur kallas detta flerdimensionella betraktelsesätt "multiple causation". Enligt Mannheim (1965) är det kriminalvetenskapens stora uppgift att kvantitativt klassificera olika faktorer enligt graden av deras korrelation med kriminellt beteende, kvalitativt genom att urskilja primära och sekundära orsaksfaktorer, samt slutligen försöka kombinera faktorer för att göra en prediktion. Denna "multiple causation"-teori anger Sveri (1964) som den mest fruktbärande i det läge där vetenskapen nu befinner sig. De främsta företrädarna för detta angreppssätt är Sheldon och Eleanor Glueck som lagt ner ett oerhört arbete på att kartlägga brottslighet genom att mäta sambanden mellan ett stort antal variabler och brottslighet.

I Sverige har Dick Blomberg (1963) skisserat en modell som han tillämpar på kriminellt beteende. Han anger tre slags faktorer som har olika grad av föränderlighet. Först individens disposition, som är förhållandevis stabil och endast förändras genom långvarig påverkan. För det andra individens normer, som är i ständig utveckling på grund av nya upplevelser

och förändringar i miljön. Till sist arten av och styrkan hos olika stimuli i den aktuella situationen och möjligheten att tillfredsställa behov. Dessa varierar från situation till situation. "Det inbördes samspelet mellan dessa tre kategorier av orsaksfaktorer avgör individens beteende" (Blomberg, 1963, s. 166). Denna modell används på det kriminella beteendet och Blomberg visar hur komplicerat orsakssammanhanget är mellan individens personlighet, uppväxtmiljön och den aktuella situationen. Kriminalitet är beroende av en mängd samverkande faktorer, och vi är inte berättigade att fastslå några speciella egenskaper eller vissa yttre förhållanden som generella brottsorsaker. I allmänhet är det ett flertal faktorer som medverkar vid uppkomsten av kriminella handlingar. Även om enskilda faktorer endast i undantagsfall är de enda orsakerna till kriminellt beteende kan vissa faktorer anses som mer eller mindre starka riskfaktorer.

KAP. II. ALLMÄN REFERENSRAM

I denna undersökning ämnar jag arbeta utifrån ett "multiple-causation"- betraktelsesätt. Jag tänker mig att ett stort antal faktorer kan bestämma en individs utveckling mot konformitet eller kriminalitet. Dessa faktorer kan samverka additivt; multiplikativt eller kurvliniärt, uppväga varandra eller förstärka varandra. Men för att fungera som konformitets- eller kriminalitetsbefrämjande måste de upplevas av individen som något som solidariserar honom med eller alienerar honom från samhällets målsättning. Faktorerna måste, med Gluecks terminologi, transformeras av faktorer i den psykologiska sfären. En faktor blir inte en orsak förrän den blir ett motiv (Glueck, 1956, s. 16).

1. Outsider-dimensionen

Den faktor vars transformerande förmåga jag framför allt vill pröva och utifrån vilken jag vill ställa mina hypoteser är outsiderskänslan, såsom Becker (1963) definierar begreppet. Outsiderbegreppet hänför sig till personer som av andra ansetts som avvikare och som därför står utanför cirkeln av "normala" medlemmar. Från den avvikande personens synpunkt är det de personer, som skapat reglerna vilka han brutit emot, som är outsiders. Det bör understrykas att outsiderskänslan, som den kommer att användas här, är beroende av hur andra personer reagerat inför personen ifråga. Jag avser alltså inte den (ofta sofistikerade) vaga känslan av att vara annorlunda, som är vanlig bland växande unga människor, utan snarare känslan eller medvetandet av att vara utstött, annorlunda behandlad av vissa mycket viktiga grupper, t ex föräldrar, lärare, kamrater, vuxna människor i allmänhet, samhället m fl. Den brottsliga outsidergruppen kan då lätt bli en grupp där den utstötta blir en insider. Hur denna process går till får man en större förståelse för om man samtidigt försöker studera hur unga människor konformerar, godtar givna samhällsnormer och regler, solidariserar sig med samhället, föräldrar, lärare, icke-brottsliga kamrater och blir en "insider" i det laglydiga samhället.

Känslan av att vara en outsider uppstår i den sociala samverkan mellan individ och miljö. Det är inte handlingar, sätt att bete sig eller olika han-

dikap som i och för sig föder outsiders känslan utan det sätt på vilket omgivningen reagerar på dessa handlingar, beteendesätt eller handikap. "Deviance is not a quality that lies in behavior itself, but in the interaction between the person who commits an act and those who respond to it" (Becker, 1963, s. 14). Detta är särskilt påtagligt då det gäller brottslighet bland ungdomar. De flesta snattar, lånar cyklar och mopeder, förstör bänkar eller vittjar en automat utan att det anses annat än som ett pojkestreck, någonting "som alla gör". Blir personen upptäckt och polisanmäld kommer saken i ett annat läge. Han förväntas sedan ofta av de vuxna vara opålitlig också i andra avseenden.

Främlingskänslan gentemot det etablerade samhället kan ses som en ytterlighet på en dimension, där den andra ytterligheten utgöres av en stark solidaritet med samhället, grundad på en identifiering med dess verksamhet och syften, alltså dess regler och lagar. De flesta människor kan antas ha en mittposition i denna dimension; de vill inte ta avstånd, begår inte handlingar för att skada samhället men är inte heller beredda till större uppoffringar för dess bästa.

2. Antisocialt - asocialt beteende

Beroende på vilken vikt outsidersattityden har som förklaring till ett brott kan det kriminella beteendet karakteriseras som antingen antisocialt eller asocialt.

Vid det antisociala beteendet är drivkraften främst outsidersattityden. Brottet är direkt och medvetet riktat mot samhället och det som representerar detta, t ex familjen eller skolan. Den antisociala outsidersattityden tar sig uttryck i öppet trots, barnet struntar i tillsägelser och verkar att medvetet nonchalera regler, vars bevekelsegrunder de står främmande för. Brott kan, om man ej uppmärksammar outsiderspekten, synas oförklarliga och meningslösa och ej ägnade att ge någon behovstillfredsställelse, t ex meningslös skadegörelse, stöld av saker som ej används utan bara slängs. Individerna reagerar på sina otillfredsställda behov med brottslighet, som till en början verkar planlös och destruktiv, men som så småningom går ut på att sko sig på andras bekostnad och riktas mot "de andra" och mot samhället (jfr Cloward & Ohlin, 1960, s. 126).

Vid det asociala beteendet är drivkraften vanliga "normala" behov, men det föreligger oförmåga att kontrollera och hämma impulserna på ett socialt acceptabelt sätt. Beteendet har karaktären av omognad. Mycket av småbarnens beteende kan räknas hit. De flesta barn socialiseras så småningom, lär sig det socialt acceptabla beteendet, men en del gör det inte. I asocialt beteende förutsätts att individens attityder till samhällets normer är neutrala. Han har inte internaliserat dem eller insett deras betydelse i samlevnaden mellan människor, men han har inte heller gjort uppror mot dem. Till denna grupp kan man räkna en stor del av den lindrigare ungdomsbrottsligheten av engångskaraktär, men också enstaka grövre brott. Den aktuella situationen spelar här stor roll. Den interna kontrollen är outvecklad, men individen tillgriper andra sätt att tillfredsställa sina behov om den direkta kontrollen - tillsyn och övervakning - är stark. Anti-socialt beteende sker oberoende av den direkta externa kontrollen.

Utifrån mycket väl genomtänkta experiment med råttor har Maier (1949) utvecklat en teori om att allvarlig frustration leder till stereotyp, fixerat, beteende. Maier skiljer på "motivation-instigated"beteende och "frustration-instigated"beteende. Vid stark frustration, där situationen för individen får karaktären av ett helt olösligt problem, reagerar individen tvångsmässigt, fixerat, stereotyp. Belöning har ingen effekt på ett "frustration-instigated"beteende och bestraffning får snarare motsatt effekt, därför att det istället ökar graden av frustration. Ett "motivation-instigated"beteende är påverkbart både med beröm och klander. I motsats till "motivation-instigated"beteende upplevs "frustration-instigated"beteende som befriande och frustrations-lindrande, trots att det inte är adaptivt.

Maier applicerar sin teori även på kriminellt beteende. Enligt denna teori kan man skilja på två slag av stöld. "Motivation-instigated"-stöld begås, därför att man har en stark önskan att ha och äga den sak man stjälar. Stöld kan även vara "frustration-instigated", t ex i det fall där en pojke som är emotionellt frustrerad, stjälar för att få uppmärksamhet och vänner. Effekten av belöning och straff är helt beroende av om de tillämpas på "motivation-instigated"- eller "frustration-instigated"-beteende.

Maiers tolkning av sina råttexperiment har varit föremål för en del kritik (se Yates, 1962, Kap. 2). I sin tillämpning av teorin på mänskligt beteende har han dock bidragit till förståelsen av påföljders verkningar på olika typer av kriminellt beteende. Är orsaken till brott en långvarig frustration av elementära behov hjälper inte straff. Endast en förbättring av individens situation, som kan minska frustrationen, kan leda till ett mer adaptivt beteende.

"Motivation-instigated"-brottslighet motsvarar vad som tidigare kallats för asocialt beteende. Detta beteende är modifierbart genom bestraffning om alternativa beteendeformer finns tillgängliga. "Frustration-instigated"-brottslighet utgör huvudparten av antisocialt beteende med less alienation och främlingskänsla för samhällets värderingar och förklarar enligt Maier denna brottslighets upprepade och stereotypa form. Besträffning i detta fall ökar frustrationsnivån och kommer alltså att öka styrkan hos det "frustration-instigated" beteendet.

3. Paralleller i tidigare litteratur.

När Becker antar att detta att bli utstött av andra, bli behandlad som anorlunda, som utanför "de normalas" krets, har en stor betydelse för hur personen ifråga har möjlighet att konformera med gängse normer, bygger han på en iakttagelse som många sociologer och kriminologer gjort tidigare. Benedict (1934) beskriver hur omgivningens negativa reaktion på avvikelser såsom homosexualitet, som inte i och för sig försämrar individens fungerande i samhället, kan leda till svåra störningar, mentalt och socialt. Hon säger "a few people can achieve a satisfactory life unsupported by the standards of the society. The adjustments that society demands of them would strain any man's vitality" (Benedict, 1934, s. 257).

Denna sekundära avvikelse innebär att en ursprunglig normavvikelse genom omgivningens reaktion förvandlas till en kvalitativt ny typ av avvikelse.

Något av samma tankegång kan man finna hos Cohen (1955) i hans studie av brottsliga pojkgång. Han ser den överdrivna, oproportionerliga intensiteten i gäng med brottslig delkultur som ett sätt att försvara sig mot och ogiltigförklara den medelklassmoral eleven finner i skolan och runt omkring sig och vars krav han inte kan motsvara. Den brottsliga delkulturen innebär en lösning av konflikten genom att pojken förkastar de statuskällor som förkastat honom.

En annan vinkling av samma företeelse är föreställningen att negativa förväntningar från föräldrar och samhälle kan framkalla det förväntade beteendet. Man väntar sig att pojken som är livlig och företagsam och som kanske blivit upptäckt för snatteri skall bli en tjuv av grövre mått. Denna negativa förväntan kan ses som ett sätt att betrakta pojken som en outsi-

der. Becker säger att denna tendens som människor har att låta ett speciellt beteende vara generellt, är förkrossande för individen som har beteendet. "Treating a person as generally rather than specifically deviant produces a self-fulfilling prophecy" (Becker, 1963, s. 34).*

Johnsson & Szurek (1954) har med ett psykoanalytiskt förklaringsätt kunnat hänföra unga pojkars brottslighet etiologiskt till deras föräldrars förväntningar. De uppnår en ställföreträdande tillfredsställelse av egna bortträngda antisociala impulser genom att agera ut dem genom sina barn. Jonsson (1967) säger sig ha fått bevis på riktigheten av detta speciellt hos flickor på Skå, där föräldrarna inte bara vägrar att medge sådana impulser utan också kräver att flickan skall bli ordentligt straffad.

Eriksson (1959) bekräftar genomslagskraften i att behandla människor som outsiders då han säger att terapeutiska ansträngningar och även försök till sociala reformer bekräftar att i varje system där man undantränger, utesluter och exploaterar människor, tror de undanskuffade, uteslutna, exploaterade på den onda bild som de satts att representera av de dominerande.

Robert Merton (1968) har gjort en ingående analys om hur detta med förväntningar som "self-fulfilling prophecy" även fungerar mellan grupper i samhället i stort, t ex etniska grupper.

De negativa förväntningarna innebär någon sorts utstötning av personer eller grupper av personer, som blir betraktade som outsiders.

Centralt för hela problematiken med att vara en outsider är med vem eller vilka man identifierar sig och vilka grupper av personer som är ens referensgrupper, dvs den grupp individen önskar identifiera sig med, där han önskar bli accepterad. Är det ens egen referensgrupp som behandlar en som outsider måste trycket mot konformitet vara stort. Kan man trots ansträngningar ändå inte nå insteg i den förkastande gruppen får man söka en ny referensgrupp, där man är accepterad och med vilken man kan identifiera sig. Den brottsliga gruppen är en grupp där en utstött, en outsider, kan bli accepterad. Naturligtvis måste man tänka sig flera sådana grupper,

* Jfr Rosenthal, R. Pygmalion in the classroom. Harvard 1968. Lärarens och elevens egna förväntningar på skolprestationen visar sig i denna undersökning i högsta grad påverka resultaten.

där utstötta personer kan finna en tillflykt. Sherif Cantril (1947) anger t ex det sex-aktiva gänget och det distingerade gänget. Den brottsliga outsidergruppen blir i första hand den grupp, där personer som blivit utstötta, stigmatiserade för sitt brottsliga beteende hamnar. Healy och Bronner (1936) anger i sin modell för hur brottsligt beteende uppstår, att då önskningar, behov, förhoppningar frustreras genom otillfredsställande mänskliga relationer, uppstår en känsla av otillräcklighet, man längtar efter en substitut-tillfredsställelse. Denna längtan plus att individen accepterar idéer om brott leder till brottsliga aktiviteter.

Glasers (1956) teori om differentiell association som orsak till brottsligt beteende innebär att en individ blir brottslig genom att han identifierar sig med verkliga eller inbillade personer, från vars perspektiv hans brottsliga beteende tycks acceptabelt. Han sätter den differentiella identifikationen i första hand, det brottsliga beteendet i andra hand i en orsakskedja. Man kan med vårt sätt att se lika gärna tala om att det brottsliga beteendet kommer först. Genom samhällets sätt att reagera på brotten mer eller mindre tvingas individen att identifiera sig med den onda bild man gör av honom och med andra brottsliga individer i något som ofta liknar de utstötts förbund.

Björkenheds (1959) attitydundersökning av 300 ungdomsbrottslingar och 200 kontrollfall visade att 18% av de brottsliga pojkarna valt sina kamrater därför att de inga andra hade att vara med mot 2 % bland kontrollfallen. 41 % av brottslingarna var likgiltiga eller gillade inte alls ledaren i gänget mot 10 % av kontrollgruppens pojkar.

Lawrey (1944) säger i en analys av individuella olikheter och konflikter som uppstår i samband med dem, att allt som händer i förhållandet till gruppen och som tyder på att individen inte är accepterad eller t o m föraktas sätter igång konfliktmekanismen. Vid lösning av konflikten ingår två viktiga element:

- 1) självmaximering (ego-drive)
- 2) grupp-konformitet (group-drive)

Självmaximering innebär att man försöker bevisa att man är duktig, bra. Man försöker hävda sig. De allra flesta människor känner sig tillräckliga och accepterade av sin grupp endast till en viss del, men de finner compensation för frustrationer på vissa områden genom tillfredsställelse på andra.

I tonåren är det inte familjen som är den allt överskuggande gruppen. Frigörelsen från hemmet sätter kamratgruppen i centrum. Trycket mot gruppkonformitet är stort. Ett sätt att kompensera underlägsenhetskänslor och utstötthetskänslor kan vara brottslighet. I brottsliga kretsar blir brottslighet ett uttryck för god anpassning.

Lawrey ser alltså stora delar av ungdomsbrottsligheten som uttryck för konflikter på grund av skillnader. Han stöder sig där på exempel från Healy och Bronner (1936), som fann att en tredjedel av de brottsliga barnen kände sig underlägsna överhuvudtaget och 43 % kände sig otillräckliga och underlägsna vad gällde vissa aktiviteter.

Samma grundsyn har Maberly (1951), som tror att mycket antisocialt beteende hos barn kan tänkas uppstå från defekter och personlighetsavvikelser som ger en känsla av att vara ovanlig, bortstött av andra, misslyckad i normal anpassning. Brottslighet kan då ses som ett sätt att kompensera underlägsenhet och otillräcklighet genom att skapa popularitet genom tuffhet och brott mot auktoriteter.

Denna underlägsenhet anser Maberly bero på faktiska eller inbillade "handicap". Dessa kan bli upphovet till att pojken blir utstött och misslyckas med personliga kontakter. "Handikappen" kan vara mentala defekter, emotionell retardering, fysisk skillnad, mycket hög intelligens och eccentric eller psykopatologisk personlighet.

Settergren och Brant-Humble (1965) redovisar i en preliminär rapport från Justitiedepartementets klientelundersökning resultat från en jämförelse mellan en grupp pojkar för första gången registrerade hos polisen och en beträffande socialgrupp, familjetyp och ålder matchad kontrollgrupp i variabler från AAT (en nykonstruerad variation av TAT). De fann ingen skillnad mellan grupperna i antalet negativa relationer som utgår från hero. Däremot är negativa relationer som riktas mot hero med "förkrossande övervikt" flera i brottsgruppen. Signifikant flera positiva relationer både utgår från och riktas mot hero i kontrollfallens berättelser. Dessa resultat tyder med bestämdhet på att brottspojkarna känner sig utstötta, som outsiders och inte väntar sig något gott från sin omgivning.

Detta att vara utstött, en outsider, är särskilt för den unga människan synnerligen pinsamt. Detta bekräftas av de flesta av ovan nämnda forskare. Situationen blir särskilt outhärdlig då individen inte har någon annan grupp som han känner som sin speciella referensgrupp eller där han är starkt "ego-involved" enligt Sherif och Cantrils terminologi (1947). Psykologiskt sett spelar det en stor roll om löje eller beröm kommer från en indifferent grupp eller en med stark "ego-involvement" eller i Beckers termer: om kritiken eller berömmet kommer från en grupp där man är en insider eller om den kommer från en grupp där man är en outsider.

En pojke som har en brottslig outsidergrupp som referensgrupp har allt så svårare att ta rättelse och har lättare att strunta i vad domare, barnavårdsmän, lärare o. dyl. säger till honom än den pojke vars referensgrupp består av laglydiga personer vilkas fördomande han känner som ett hot om uteslutning, något som han absolut inte önskar.

4. Sekvensmodellen.

Alla har någon gång överträtt gällande bestämmelser, regler eller lagar. Ett barn kan bli på grund av bristande kännedom om normerna och reglerna inte undgå att göra detta. De fostrande vuxna blir de första, som reagerar på sådana överträdelser. Det sätt på vilket detta sker kan antas ha betydelse för barnets utveckling, inte minst ifråga om internaliseringen av normsystemet.

De vuxnas regler kan vara svåra att förstå och acceptera. Det är normalt att ett barn då och då trotsar kända regler. Ibland följer bestraffning, ibland inte. I en fas av utvecklingen kommer eventuellt en sådan handling att ha den karaktären, att de följande åtgärderna ej bestäms av de anhöriga. Anmälan till polis och barnavårdsnämnd, utredningar och påföljder ger händelsen en ny karaktär, överträdelserna kallas brott.

De allra flesta tonåringar begår någon gång ett brott (Olofsson, 1969). En ganska liten del av dem fortsätter den kriminella verksamheten i vuxen ålder. Flertalet kan sägas mogna från det kriminella beteendet. Samhällets tryck, upplysningsverksamhet och attitydbildning är nog för att flertalet skall konformera.

Då man betraktar problemet ur denna utvecklingsaspekt kan det framstå som meningsfullt att formulera det i termer av konformitet. Hur fungerar

individ-miljö-systemet när individen konformerar? Hur fungerar systemet i de fall då individen ej konformerar?

Man kan anta att systemet fungerar olika beroende på i vilket stadium av sin utveckling bl a mot konformitet-kriminalitet individen befinner sig. Detta betraktelsesätt används av Becker (1963) i hans sekvensmodell. Han har applicerat den förutom på kriminalitet även på andra former av beteendestörningar. Inom en sådan utvecklingsmodell kan de faktorer, som leder till konformt eller kriminellt beteende, studeras med den flexibilitet som ligger i antagandet att de faktorer som inverkar varierar efter formen av beteende, utvecklingsstadium och social miljö.

Varje steg kräver sin förklaring. Det som fungerar som en orsak på ett steg kan vara av mycket liten betydelse på ett annat steg. Goda eller dåliga hemförhållanden kan t ex inte helt förklara varför en pojke överhuvudtaget snattar. Hemförhållanden kan däremot till stor del förklara varför han efter en polisutredning tar rättelse eller fortsätter att begå brott. Alienation och främlingskänsla inför samhällets mål och medel kan vara en faktor med hög förklaringsförmåga beträffande benägenheten att återfalla i brott, men bidrar endast i liten grad till förståelsen av ungdomsbrottslighet av pojkestrecksart.

Tre betydelsefulla steg i utvecklingen mot kriminalitet och en brottslig outsidersgrupp kan beskrivas på följande sätt.

Det första steget är när en första lagstridig handling begås. Förmågan att skilja på mitt och ditt utvecklas gradvis. De brott, som begås av de yngsta lagöverträdarna, utgörs i regel av förmögenhetsbrott som snatterier samt skadegörelse. Det är mycket lätt att ta detta första steg: oförmågan att hindra impulser och antecipera konsekvenserna, kravet på omedelbar tillfredsställelse av behov, bristande kontroll med följande riskfrihet och förstärkning av beteendet, och vetskapen att "alla andra gör det" underlättar t ex ett snatteri i ett snabbköp eller ett cykellån.

Detta steg kan med stöd av K-enkätresultaten (se Inledn s. 4 och Kap. VI) anses som helt normalt för en pojke i skolåldern. De som säger sig aldrig ha gjort något kan tänkas vara överkonforma, kanske alltför hämmade, med starka överjag. Av dem som tagit detta steg kommer några att sluta

upp att begå brott utan direkt tillsägelse eller påpekande, vilket tyder på att de med lätthet accepterar de normer, som ställs upp, och förmår kontrollera sitt beteende. Andra kommer att fortsätta att göra lagbrott. Detta behöver inte betyda att de inte solidariserar sig med det laglydiga samhället, utan kan bero på att den internaliserade kontrollen visserligen är svagare än hos dem som konformerat, men framför allt på att den direkta kontrollen varit för svag, att det går för lätt att snatta, ta cyklar m m, att "alla" gör det, att ingen sagt ifrån att detta är ett brott i lagens mening.*

Då en pojke begår lagbrott ensam eller tillsammans med andra, händer det att han blir upptäckt. Han blir åthutad, tillsagd att detta är förbjudet, blir kanske hotad med att bli anmäld till polis eller bvn. En del av dem, som blir upptäckta konformerar. Tillsägelsen att de gjort något galet, hotet om att meddela polis och bvn eller att meddela deras föräldrar är nog för att de skall välja sida. De känner sig tillräckligt som "insiders" för att ta rättelse. Andra pojkar tar det andra steget mot kriminalitet och en brottslig outsidergrupp. De trotsar tillsägelsen. De känner sig kanske främmande för den vuxna världens normer eller är depriverade, utstötta, så att de finner större tillfredsställelse i att begå brott (ensamma eller i sin kamratgrupp) än att vara laglydiga.

Piliavin et al. (1969) beskriver det som här kallas "hot om uteslutning" som "personal cost". Den personliga kostnad ett brott skulle innebära mätte de genom att ta reda på hur beroende skolpojkar var av vad far, mor och lärare tycker och vill. De pojkar som brydde sig mycket om vad föräldrar och lärare ansåg och som ville göra dem till viljes, hade låg brottslighet. Brottslighet skulle i deras fall "kosta" för mycket. (Jfr även Briar & Piliavins reward-cost modell Kap. I s.12).

Skulle brottet leda till bvn:s utredning, vilket kan ske första gången en person blir upptäckt men som oftast skett efter att han blivit upptäcker eller tillsagd några gånger, skärps läget som skisserats ovan. Föräldrar och lärare informeras, prägeln av allvar ökar. Man kan tänka att den outsider-känsla som vi anat vid tidigare steg, framträder tydligare på detta stadium

* Jfr Sykes och Matzas beskrivning av olika tekniker att neutralisera skuld-känslor: ansvaret ej individens eget, ingen har tagit skada (bara "lånat"), i förhållande till omständigheterna var det inget egentligt fel (offret för handlingen har sig själv att skylla), fördömlse av dem som fördömer (de är själva inte helt oskyldiga), alla andra gör det (Sykes & Matza 1957 och Matza 1964).

och allra tydligast för dem som varit föremål för utredning flera gånger utan att konformera. De pojkar som tar det tredje steget mot en brottslig outsidersgrupp trotsar även polis och bvn.

Det sista steget är insteget i den brottsliga outsidersgruppen; ett mer definitivt avståndstagande från samhället och dess normer, att bli en insider i en grupp med brottslig delkultur. Detta steg kan vi inte, med de data vi har tillgängliga, beskriva. Vi vet inte vilka av pojkarna som eventuellt solidariserat sig med en brottslig grupp. Man kan anta att det kan finnas några, särskilt bland de omhändertagna som vistas på skolhem eller ungdomsvårdsskola men vi får på detta stadium avstå från att belysa detta sista och mer definitiva steg.

5. Konformitetsgrupper

Pojkarna som besvarat K-enkäten har enligt den skisserade sekvensmodellen delats in i sju "konformitetsgrupper" efter två dimensioner. Den ena dimensionen beskriver vad som följt på brottet, dvs yttre händelser. Den andra dimensionen beskriver hur pojken reagerat, om han tagit steget mot en brottslig outsidersgrupp eller om han tagit steget mot konformitet.

	Ej brott	Ej upptäckta	Upptäckta	Bvn utredn.
Konforma	Konformitetsgrupp 1	Konformitetsgrupp 2	Konformitetsgrupp 4	Konformitetsgrupp 6
Aktiva		Konformitetsgrupp 3	Konformitetsgrupp 5	Konformitetsgrupp 7

Figur 1. Konformitetsgrupper enligt sekvensmodellen

Vad som följt på brottet kan vara ingenting, upptäckt av någon vuxen person samt polisanmälan och bvn:s utredning. Uppgifterna om brottspåföljder är hämtade från delfrågorna 4 och 5 vid varje fråga om brott i K-enkäten. Uppgifter om huruvida pojken konformerat eller ej har hämtats ur svaret på fråga 23 i K-enkäten om han någon gång under den sista vårterminen, då han gick i åk 9, gjort någon av de förseelser, som han blivit tillfrågad om. Våren är den brottsligt mest aktiva tiden för ungdomar och de som inte har begått något av de 22 brottstyper som förekommer i enkäten, förutsätter jag ha, åtminstone tillfälligt, konformerat och försöka hålla sig till lagar och regler. Detta är naturligtvis ett mycket grovt mått

på konformitet och borde ha kompletterats med frågor om attityder till lagöverträdelse och laglydnad. Vi har dock fått en utsällning av de brottsligt aktiva från dem som mer sporadiskt begår lagöverträdelse och dem som slutat med eller vuxit ifrån sådana aktiviteter.

Av brottspåföljderna "upptäckt" och "bvn:s utredning" är bvn:s utredning den som är mest likartad för alla de pojkar som blivit föremål för den, även om bvn:s åtgärder varit olika för olika pojkar (råd om stöd, varning, övervakning) beroende på omständigheter i pojkens miljö, övrig asocialitet och framför allt för vilket brott han blivit anmäld. Vad "upptäckt" egentligen innebär kan däremot vara mycket varierande. Effekten av en upptäckt är dels beroende på vem som upptäcker, för vilken förseelse han blivit upptäckt, hur kraftig tillsägelsen varit osv. Här ligger en stor svaghet i instrumentet, som inte skiljer på olika former av upptäckt. Enligt modellen bör de upptäckta och ändå aktiva (K-grupp 5) skilja sig från de upptäckta som konformerat (K-grupp 4) på samma sätt som de som varit föremål för bvn:s utredning och fortfarande är aktiva brottslingar (K-grupp 7) bör skilja sig från dem som konformerat (K-grupp 6) i variabler som kan tänkas påverka outsiders känslan. Skillnaden i senare fallet förväntas vara något större. Men om styrkan i påföljden "upptäckt" varierar alltför kraftigt kan K-grupp 4 och 5 tänkas bli två grupper, som var och en inte är tillräckligt homogen för att skilja sig från den andra i för outsiderspekten viktiga variabler.

6. Internalisering av normer.

Vi har i detta resonemang nämnt "internalisering" av normer utan att närmare begreppsmässigt klargöra innebörden av ordet eller förklara och beskriva hur denna process tillgår.

Med internalisering av normer menas att individer accepterar och införlivar normer, så att de fungerar som självständiga bevekelsegrunder, man upplever dem som legitima (Dahlström, 1964). Då en norm är internaliserad följer individen normen i sitt handlingsätt även om ingen normsändare som kan straffa eller belöna längre finns tillhands (Allart, 1963). En normöverträdelse sker då endast under svårt yttre tryck och under stor samvetsnöd. Åtskilliga av de förseelser som deklarerats av pojkarna kan vara av detta slag, dvs enstaka, tillfälliga förseelser under trycket av t ex kamratgruppen eller i rädsla för straff för någon annan förseelse (t ex vid snatteri av pengar e.dyl.).

De "normer" som vi i detta sammanhang är intresserade av är framför allt moralnormer, dvs de normer som inte bara föreskriver vad man inte skall göra utan som innehåller en mer positiv aspekt, nämligen vad man skall eller bör göra. De normer som hör hemma i det officiella normsystemet (lagar och förordningar), ramnormerna, hämtar stöd från dessa moralnormer (Dahlström, 1964). "Du skall inte ta något som tillhör någon annan eller förstöra något som är någon annans" motsvaras då av de ramnormer som i lagtexten återfinns under rubriken förmögenhetsbrott osv. Moralnormerna är delar av individens värdesystem. I vardagligt tal upplever individen dessa normer som samvetet och som samvetets röst "Du skall; Du bör; Du skall inte".

Nye (1958) räknar med intern kontroll, indirekt kontroll och direkt kontroll. Internaliserade moralnormer är den starkaste och effektivaste sociala kontrollen, därefter kommer den indirekta kontrollen. Bevekelsegrunden för ett konformt beteende är vid indirekt kontroll inte individens egna värderingar, utan att han är tillgiven normsändarna, gör som de säger för att inte göra dem ledsna. Direkt kontroll innebär övervakning och tillsyn för att förhindra att regler överträds. Även om den internaliserade kontrollen är effektivast, anser Nye att alla tre slagen av kontroll behövs. Saknas t ex den indirekta kontrollen, tillgivenheten mot normsändaren, uppstår lätt ett anti-socialt beteende, som inte kan hejdas av enbart direkt kontroll (jfr sid. 21). Den direkta kontrollen och de negativa sanktionerna snarare understryker de anti-sociala outsiderattityderna hos individen. Vid asociala tendenser däremot, där den interna kontrollen är svagt utvecklad, kan direkt kontroll vara stödjande och förhindra att frestelsen blir övermäktig eller tanklösheten tar överhand. Indirekt och direkt kontroll stöder varandra ömsesidigt. Även den internaliserade kontrollen hämtar ursprungligen stöd i den direkta kontrollen. Samvetet upplevs därför ofta som ett öga som ser eller en röst som talar, vetskap om att man kan bli upptäckt.

7. Samvetets uppkomst

Hur sker då en internalisering av normer? Hur uppstår samvetet?

Enligt psykoanalytiskt freudianskt betraktelsesätt uppstår överjaget, som samvetet är en funktion av, ur oidipuskomplexet. Barnet identifierar sig med fadern och modern för att lösa oidipuskonflikten. Föräldrarna inkorporeras med personen.

Enligt Horney (1939) bygger moralbildningen hos normala personer på en föräldraidealiserings och för att ernå säkerhet (ej bli agad). Grunden till moralbildningen består enligt henne av allas önskan att bli accepterade i andras ögon och att undvika ogillande.

Kardiner (1945) framhåller att alla uppfostringsåtgärder bidrar till överjagets uppkomst och att oidipuskomplexet har en underordnad betydelse.

Maslow (1943) anger fem viktiga behov som spelar roll för samvetets genes, nämligen fysiologiska behov, behov av trygghet, kärlek, uppskattning, självförverkligande (jfr Thomas' four wishes). Den hjälplöshet inför behov och drifter som det lilla barnet har, gör att vissa reaktioner från föräldrarnas sida innebär frustration. Dessa reaktioner sätts så småningom samman med det egna beteendet och är embryot till skamkänsla, skuldkänsla, samvete och överjag, som uppstår då jagmedvetandet är utbildat. Internalisering eller interiorisering av normerna kommer då att innebära att straff och skam eller skuld inte kommer utifrån utan från individen själv (se Wermlund, 1943).

Mead (1934) ser uppkomsten av ett samvete som en del av socialisationsprocessen. Genom att jaget kan vara sitt eget objekt kan personen ha en annans roll och från dennes plats se på sig själv. Då han identifierar sig med andra - the generalized other - gör han deras attityd till sin. Ett "me" uppträder i hans person som ogillar eller gillar hans eget beteende. På så sätt uppstår en social kontroll som tar sig uttryck i självkritik, som enligt Mead väsentligen är social kritik och har ett socialt ursprung. En asocial person är med Meads terminologi en person som är impulsiv och glömmet "me", "the generalized other". En antisocial person är en person som inte relaterar sig själv till hela den sociala gruppen utan där "me" relateras till ett fåtal outsiders.

Mowrer (1950) skiljer på två slags identifikation, "developmental" och "defensive". "Developmental identification" sker under uppväxten och tar sig uttryck i imitation av älskade personer (jfr Meads: taking roles of the other och Rommetveit: roletaking och framför allt roleplaying). Defensiv identifikation har gemensamma drag med Anna Freuds identifikation med aggressorn (Freud 1968) och uppstår ur den konflikt mellan kärlek och hat, som blir följd av att en älskad person straffar en individ. För att lösa

konflikten övertar individen den straffandes attityder till det beteende, som blivit straffat. Båda dessa former av identifikation bygger upp en individs värdesystem och bildar hans samvete. Både "developmental" och "defensive identification" bygger på ett kärleksfullt förhållande mellan fostrare och barn.

I sin utvecklingsstudie "Becoming" ger Allport (1955) en beskrivning av hur en individs samvete formas. Han anser att samvetet är inlärt och för samvetets funktioner är straff mer avgörande än belöning (jfr även Aronfreed, 1968). Den externa föräldrarösten interioriseras och blir en intern, egen auktoritetsröst genom identifikation och introjektion. I början behövs en extern kontroll, efter repetition behövs ingen vakt, inget påpekande - individen är socialiserad. Som vuxna bryter vi dock ofta mot de normer som vi lärt in som barn. Samvetet byter center, från lydnadsvanor till värderelaterade skyldigheter. Förbud, rädsla, "måste" öppnar vägen för preferenser, självrespekt och "bör". Den vuxnes samvete bygger inte på rädsla för extern- eller självbestraffning. Skuld känslorna hänförs oftast till avsky för att ha kommit till korta att nå ens ideala "self-image".

Den viktiga förändring där specifika lydnadsvanor blir generella självledande värden sker i de senare barnåren och framför allt under tonåren. En modifiering av dessa värden kan förekomma under hela en persons liv. Omvandlingen av specifika lydnadsvanor till mer generella värderelaterade handlingsmönster framträder dock vid olika tillfällen för olika personer och sammanhänger mycket med individens mogenhetsgrad, framför allt då hans psykiska mognad. Den sammanhänger också i hög grad med hur denna omvandling stimuleras i primärgruppen. Har primärgruppen en enhetlig ideologisk världsåskådning kan sådana värderelaterade handlingsmönster överföras vid ganska tidiga år. Genom stimulans i skolan, diskussioner och samtal kan ett mer generellt betraktelsesätt utvecklas fortare. Bland vissa asociala personer verkar sådana handlingsmönster genom ogynnsamma omständigheter aldrig ha bildats.

Allports modell för samvetets uppkomst och för hur normer internaliseras ger oss en förklaring till varför just förpuberteten i kriminellt avseende är en så kritisk tid. Lydnadsvanor som till dels är beroende av extern kontroll, har för många ännu inte ersatts med värderelaterade normer. Den externa kontrollen minskar i dessa år starkt genom att barnen rör sig över större områden och föräldrarna kan inte övervaka dem som förr.

Samvetets uppkomst som en inlärningsprocess förklarar också varför kvaliteten och styrkan i lydnadsvanorna varierar med hur konsekvent dessa har påpekats för barnet och hur konsekvent både direkt och indirekt bestraffning har varit. Roper (1951) ser kriminalitet som en brist på träning eller på inadekvat träning och uppfostran med omogna attityder och sårbarhet för kriminella impulser som följd.

Då lydnadsvanor under dessa år omvandlas till generella självreglerande värden, ökar också betydelsen av att bli behandlad som en insider eller outsider och med vilken grupp individen identifierar sig och från vilken grupp han övertar dessa värden.

8. Konformitetsprocessen

Konformitetsprocessen kan betecknas som den process eller utveckling hos individen som leder till att han godtar och handlar efter sin grupps normer och gör dem till sina. Konformitetsprocessen är relativt lätt att studera beträffande kriminalitet, därför att kriminella handlingar på ett för varje samhälle allmängiltigt sätt är lagfästa och förenade med negativ sanktion. Gränsen mellan konformitet och avvikelse från konformitet är just på detta område klar, vilket sällan är fallet med andra sorters avvikelser, där gränsen mellan konformt-avvikande beteende är flytande. I vårt fall rör det sig om lagfästa ramnormer i första hand, men dessa bygger på och har näring av betydligt vidare moralnormer. Dessa moralnormer utvecklas i den snäva miljö, som individer lever i och som består av familj, umgänge och skola. Ramnormerna är av samhället accepterade och lagfästa normer. Om individen lever i och solidariserar sig med en grupp, vars moralnormer inte överensstämmer med samhällets ramnormer, kommer han i en normkonflikt, som måste lösas*. Denna kan lösas genom att han väljer att vara konform med antingen samhällets eller gruppens normer. "Konformitet" kommer i fortsättningen i denna framställning endast att betyda konformitet med samhällets ramnormer.

Konformitetsprocessen är alltså ungefär samma fenomen som beskrivs som internalisering av normer, samvetets uppkomst och överjagets uppbyggnad (framför allt dessas funktion som gillande eller ogillande av moraliska kriterier).

* En mycket vanlig moralnorm bland skolbarn är att inte skvallra. Inte för läraren och allra minst för polisen. Enligt samhällets ramnormer kallas sådant "skyddande av brottsling", "underlåtenhet att avslöja brott" eller "mened" och individen kan uppfattas som medbrottsling.

Jag har tidigare anslutit mig till Allports (1955) syn på samvetets uppkomst. Han ger också en förklaring till varför en individ till synes lätt lär sig de allra flesta regler för uppträdande och vanor men ibland handlar stick i stäv med dem.

Allport anger två motsatta tendenser hos det växande barnet. Den första är viljan och tvångsmässigheten att vara som de andra och överta de omgivandes normer, seder, bruk och tänkesätt. Denna tendens startar i barnets beroende av gratifikation och säkerhet utifrån. Barnet tvingas och lockas till konformitet men utan fullständig framgång - ty hos barnet finns också en annan tendens, nämligen kravet på autonomi, att behålla sin integritet och utveckla sitt jag.

Dessa två tendenser styr inte bara det lilla barnets utveckling. Genom hela livet är vi starkt beroende av andras hjälp, stöd och gemenskap och att vara som de, bli en av dem. Samtidigt har vi en stor ängslan att förlora vår integritet och bli anonyma.

Denna framställning är en starkt förenklad beskrivning av det komplexa sammanhang som utgör konformitetsprocessen. I detta sammanhang ingår kriminellt beteende som en viktig del, som i denna undersökning skall tolkas i termer av samhörighet med det laglydiga samhället (insiders) och utstötthet och främlingskap (outsiders).

9. Anpassningsbegreppet.

Med anpassning menas oftast en individs yttre anpassning till de krav som ställs på honom i samhället, i hemmet, i arbetet eller i vänkretsen. Med välanpassad menas då en person som motsvarar dessa krav oberoende av om denna anpassning sker på bekostnad av personlig trivsel och tillfredsställelse. Anpassningen är i sistnämnda fall ensidig. Individen motsvarar de krav som ställs på honom, men hans egna krav och behov blir ej helt tillfredsställda. För god anpassning krävs både yttre och inre anpassning. Om individens behov av omväxling, trygghet, framgång och trivsel inte blir tillfredsställda kan man inte tala om god anpassning, även om han inte är störande eller bryter mot regler utan fullgör vad som krävs av honom.

En individs anpassning kan alltså ses som en växelverkan av individ och

miljö, där anpassningen är beroende av både hur de krav som ställs på honom och de krav och behov han själv har, blir uppfyllda.

Skälet till dålig anpassning kan alltså likaväl ligga hos miljön som hos individen själv. Örebroprojektets målsättning är bl a att föreslå åtgärder, som sannolikt kommer att innebära en differentiering av skolmiljön med ökat hänsynstagande till interaktionen mellan individ och miljö (Magnusson, Dunér, Beckne, 1965).

KAP. III. DEN KRIMINOLOGISKA UNDERSÖKNINGENS SYFTEN OCH METODER.

Allmänna syften för den kriminologiska undersökningen inom Örebroprojektet är:

att så tidigt som möjligt kunna identifiera elever som ur brottslig synpunkt är i riskzonen, samt att ta reda på vilka faktorer, framför allt i skolsituationen, som är viktiga för att en individ skall acceptera och internalisera samhällets normer, konformera, och vilka faktorer som minskar hans möjligheter att kunna acceptera samhällets normer och att bli en laglydig medborgare.

Syftet är dessutom att med stöd av undersökningsresultaten försöka eliminera eller neutralisera faktorer som för individen ökar hans främlingskänsla, outsiderskänsla, och minskar hans solidaritets- och samhörighetskänsla, insiderskänsla, med det samhälle han lever i.

I dessa punkter ligger implicit tanken att konformitet med samhällets normer och lagar är önskvärt och riktigt. Att detta inte alltid är fallet finns exempel på från t ex nazi-Tyskland. Brott mot lagar och förordningar kan alltså i vissa lägen vara förståeligt, ja t o m önskvärt för att påvisa vissa missförhållanden.

Man skulle alltså kunna finna att vissa icke-konforma, lagstridiga handlingar är befogade när, som Shoben (1966) säger, det icke-konforma beteendet sker "on considered grounds that ruler or rules are unjust" och personen ifråga är medveten om följderna av sitt beteende och är beredd att ta konsekvenserna.

Dessa "considered grounds" behöver inte enligt Håkansson (1968) vara verbalt uttryckta utan kan ta sig uttryck i en livsstil eller ett vagt missnöje. Om någon formulerar denna livsstil eller detta missnöje intellektuellt, övertar den avvikande denna formulering och den kan få karaktären av en medveten ideologi, som t ex skett bland många narkotikabrukare.

Ett sådant icke-konformt beteende förekommer i diktaturer eller i auktoritära sammanhang eller eljest bland individer som har liten möjlighet att påverka utvecklingen eller att bestämma i frågor som är viktiga för dem, t ex bland unga människor eller inom minoriteter av olika slag.

Icke-konformt beteende bland skolpojkar kan förklaras som en följd av det sociala samspelet mellan pojken och hans omgivning, där "felet" kan ligga hos honom själv, hans närmaste omgivning eller hos samhället i stort enligt det resonemang som fördes i föregående kapitel.

Hur man än ser på brottsligt beteende, dvs om man ser det som "fel" hos individen (asociala brott) eller som brister i hans tidigare närmiljö (frustration-instigated) eller orättvisor i den sociala situationen där brott kan uppfattas som revolt (Cohen) eller innovation (Merton), eller därför att regler och lagar är orättvisa (Shoben), är det viktigt att söka de faktorer som ökar detta icke-konforma, lagstridiga beteende, då detta ofta leder individen till situationer, som oftast förvärrar hans situation. För det aktiva handlingsprogrammet kommer detta att innebära att inte bara den enskilde eleven skall "behandlas", utan att man måste tänka sig att även elevens sociala miljö, hemmiljö och skolmiljö kan behöva ändras och att kanske även samhället i stort måste skapa nya möjligheter för skolbarn att kanalisera sin aktivitet eller ändra sitt sätt att reagera på lagöverträdelser.

Det faktum att 89 % av pojkarna redan före högstadietiden begår "brott" (Olofsson, 1969) kan med detta synsätt leda till att man försöker arrangera möjligheter till en vettigare fritidssysselsättning för barn i åldersgrupperna 8 - 13 år, som är för stora för lekparken och för små för ungdomsgården. Det faktum att brottsligheten är högre bland elever med mer praktisk inriktning kan leda till att man inom skolans ram tillfredsställer dessas behov att vara duktiga och värderar praktiska färdigheter lika mycket som teoretiska osv.

Mer speciella syften för den här aktuella undersökningen är att pröva outsiderbegreppets betydelse och användbarheten i Beckers sekvensmodell, för att söka klarhet i vilka faktorer, som påskyndar och stärker konformitetsprocessen, och vilka som hämmar eller fördröjer denna.

Outsiderbegreppet kommer att prövas genom de hypoteser som ställs (se vidare nästa kapitel) både i form av en prediktion av konformt-kriminellt beteende i åk 9 från de variabler, som mättes tre år tidigare, då eleverna gick i åk 6 och i form av en retrospektiv beskrivning av pojkarna i de olika konformitetsgrupper, som erhöles från data ur K-enkäten. I de fall, där en prediktion enligt hypotesen om outsiderbegreppets betydelse är meningslös, kommer hypoteser att ställas utifrån andra teorier eller empiriskt funna resultat. I vissa fall blir undersökningen rent deskriptiv.

Sekvensmodellen kommer att användas för samtliga variabler i undersökningen. Sju konformitetsgrupper (K-grupper) ingår i olika steg mot eller ifrån en brottslig outsidergrupp (se fig. 1 sid. 30). Aktiva K-grupper har efter olika former av påföljd tagit ett steg mot en sådan outsidergrupp, medan de som konformerat tagit ett steg från den brottsliga outsidergruppen. I modellen räknar man med att olika variabler eller variabelgrupper skall differentiera mer mellan aktiva och konforma grupper ju allvarigare på följden varit. Skillnaden förväntas därför vara störst mellan aktiva och konforma grupper som varit föremål för bvn:s utredning. Mycket liten skillnad förväntas mellan aktiva och konforma grupper, där pojkarna aldrig blivit upptäckta för sin brottslighet. Konformitetsgrupptillhörighet betecknar individens läge i variabeln konformitet-brottslighet efter olika former av påföljd.

En annan metod, som kommer att användas för att mäta olika elevers brottslighet, är beräkning av brottsbelastning enligt de självdeklarerade uppgifterna (se Kap. VI). Framför allt i de fall där gruppen, som man önskar studera närmare, är för liten för att en uppdelning enligt sekvensmodellen i sju konformitetsgrupper skall vara möjlig att göra på ett meningsfullt sätt, är beräkning av brottsbelastning en lämplig metod. I åtskilliga variabler, där sekvensmodellen varit lämplig och även tillämpats, har dessutom brottsbelastning beräknats i syfte att pröva vilken av dessa två metoder att mäta kriminalitet, som givit den bästa informationen.

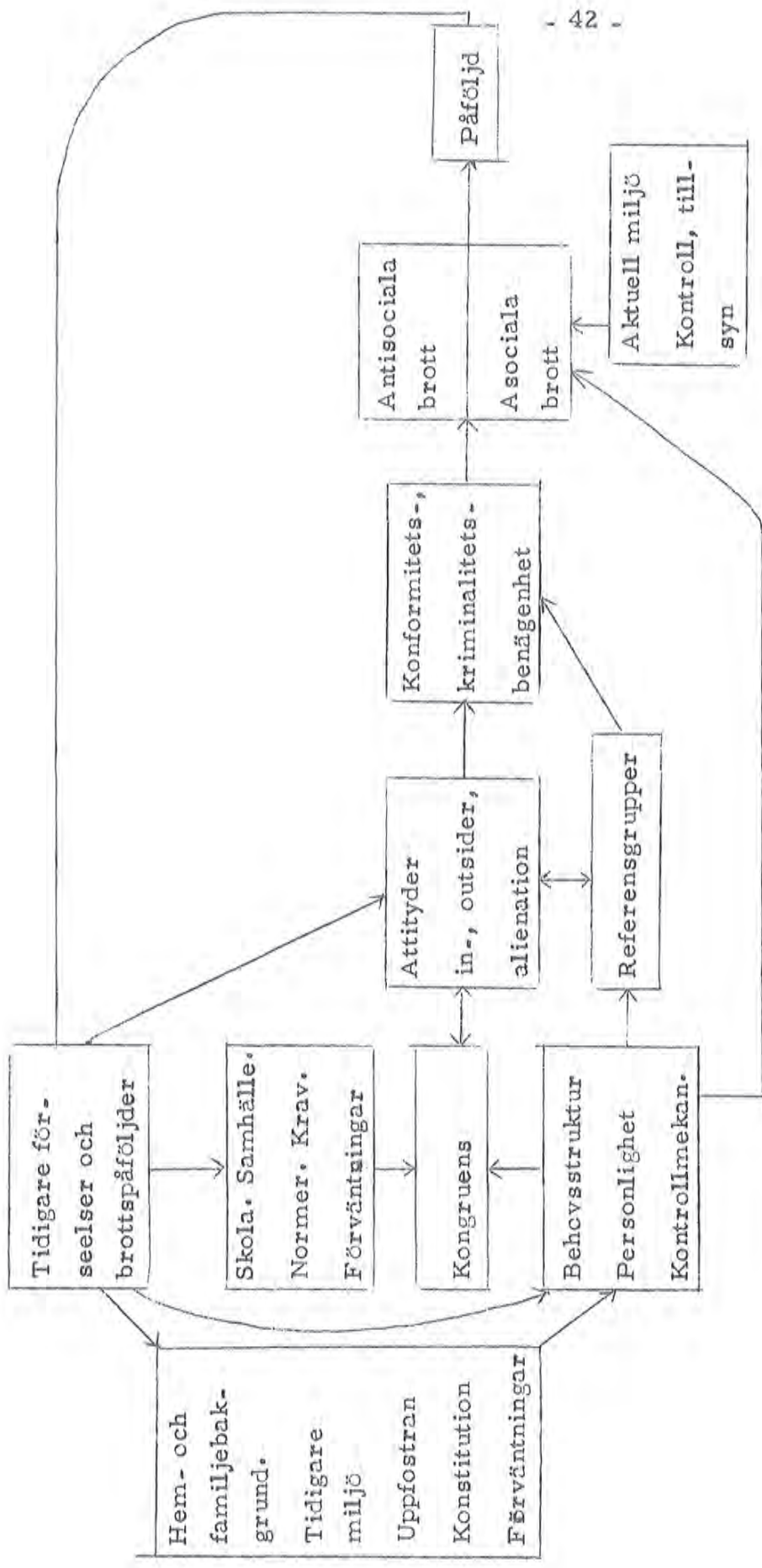
KAP. IV. EN MODELL FÖR STUDIET AV KRIMINALITET -
KONFORMITET

Mot bakgrund av den beskrivna grundsynen på problematiken skall en allmän modell skisseras, som utgör ramen för de kriminologiska studierna inom Örebroprojektet (Magnusson, Dunér, Olofsson 1968).

Modellen utgör en uppsättning hypoteser om hur individ-miljösystemet fungerar under en individs utveckling från barnets omedvetenhet om bestämmelser och regler till den vuxnes läge på dimensionen konformitet-kriminalitet.

I figur 2 beskrivs hypotesuppsättningen i en skiss, där de i systemet verk-samma faktorerna vid en viss tidpunkt i utvecklingen är representerade. Hypoteser om orsakssamband markeras med pilar. I olika stadier av utvecklingen från eller till kriminalitet kan relationerna mellan begreppen vara olika. En preciserad redogörelse för teorin jämte uppställning av hypoteser kommer att ges i anslutning till behandlingen av olika ämnesområden. Man skall då man studerar begränsade delar av individ-miljösystemet inte glömma att anknyta till det totala systemet, så som det skisseras i denna allmänna modell.

Den totala miljön under en individs hela liv har jämte arvet bestämt hans personlighet och behovsstruktur vid det aktuella tillfället. Uppfostringspraxis, konsekvens i belöning och bestraffning, de modeller, föredömen, som barnet varit exponerat för (Bandura & Walters, 1969; Aronfreed, 1968; Allport, 1955) jämte arvet, konstitution (Eysenck, 1964; Glueck & Glueck, 1956) har bestämt hans personlighet, hans vanor, behovsstruktur och möjlighet till kontroll av sitt beteende vid det aktuella tillfället. Olika benägenhet att söka tillfredsställa behov direkt, utan att ta hänsyn till eller tänka på vad som är rätt enligt samhällets normer kan bero på sådana reaktionsmönster (pilen till "asociala brott"). Personlighet och behovsstruktur bestäms även av faktorer som föräldrarnas utbildning och socialgrupp (Cohen, 1955; Merton, 1957; Cloward & Ohlin, 1960), det emotionella hemklimatet (McCord & McCord, 1959; Healy & Bronner, 1936; Nye, 1958; Sears, Maccoby & Levin, 1957, Kap. 10) samt förväntningar av positiv el-

Figur 2. Utvecklingen till konformitet eller kriminalitet

ler negativ art (Erikson, 1959; Johnsson & Szurek, 1954; Rosenthal, 1968; Merton, 1968).

Skola och samhälle ställer krav på individen, belönar vissa beteenden och förstärker dem. Man upplever tillfredsställelse med situationen om och enbart om det föreligger kongruens mellan den egna behovsstrukturen och miljöns normer, krav och förstärkningssystem. Om man inte i samhällets allmänna miljösystem kan få sådana behov tillfredsställda som man upplever som väsentliga, upplevs vantrivsel. Kongruensen mellan individ och miljö, som är en allmän aspekt på anpassning (Magnusson et al., VIII, 1968) kan antas vara en viktig faktor vid utvecklingen av attityder mot samhället, t ex outsiderskänslor. (Beträffande inkongruens skolkrav - individbehov se Robins, 1966; Christie, 1960; Elmhorn, 1965; Glueck & Glueck, 1950; Gordon & Näs, 1969; Jonsson, 1967; Läroplan för grundskolan, 1962; Minkovsky, 1966; Schafer & Polk, 1956).

Behovsstrukturen leder individen till grupper, där behoven är likartade eller kompletterande. Referensgruppsval kommer således att påverkas av dessa faktorer (Cohen, 1955; Festinger, 1942; Glueck & Glueck, 1950; Elmhorn, 1965; Newcomb, 1943).

Outsider-insiderskänslor hos elever beror enligt modellen alltså på om det föreligger kongruens eller inkongruens mellan krav från skola och samhälle, vilka förväntningar som riktas mot eleven och det sätt, på vilket eleven behandlas (Becker, 1963). Outsiderattityden kan också överföras från hemmet eller påverkas av referensgruppsvalet.

En elevs läge på insider- outsidersdimensionen bestämmer även i stor utsträckning hans läge i dimensionen konformitets- kriminalitetsbenägenhet. Man måste dock räkna med andra outsidergrupper än den brottsliga (Sherif Cantril, 1947; Becker, 1963) och andra reaktionssätt än det expressiva (Eysenck, 1964). Leder outsiderattityderna till benägenhet att begå kriminella handlingar får dessa karaktären av antisociala brott. Dessa brott begås för att tillfredsställa egna behov på bekostnad av och/eller för att "straffa" det samhälle, från vars gemenskap man upplever sig utestängd. Vid antisociala brott spelar den aktuella, specifika miljön en mindre roll än den gör för elever med mindre uttalad outsiderattityd och

vars brott närmast kan betecknas som asociala (Maier, 1949).

De åtgärder, som följer uppdagade brott har betydelse för den fortsatta utvecklingen (Becker, 1963; Maier, 1949; Aronfreed, 1968). En av åtgärderna brukar vara att hem och skola informeras om elevens brottsliga verksamhet. Får eleven hjälp och stöd, blir han upprättad, kan detta leda till ökade insiderattityder. Blir han istället utsatt för negativa förväntningar och "straffad" med uteslutning kan outsiderattityderna kraftigt förstärkas.

Om brott begås vid ett visst givet tillfälle eller ej beror också på de speciella förhållanden som råder just då, den aktuella specifika miljön. Denna innefattar graden av bevakning eller andra hinder för brottet, risknivå, vad som kan nås genom brottet osv (Briar & Piliavin, 1965). Detta gäller asociala brott mer än antisociala.

Enligt modellen kan miljöfaktorer lika litet som fysiska eller biologiska faktorer vara direkta "orsaker" till brott; de måste transformeras genom faktorer i den psykologiska sfären. "A factor is not a cause unless and until it becomes a motive" (Glueck & Glueck, 1956, s. 16).

Attityder mot samhället och outsiderkänslor har en central plats i modellen och påverkar dels referensgruppsvalet (ev. en brottslig outsidergrupp) men framför allt benägenheten att reagera konformt - kriminellt. Men läget på insider-outsiderdimensionen förklarar inte ensamt konformitet - kriminalitet. Solidariteten med referensgruppen kan ha betydelse. Asocialitet såsom vi definierat det (Kap. II, sid. 2f.) kan leda till brott oberoende av in-outsiderkänslor om brotten aldrig blivit påtalade eller benämnda brott. Samhörighet med samhället kan i sådana fall underlätta att individen vid tillsägelse tar rättelse, medan en alltför kraftig påföljd kan upplevas som orättvis och öka hans avståndstagande från samhället, öka hans outsiderkänslor, därför att han nu blivit bedömd som avvikare, som outsider (Becker, 1963; Maier, 1949).

Den grundläggande hypotesen i denna undersökning kommer att vara att variabler, som kan tänkas påverka en pojkes läge på insider-outsiderdimensionen, skall ha betydelse för om han kommer att konformera eller ta steget mot en brottslig outsidergrupp vid olika slag av påföljd på brottet.

Insider-outsiderattityder har vi i denna undersökning inte möjlighet att direkt studera. Denna variabel får fungera som en hypotetisk, inskjuten variabel i väntan på att man skall kunna mäta elevernas insider-outsiderattityder på ett mera direkt sätt.

I denna för Örebroprojektets kriminologiska undersökning förberedande studie kan förändringar i individ-miljösystemet, som äger rum under utvecklingsprocessen, inte studeras. Sekvensmodellen försöker dock ta hänsyn till olika stadier eller steg mot konformitet-kriminalitet. Detta gör denna undersökning något mindre statisk, än den skulle blivit, om man enbart tagit hänsyn till om pojkarna blivit polisanmälda eller ej, eller enbart sökt samband mellan olika variabler och självdeklarerad brottslighet, vilket brukar vara det vanligaste angreppssättet.

KAP. V. UNDERSÖKNINGSPOPULATIONEN

Då enkäten om självdeklarerade brott (K-enkäten) vt 1968 distribuerades till den årskurs elever som skulle bli föremål för den kriminologiska undersökningen, nämligen den som 1965, då eleverna gick i åk 6, var med om den första screeningundersökningen, var 390 st av de 486 eleverna i åk 6, dvs 80 %, närvarande.

Enkäten besvarades av 519 elever, varav 390 tillhörde åk 6/1965. De övriga 129 eleverna är dels till Örebro nyinflyttade elever, dels elever från närliggande kommuner som gick på högstadiet i Örebro, dels elever från Mosjö kommun som inkorporerats 1967. Av dem som saknades hade 78 st slutat sin skolgång i Örebro. Anledningarna till att de slutat var att de flyttat från staden, att de avgått med slutbetyg före åk 9:s slut, att de fått förlängd praktisk yrkesorientering eller att de blivit omhändertagna för samhällsvård. I flera av dessa kategorier var andelen elever som varit föremål för barnavårdsnämndens (bvn) utredning betydligt större än bland de i åk kvarvarande eleverna.

Tabell 1. Antal pojkar som blivit föremål för utredning i kvarvarande undersökningsgruppen och i bortfallsgruppen.

	Ej bvn utredn.	Bvn utredn.	Summa
Kvarvarande	359	31	390
Bortfall	60	36	96
Summa	419	67	486

$$\chi^2 = 56,60 \quad df 1 \quad p < 0,001$$

Vi har alltså anledning att förmoda att detta bortfall inte är slumpmässigt och att den kvarvarande populationen inte är helt representativ för en årskurs pojkar. Den population vi har att göra med är troligen ett positivt ur-

val, åtminstone ur kriminell synvinkel. Om bortfallet är systematiskt även i andra sammanhang, måste man ta hänsyn till detta, då man vill generalisera från denna undersökning till skolpojkar i allmänhet.

Alla elever i bortfallet har därför gått igenom samt delats upp i kategorier (sambällsvård, förlängd pryö, utflyttade, avgått med slurbetyg, ej närvarande). I varje kategori har vi tagit reda på vilka som är kända hos bvn för brottsligt beteende och studerat eleverna i variabler, som kan antas röja, om bortfallet är biased i fler avseenden än vad beträffar uppdagad brottslighet.

Tabell 2. Antal elever ur åk 6/65 vilka besvarat K-enkäten, samt bortfallet uppdelat i olika kategorier.

	Ej bvn utredn.	Bvn utredn. n	%	Summa
Kvarvarande	359	31	7,2	390
Utflyttade	18	12	40,0	30
Avgått med slurbetyg	17	5	22,7	22
Förlängd pryö	6	7	53,8	13
Sambällsvård	0	9	100,0	9
Ej närvarande, sjuka	15	3	13,6	18
" , vårdhem	2	0		2
" , priv. skola	2	0		2
Totalt	419	67	13,8	486

De variabler som studerats är familjens utbildningsgrupp, hur länge familjen bott i Örebro, hur många gånger familjen bytt bostad, familjens inkomst, hur eleven trivs i skolan enligt föräldrarna, hur eleven själv uppger att han trivs samt elevens intelligens. Utbildningsgrupp, bofasthet, inkomst och elevens trivsel enligt föräldrarna bygger på frågor ur föräldraenkäten som distribuerades 1965 till samtliga barns hem (Rapport IV, Magnusson, Dunér, Beckne, 1967). Intelligens är mätt med Härnquists testbatteri, differentiell begåvningsanalys (DBA) (Rapport I och V, Magnusson, Dunér, Beckne). Elevens egen utsaga om sin trivsel har beräknats ur en trivselskala erhållen genom faktoranalys av elevenkäten 1965

(Beckne, 1966). Hela bortfallet har också jämförts med kvarvarande elever i dessa variabler.

Det är inte enbart undersökningsgruppens bias, som jag vill utröna. Jag är också intresserad av att utöka gruppen "bvn:s utredning", som genom just bortfallet blivit så liten, så att den får större bredd. De pojkar ur bortfallet, som varit föremål för bvn:s utredning, kan placeras i konformitetsgrupp. Då för dessa elever inte något enkätsvar finns, med vars hjälp man kan bestämma om de konformerat eller ej, har jag som kriterium för aktiv brottslighet (K-grupp 7) satt:

1. Brott begånget under vt 1968 enligt bvn eller polis
2. Står under övervakning vt 1968 och har varit föremål för utredning angående brott mer än en gång
3. Är omhändertagen och vistas på ungdomsvårdsskola eller liknande.

Vid en uppdelning i konforma och aktiva enligt detta kriterium har 12 av de 13 som konformerat endast varit föremål för utredning 1 gång medan de som är aktiva blivit föremål för utredning i medeltal 2,4 gånger.

Tabell 3. Antal bvn:s utredningar bland elever som konformerat respektive är aktiva bland kvarvarande pojkar 1968 samt bland bortfallet mellan 1965 och 1968.

	n	1 utredn	2 utredn	3 utredn	4 utredn
Bortfallet konforma	13	12	1	-	-
Kvarv. Konforma	8	7	1	-	-
Bortfallet Aktiva	23	3	10	7	3
Kvarv. Aktiva	23	14	6	2	1
Summa	67	36	18	9	4

Att gruppen aktiva ur bortfallet i genomsnitt har blivit föremål för fler utredningar än aktiva bland de kvarvarande förefaller ganska naturligt med hänsyn till att bland dessa finns de 9 pojkar, som blivit omhändertagna på grund av brottslig verksamhet.

1. Utflyttade

Bland de utflyttade har ett förvånansvärt stort antal blivit föremål för bvn:s utredning (40 %). Av de 12 eleverna ifråga var 11 st kända hos bvn i Örebro före utflyttningen. 7 av dessa 11 förekommer inte hos bvn på den nya orten, utan har konformerat. 4 st förekommer både hos bvn i Örebro och på den nya orten och är aktiva. En elev har endast blivit föremål för utredningar efter flyttningen till nya orten (jfr Olofsson, 1969, sid. 10).

Medelvärde för de utflyttade elevernas intelligens ligger något högre än totalgruppens. Vad beträffar föräldrarnas utbildningsgrupp finns fler i grupp nr 1 (akademisk utbildning) och färre i grupp nr 6 och 7 (soc. gr. 3) än förväntat. De som flyttat ut har bott i Örebro kortare tid samt oftare bytt bostad. Av de utflyttade har fler en mycket hög inkomst. Elevernas trivsel enligt föräldrarna skiljer sig inte från totalpopulationens men skoltrivseln enligt dem själva är något sämre (Bilaga 2-8).

2. Elever som avgått med slutbetyg

Andelen "bvn:s utredn." är endast något större bland dem som avgått med slutbetyg än andelen av hela åk 6/-65 (22 %).

Medelvärde i summapoängen i DBA (intelligens) ligger betydligt lägre än totalpopulationens, vilket är fullt naturligt då dessa elever ofta fått sluta därför att de gått om någon klass eller gått i skolmognadsklass och fullgjort sin skolplikt redan i och med åk 8. Elevernas familjer hör endast hemma i de lägre utbildningsgrupperna och har mycket låga årsinkomster. Familjerna är mer bofasta än totalgruppens familjer, både då det gäller antal år de bott i Örebro och antal gånger de bytt bostad. Eleverna har trivts dåligt både enligt föräldrar och enligt dem själva (Bilaga 2-8).

3. Elever med förlängd praktisk yrkesorientering

Anledningen till att en elev går på förlängd pryo brukar vara anpassnings-svårigheter till skolan och stark skolleda. Andelen "bvn:s utredn" är också stor bland dessa elever (54 %).

Medelvärde för summa stanine-poäng i DBA ligger betydligt under totalpopulationens. Tyngdpunkten ligger på de lägre inkomstgrupperna. Undantag är en elev vars familj har utbildningsgrupp 1 och en årsinkomst på mer än 50.000 kr.

Eleverna har bott i Örebro lika länge som totalpopulationens pojkar och har bytt bostad i samma utsträckning. Enligt föräldrarna har dessa elever trivts sämre men medelpoängen i trivselfaktorn är lika hög som för totalpopulationen (Bilaga 2-8).

4. Elever som blivit omhändertagna för samhällsvård.

De omhändertagnas intelligensnivå ligger lägre än totalpopulationens. Det finns dock inte någon bland dessa som har riktigt låga poäng, vilket förekommer bland elever som avgått med skolbetyg och fått förlängd pryo.

De lägsta utbildningsgrupperna och de lägsta årsinkomsterna överväger starkt. Familjerna har bott längre i Örebro och har sällan bytt bostad. Föräldrarna anser att eleverna trivs bra, inget negativt omdöme är givet. Elevernas poäng i trivselfaktorn tyder dock på att de själva anser sig trivas betydligt sämre än totalgruppens elever gör (Bilaga 2-8).

5. Ej närvarande elever

Elever som av olika anledning ej var närvarande skiljer sig inte på något markant sätt från totalgruppen vare sig i intelligens, mätt med DBA, beträffande familjens utbildningsgrupp, antal år bosatta i Örebro, bofasthet, familjens årsinkomst eller elevens trivsel enligt honom själv och enligt hans föräldrar. Detta bortfall verkar vara helt slumpmässigt även beträffande andelen pojkar som blivit föremål för utredning av barnavårdsnämnden (Bilaga 2-8, tab. 2).

6. Bortfallets bias.

Då bortfallet som helhet studerades och jämfördes med kvarvarande elever kunde man konstatera att intelligensen, summa DBA, hos bortfallets pojkar var signifikant lägre än hos de kvarvarande pojkarna.

Tabell 4. Jämförelse mellan pojkar i bortfallsgruppen och kvarvarande pojkar beträffande intelligens (DBA) och skoltrivsel (faktor_{SKA}-la)

Variabel	n	M	s	t	p
Summa DBA, kvarvarande	386	30,6	8,7	-2,10	0,034 ^{xx}
" " , bortfallet	94	28,4	9,3		
Skoltrivsel, kvarvarande	380	13,5*	4,4	2,60	0,006 ^{xx}
" " , bortfall	88	15,4	5,4		

* Låga poäng = god trivsel xx = signifikanta skillnader

Beträffande familjens utbildningsgrupp finns fler än förväntat i utbildningsgrupp 1 (akademisk utbildning) och i 7 (ej yrkesutbildad arbetare) än förväntat. Bofastheten är mindre hos bortfallet, dock ej signifikant, fler har bytt bostad ofta och färre har bott i Örebro mindre än 2 år än vad som kunde förväntas. Beträffande inkomst förekommer fler än förväntat i högsta respektive lägsta inkomstklasserna (jfr utbildningsgrupp). Enligt föräldrarnas utsago är det fler som trivs dåligt än bland de kvarvarande pojkarna.

Tabell 5. Jämförelse mellan bortfallets pojkar och kvarvarande i vissa bakgrundsvariabler ur föräldraenkäten.

Variabel	χ^2	df	p
Familjens utbildningsgrupp	15,07	6	0,023*
"Hur länge har familjen bott i Örebro"	8,14	4	0,089
"Hur många gånger har familjen bytt bostad under elevens uppväxttid?"	17,76	6	0,009*
"Hur stor är familjens inkomst?"	16,83	7	0,021*
"Hur tycker Ni att eleven trivs i skolan?"	20,69	4	0,002*

* Signifikanta skillnader

Även antalet poäng i elevenkätens trivselskala tyder på sämre trivsel för bortfalls-pojkarnas del (tab. 4).

7. Jämförelse mellan pojkar i bortfallet som varit föremål för utredning av bvn och de som ej varit det.

Det föreligger ingen signifikant skillnad mellan de pojkar, som varit föremål för bvn:s utredning och de övriga i bortfallet beträffande intelligens och skoltrivsel enligt dem själva.(se tabell 6, sid. 52).

Ej heller skiljer sig pojkarna, som blivit föremål för utredning från övriga pojkar i bortfallet vad beträffar familjens utbildningsgrupp, årsinkomst bofasthet eller elevens skoltrivsel enligt föräldrarna (se tabell 7, sid. 51).

Tabell 6. Jämförelse mellan pojkar som blivit föremål för bvn:s utredning och övriga i bortfallsgruppen beträffande intelligens (DBA) och skoltrivsel (faktorskala).

Variabel	n	M	s	t	p
Summa DBA, ej bvn utredn	53	29,1	9,8	1,03	> 0,10
" " , bvn utredn	35	27,3	7,1		
Skoltrivsel , ej bvn utredn	53	15,7*	5,7	0,61	> 0,10
" , bvn utredn	35	15,0	4,9		

* Låga poäng = god trivsel

Tabell 7. Jämförelse mellan pojkar som blivit föremål för utredning av bvn och övriga i bortfallet i vissa bakgrundsvariabler ur föräldraenkäten.

Variabel	χ^2	df	p
Familjens utbildningsgrupp (Soc.gr. 1-2 och 3)	0,4	2	0,98
"Hur länge har familjen bott i Örebro?" (< 5 år - > 5 år)	0,2	1	> 0,80
"Hur många gånger har fa- miljen bytt bostad under ele- vens uppväxttid?" (< 2 g - > 2 g)	0,15	1	0,70
"Hur stor är familjens in- komst?" (< 30.000 kr - > 30.000 kr)	1,6	1	> 0,20
"Hur tycker Ni att eleven trivs i skolan" ? (Utmärkt bra, varken bra el- ler dåligt - inte så bra, inte alls bra)	0,9	1	> 0,30

Genom att låta de pojkar ur bortfallet, som varit föremål för utredning av bvn och som alla kunnat placeras i konformitetsgrupper (tab. 3) ingå i undersökningsgruppen, minskar vi bortfallets inverkan på undersökningsgruppens struktur, därför att bortfallets storlek härigenom kraftigt decimeras. Bortfallet är dock fortfarande biased på samma sätt som det ursprungliga med undantag för variabeln "bvn:s utredning". Andelen pojkar, som varit föremål för bvn:s utredning, har genom denna överflyttning till undersökningsgruppen blivit något större än i den ursprungliga åk 6/1965 (15,7 % mot 13,8 %).

I en mängd bearbetningar har "bvn:s utredning" ur bortfallet hållits åtskilda från den ursprungliga "bvn:s utredn"gruppen, för vilka vi har K-enkätdata. Detta har gjorts för att kontrollera om konforma och aktiva i bortfallet markant skiljer sig från konforma och aktiva ur "bvn:s utredn" i den ursprungliga undersökningsgruppen.

I bilaga 9 återges i tabellform med kommentarer de viktigaste bearbetningarna, där de pojkar ur bortfallet som blivit föremål för bvn:s utredning inte slagits ihop med de i åk 9 kvarvarande, som också blivit föremål för utredning, utan har hållits isär. Jämförelsen mellan de kvarvarande pojkarna och pojkarna ur bortfallet visar, att de pojkar ur bortfallet och de ur den kvarvarande gruppen, som efter utredning konformerat, inte skiljer sig från varandra beträffande bakgrundsvariabler (se Kap. VIII) på annat sätt än att bortfallsgruppen har fler pojkar som bött kortare tid i Örebro och har fler pojkar från familjer med hög årsinkomst än den kvarvarande gruppen. Skillnaderna är dock små. Av lärarna skattas pojkarna i den konforma bortfallsgruppen oftare som mer aggressiva, motoriskt oroliga och disharmoniska (se Kap. IX). De har också vid den latentprofilanalysen av lärarskattningarna oftare hamnat i profilklass II (missanpassad), än pojkarna i den kvarvarande gruppen (dock ej signifikant beroende).

Kvarvarande pojkar och pojkar ur bortfallsgruppen som konformerat har av kamraterna skattats som lika populära (se Kap. XI), de har erhållit lika många val till rast och fritid, skattats som lika mycket skolmotiveerade och skattat sin egen popularitet lika. Medeltalet faktor-poäng i elevenkätens faktorskalor (se Kap. X) i de båda konforma grupperna skiljer sig inte signifikant i någon faktorvariabel. I skalan "skoltrivsel" har bort-

fallsgruppen dock en aning högre poäng (sämre trivsel) och i skalan arbetsbelastning något lägre poäng (lägre arbetsbelastning) än de kvarvarande.

Jämförelsen mellan kvarvarande bvn-fall och bvn-fall ur bortfallet, som trots utredning inte slutat att begå brott, visar att pojkarna ur bortfallet i bakgrundsvariablerna (Kap VIII) har ett sämre utgångsläge än de kvarvarande aktiva. Detta gäller föräldrarnas utbildningsgrupp först och främst (dock ej signifikant), och i viss mån årsinkomst. Enligt föräldrarna trivs de sämre i skolan och fler av deras föräldrar har i åk 6 inte besökt föräldramöten de senaste två åren ($p < 0,01$). Läraren har oftare skattat bortfallspojken, som efter bvn:s utredning är brottsligt aktiva ännu i åk 9, som aggressiva (se Kap. IX), mer tillbakadragna, disharmoniska, med koncentrationssvårigheter och skolleda än pojkarna ur den kvarvarande gruppen. Något fler ur bortfallsgruppen än ur kvarvarande gruppen har därför hamnat i pfd II (se Kap IX). Inga skillnader når dock signifikant nivå.

Av sina kamrater har bortfallsgruppen, som är aktiva, något oftare skattats som impopulära och har erhållit något färre val till rast och fritid (se Kap. XI). Inga påtagliga skillnader föreligger i självskattning av egen popularitet mellan bortfallsgruppen och den kvarvarande gruppen.

Medeltalet faktorpoäng i elevenkätens faktorskalor ger heller inga signifikanta skillnader mellan grupperna utom i faktorvariabeln arbetsbelastning, där bortfallsgruppen har betydligt högre arbetsbelastning än den kvarvarande gruppen ($p < 0,05$).

Den största skillnaden mellan grupperna ligger i variabeln skolmotivation, skattad av klasskamraterna (se Kap. IX). De ur bortfallet, som trots bvn:s utredning ännu är brottsligt aktiva, har av kamraterna skattats som betydligt mindre skolmotiverade än de brottsligt aktiva, som var kvar i skolan i åk 9 ($p < 0,02$).

Den grupp ur bortfallet, som jag utökat konformitetsgrupp 6 (konforma efter bvn:s utredn) med, har i de flesta avseenden samma struktur som konformitetsgrupp 6. Den grupp ur bortfallet, som jag utökat konformitetsgrupp 7 (aktiva efter bvn:s utredn) med, är i de flesta avseenden sämre lottad och mer gravt belastad än den ursprungliga K-grupp 7.

Den information om vad som leder till brottsligt respektive konformt beteende som dessa båda bortfallsgrupper ger, är så viktig, att den rättfärdigat det avsteg från konformitetskriteriet, som jag gjort i brist på information från någon K-enkät.

KAP. VI. KORT SAMMANDRAG AV RESULTAT FRÅN K-ENKÄTEN

Enkäten om självdeklarerad brottslighet genomfördes i maj 1968 bland samtliga manliga elever ur åk 9 i Örebro, inalles 519 st. Instrument, dattainsamling, validitetsprövning och bearbetning finns redovisade i "Självdeklarerad brottslighet bland skolpojkar ur grundskolans åk 9" (Olofsson, 1969). Här skall endast presenteras ett kort sammandrag.

1. Antalet begångna brott

Av de 519 pojkarna hade 96 % svarat att de någon gång begått något av de 22 olika typer av brott som fanns angivna (se tab. 8, sid. 57). Frågorna gällde förseelser och brott från pojkstreck som "plankning" och "pangat glasrutor och gatlampor" över butikssnatteri, moped- och cykelstöld till inbrott, bilstöld och narkotikalangning. I medeltal hade pojkarna prickat för 6,5 olika typer av brott. 20 % sade sig ha begått tio olika brottstyper eller mer, men endast 4 % hade uppgivit mer än femton olika typer av brott.

Pojkar som begått få (olika typer av) brott håller sig också till de mer bagatellartade brotten och har dessutom bara gjort dem en eller två gånger. Den grupp som begått många olika brott har förutom bagatellbrotten även begått allvarligare brott och har begått dem många gånger. De allra flesta pojkar börjar med bagatellartade brott som plankning, skadegörelse av enklare slag och snatterier. Många stannar vid sådana brott, andra avancerar till allvarligare saker som inbrott, mopedstöld m m, ett litet fåtal ger sig på väskryckning, narkotikaförsäljning eller langning och bilstöld.

2. Brottdebut.

89 % av pojkarna har enligt egen uppgift debuterat före högstadiet (före 13 år). Ett litet fåtal har sagt att de endast begått något enda brott före högstadiet och sedan inte gjort något mer. De allra flesta har även under högstadiet begått brott av olika slag. Det är under högstadiet brottsligheten kulminerar kvantitativt i en topp som åter ganska snart sjunker. Det är först då de allvarligare brotten kommer med i bilden.

Tabell 8. Den procentuella andelen elever som uppgett att de begått olika brott, sammantaget och fördelat på antalet uppgivna brottstillfällena.

Brottstyperna har rangordnats efter förekomst bland eleverna.

Fråga nr	Frågan avser (typ av brott)	%	1-2 ggr	därav 3-10 ggr	mer än 10 ggr
1	Smitit in på bio, idrottsplats	71	14	24	33
7	Snattat i butik eller kiosk	65	35	22	8
4	Slagit sönder gatlampor eller fönsterrutor	61	34	19	8
8	Tagit pengar eller saker som tillhörde annan	56	37	15	4
3	Tänt eld som kunde vara farlig	50	39	9	2
14	Tagit cykel utan lov	40	26	10	4
13	Köpt eller sålt någonting stulet	38	26	9	3
9	Tagit något som tillhörde skolan	34	21	10	3
21	Trafikonykterhet (bil, mc, moped)	34	22	9	3
11	Åkt med av annan stulet fordon	29	19	7	2
5	Skadegörelse (bänkar, telefonkiosker etc)	28	18	7	2
10	Plockat bort (stulit) fordonsdelar	27	18	7	2
17	Inbrott i källare, vind etc	23	18	4	1
12	Skaffat pengar eller fördel genom bedrägeri	21	14	6	1
2	Smitit från betalning	16	12	4	0
15	Tagit moped, motorcykel utan lov	16	11	4	1
18	Inbrott i automat, kiosk, våning etc	13	10	3	0
20	Hotat eller tvingat till sig pengar, cigaretter etc	11	9	1	1
6	Förstört delar av bilar eller motorcyklar	6	5	1	0
16	Varit med och tagit bil utan lov	5	5	0	0
22	Sålt eller langat narkotika	4	2	1	1
19	Väskryckning (stöld)	1	1	0	0

Anm: Observera att i denna tabell enstaka elever genom avrundningen av procenttalen kommer att redovisas som 0 %. Detta procenttal kommer således att innebära att högst 2 elever tillhör en viss kategori svarande.

Men det är också på högstadiet som eleverna mognar, lär sig rätta sig efter regler och föreskrifter - konformerar med samhällets normer.

Under grundskolans sista vårtermin i åk 9 (våren är den brottsligt mest aktiva årstiden) säger sig 45 % inte ha gjort något av de i frågeformulären upptagna brotten.

3. Upptäckt.

Av de pojkar som säger sig ha begått något eller några av brotten har 60 % blivit upptäckta någon gång.

Ju fler brott pojken säger sig ha begått desto oftare har han blivit upptäckt, naturligt nog. Men det finns brott som lättare upptäcks, t ex luntning (tánt farlig eld), butiksnatteri, billån och inbrott. Andra har låg upptäcktsrisk, t ex narkotikalangning (ingen av 22 som langat har blivit upptäckt), häleri, smitning från betalning och snatteri från skolan.

4. Polisanmälan.

Endast 7 % av pojkarna har blivit föremål för barnavårdsnämndens utredning. Vilka "brottslingar" som kommer (genom polisen) till barnavårdsnämndens kännedom är i långt högre grad en slumpens skickelse. Så har t ex en pojke åkt fast första gången han gjort något ofog. En annan pojke har lyckats klara sig trots att han säger sig ha begått 20 av de 22 uppgivna brotten. Man kan förmoda att pojkarna kan ha lurat oss och dragit till i överkant. Helt säkra på att så är fallet kan vi inte vara, men vi har haft möjlighet att kontrollera svaren hos ungefär 20 % av eleverna, och dessa svar har haft stor överensstämmelse med verkligheten (Olofsson, 1969, s. 28). De flesta har med rörande sanningsenlighet tillstått allt. Anmälningensprocenten för de olika brotten speglar vilka brott som av gemene man anses som grova. Den som ryckt till sig en väska, som begått inbrott, som åkt moped onykter, som begått häleri och blivit upptäckt slipper inte så lätt undan. Har man skaffat pengar eller fördel genom bedrägeri, plankat, tánt eld eller lånat cykel får man oftast löpa efter en tillsägelse.

5. Beräkning av brottsbelastning.

På grundval av enkätsvaren har brottsbelastning kunnat beräknas för varje individ. Jag har då använt mig av två mått. Det ena, "allmän brottsbelastning" med variationsvidd 0-22, består av antalet olika brottstyper en indi-

vid säger sig ha begått. Måttet är grovt och odifferentierat och tar inte hänsyn till brottens art eller till antalet gånger de begåtts. Motiveringen för att använda ett så grovt mått är dels att då en pojke begått få brottstyper har han med mycket få undantag endast begått enklare brott av typ pojkstreck. Allvarligare brott förekommer endast hos pojkar som förövat ett större antal brottstyper. Medeltalet begångna brottstyper per person är t ex för billån 13 brottstyper och för väskryckning 17 brottstyper. Dessutom har pojkar med hög allmän brottsbelastning begått varje enskild brottstyp många gånger medan de med låg brottsbelastning oftast endast uppgivit "1-2 gånger". Allmän brottsbelastning ger alltså en viss upplysning om brottens svårighetsgrad och om frekvensen av det brottliga beteendet (se Kap. III, Olofsson, 1969).

För att få en klarare bild av vilken typ av brott en pojke eller en grupp av pojkar har begått, har enkätdelen som berör brott, analyserats med komponentanalys varvid fem faktorer framträtt. Den första faktorn berör bagatellbrott (snatterier, luntning, skadegörelse), den andra vinningsbrott (cykel-, mopedstöld, inbrott, häleri m m), den tredje bedrägeribrott (lurat folk, smitit från betalning) och den fjärde grava brott (billån, narkotikaförsäljning, väskryckning). Den femte faktorn är en specifik faktor med en negativ och en positiv komponent. Den är svårtydd och svåransvänd och saknar intresse, varför den utesluts ur bearbetningen. Ur var och en av de fyra använda faktorerna har bildats en faktorvariabel där varje elev erhållit en indexpoäng, beroende på antalet brott av den typ faktorvariabeln innehåller som han uppgett sig ha begått.

6. Andra inte önskvärda beteenden.

Enkäten, som de 16-åriga pojkarna fick besvara, innehöll också frågor om alkoholbruk, thinnerniffning, rymning, skolk och gängaktiviteter av olika slag.

Svaren på dessa frågor ger oss en bild av de "snälla" pojkarna som inte begår annat än enstaka bagatellbrott, som inte dricker sig berusade, som inte ens kommer i kontakt med narkotika, inte skolkar, och en bild av ett fåtal (det kan röra sig om 15 - 20 %) som begår många brott, i stor utsträckning dricker sig berusade, skolkar och kommer i kontakt med narkotika (dvs har blivit erbjudna, har prövat, har använt många gånger) och är borta om nätterna utan att fråga hemma först.

Alkoholvanorna är mer avancerade än tidigare undersökning gett besked om. Så har t ex i det närmaste hälften av pojkarna uppgivit att de vid flera tillfällen har varit berusade. 35 % har kört moped e. dyl. då de känt sig berusade. Endast 6 % har sniffat thinner mer än en gång och 6 % använt narkotika mer än en gång, trots att 40 % av pojkarna blivit erbjudna att köpa eller smaka "knark eller hasch".

Narkotikabrukarna har blivit föremål för en särskild analys. Både de 29 narkotikabrukarna och de 48 pojkar som prövat någon gång har betydligt högre brottsbelastning än övriga pojkar ($p < 0,001$). Det är också enbart brukarna som begått narkotikabrotten. Dessa pojkar har alla druckit sig berusade flera gånger, över hälften har försökt berusa sig med thinner, de flesta säger sig ha skolkat vid flera tillfällen, och de 4 pojkar som rymt hemifrån är alla narkotikabrukare. Vid jämförelse med kamrater från samma klass och med samma brottsbelastning skiljer de sig inte ifråga om socialgruppstillhörighet, deras intelligens är något högre än kontrollgruppens men de presterar i skolan betydligt sämre än vad man skulle kunna förvänta med hänsyn till deras intelligens. Flera av dem hade redan i åk 6 anpassningssvårigheter, men inte alla, och anpassningssvårigheter fanns också i kontrollgruppen - men hos färre pojkar.

7. Gängen

Då en grabb åker fast för något olagligt, skyller ofta föräldrarna på att han råkat i dåligt sällskap. Hur det än förhåller sig med den saken, så är det ganska säkert, att de flesta bara begår brott i sällskap med någon kamrat. Omkring 80 % av alla brott förövade av skolpojkar sker med en eller ofta flera kamrater. Skadegörelse, plankning, inbrott och bilstöld hör till de mest utpräglade kamratbrotten. Snatterier och häleri är de enda där pojkarna i någon större mån säger sig ha handlat ensamma, ej haft någon brottskamrat.

De pojkar som säger att de brukar vara tillsammans med kamrater i ett gäng, omkring 2/3 av de tillfrågade, har alltså betydligt högre brottsbelastning än de som inte är med i gäng ($p < 0,001$). Det är framför allt de typiska kamratbrotten som dominerar bland gängpojkarna. De som är med i gäng har också oftare druckit sig berusade, kommit i kontakt med narkotika och prövat thinner ($p < 0,01$).

8. Brottbelastning hos pojkar på de olika linjerna i åk 9.

Bland de yngsta lagbrytarna som omhändertas för samhällsvård är de svagt begåvade starkt överrepresenterade. Detta har lett till att man trott att de mindre begåvade pojkarna skulle vara mer brottsliga än sina mer begåvade kamrater. Vår undersökning visar att den självdeklarerade (och som vi tror faktiska brottsligheten) är lika låg hos hjälpklasspojkarna som hos pojkar som går i gymnasieförberedande klasser. Högst är den på de rent praktiska linjerna. Hjälpklasspojkarnas intellektuella handikap gör dock att de upptäckts mycket oftare än både pojkar från de teoretiska och även de praktiska linjerna, trots att dessa begått fler brott. Intrycket att pojkarna svarat sanningsenligt förstärks av att g-linjens pojkar trots låg brottbelastning har störst procent pojkar som försökt "skaffa sig pengar eller annan fördel genom att lura folk". Hjälpklasspojkarna, som har lika låg brottbelastning, har minst procent som försökt sig på detta. Vi får här också en illustration till hur den intelligentes mer sofistikerade bedrägeribrott undkommer lagens långa arm medan den mer enkelspåriga åker fast för sina mer rakt-på-sak-brott.

KAP. VII. BESKRIVNING AV POJKARNA I KONFORMITETSGRUPPERNA
I ÅK 9

I Kap. II. presenterades sekvensmodellen enligt vilken pojkarna delats in i 7 konformitetsgrupper (sid. 30).

Sekvensmodellen räknar med tre steg mot en brottslig outsidersgrupp respektive konformitet med samhällets normer. Vid olika påföljder har pojken att välja på om han vill konformera eller fortsätta att begå brott, vara aktiv. Dessa "påföljder" har olika styrka: nämligen ingenting alls, upptäckt eller polisanmälan och därmed bvn:s utredning. Differentieringen av konforma och aktiva antas bli tydligare ju starkare påföljden är. Innan vi tar itu med att beskriva hur pojkarna var då de för tre år sedan gick i åk 6 och var med om screeningundersökningen inom Örebroprojektet, skall vi se hur de beskriver sig själva genom sina svar på K-enkäten i åk 9.

1. Brottbelastning

Brottbelastningen hos pojkarna i de olika konformitetsgrupperna är beskriven i "Självdeklarerad brottslighet bland pojkar i grundskolans åk 9" (Olofsson 1969, sid. 55-60). Brottbelastningen, både allmän brottbelastning och i 4 faktorvariabler, ökar för varje påföljd. Vid uppdelning i konforma och aktiva är dessa signifikant skilda åt vid varje påföljd i allmän brottbelastning och i de flesta av faktorvariablerna. De aktiva har signifikant högre brottbelastning än de konforma.

Tabell 9. Medelvärden och spridningar i allmän brottbelastning i de olika konformitetsgrupperna.

	Ej brott	Ej upptäckta	Upptäckta	Bvn:s utredn.	Totalt
Konforma	K-gr 1 M = 0,00 s = -	K-gr 2 M = 3,40 s = 2,32	K-gr 4 M = 6,12 s = 2,94	K-gr 6 M = 8,64 s = 4,07	
		K-gr 3 M = 5,73 s = 2,91	K-gr 5 M = 8,92 s = 3,58	K-gr 7 M = 12,36 s = 4,02	
Aktiva					
Totalt		M = 4,48 s = 2,57	M = 7,98 s = 3,53	M = 10,94 s = 4,33	M = 6,76 s = 3,95

2. Andra icke önskvärda beteenden

På samma sätt som brottsbelastningen ökar för varje steg och är högre för aktiva än konforma, varierar andra beteenden som visserligen inte är brottsliga men som av gemene man inte anses som önskvärda för pojkar i den åldersgruppen.

Tabell 10. Andelen pojkar i de olika konformitetsgrupperna, som säger sig ha druckit sig berusade "många gånger" (Fråga 24).

	Ej brott	Ej upptäckta	Upptäckta	Bvn:s utredn	Totalt
Konforma	K-gr 0% 1	K-gr 23% 2	K-gr 43% 4	K-gr 38% 6	37 %
Aktiva		K-gr 40% 3	K-gr 66% 5	K-gr 90% 7	59%
Totalt	0%	31%	56%	77%	46%

K-grupp	1	2	3	4	5	6	7	Σ
n	0	19	30	23	83	3	20	178
N	11	83	77	62	126	8	22	389

$\chi^2 = 92,98^*$ df 12 p < 0,001

Tabell 11. Andelen pojkar i de olika konformitetsgrupperna, som säger sig ha prövat thinner någon gång (Fråga 25).

	Ej brott	Ej upptäckta	Upptäckta	Bvn:s utredn	Totalt
Konforma	K-gr 0% 1	K-gr 1% 2	K-gr 3% 4	K-gr 12% 6	2%
Aktiva		K-gr 6% 3	K-gr 26% 5	K-gr 57% 7	23%
Totalt		4%	19%	45%	14%

K-grupp	1	2	3	4	5	6	7	Σ
n	0	1	5	2	33	1	13	55
N	11	83	77	62	125	8	23	389

($\chi^2 = 92,99$ df 12 p < 0,001) Små förväntade frekvenser

* Se sid. 64

Tabell 12. Andelen pojkar i de olika konformitetsgrupperna, som blivit erbjudna "knark eller hasch" (Fråga 26).

	Ej brott	Ej upptäckta	Upptäckta	Bvn:s utredn	Totalt
Konforma	K-gr 0% 1	K-gr 20% 2	K-gr 23% 4	K-gr 37% 6	23%
Aktiva		K-gr 41% 3	K-gr 54% 5	K-gr 81% 7	52%
Totalt	0%	32%	44%	69%	40%

K-grupp	1	2	3	4	5	6	7	Σ
n	0	18	29	13	66	3	17	146
N	10	76	71	57	122	8	21	365

$$\chi^2 = 46,94 \quad df 5 \quad p < 0,001$$

Tabell 13. Andelen pojkar i de olika konformitetsgrupperna som prövat "knark eller hasch" (Fråga 27).

	Ej brott	Ej upptäckta	Upptäckta	Bvn:s utredn	Totalt
Konforma	K-gr 0% 1	K-gr 6% 2	K-gr 5% 4	K-gr 12% 6	5%
Aktiva		K-gr 8% 3	K-gr 22% 5	K-gr 61% 7	21%
Totalt	0%	7%	16%	48%	14%

K-grupp	1	2	3	4	5	6	7	Σ
n	0	5	6	3	27	1	14	56
N	11	83	77	62	126	8	23	390

$$(\chi^2 = 65,84 \quad df 12 \quad p < 0,001)$$

Små förväntade frekvenser

* Beräkning av χ^2 över alla K-grupper är ej helt relevant, därför att denna metod att signifikantesta inte tar hänsyn till var avvikelserna från de förväntade frekvenserna finns. Det är framför allt skillnaden mellan konforma och aktiva på varje steg jag vill åt och ökningen av negativa faktorer för varje steg. Ett χ^2 -värde över alla K-grupper ger dock en föreställning om hur stort sambandet mellan K-grupp och den variabel jag prövar är. Det är dock nödvändigt att komplettera χ^2 -prövningen med ett studium av frekvenserna i de olika cellerna.

Tabell 14. Andelen pojkar i de olika konformitetsgrupperna som sagt att att de flera gånger stannat borta en natt utan att tala om hemma först (Fråga 29).

	Ej brott	Ej upptäckta	Upptäckta	Bvn:s utredn	Totalt
Konforma	K-gr 0% 1	K-gr 2% 2	K-gr 5% 4	K-gr 0% 6	3%
Aktiva		K-gr 4% 3	K-gr 14% 5	K-gr 22% 7	11%
Totalt	0%	3%	11%	16%	8%

K-grupp	1	2	3	4	5	6	7	Σ
n	0	2	3	3	17	0	5	30
N	11	83	77	62	125	8	23	389

$$(\chi^2 = 35,00 \quad \text{df } 12 \quad p < 0,001)$$

Små förväntade frekvenser

Tabell 15. Andelen pojkar i de olika konformitetsgrupperna som säger sig ha rymt hemifrån någon gång (Fråga 28.)

	Ej brott	Ej upptäckta	Upptäckta	Bvn:s utredn	Totalt
Konforma	K-gr 0% 1	K-gr 0% 2	K-gr 5% 4	K-gr 12% 6	2%
Aktiva		K-gr 0% 3	K-gr 5% 5	K-gr 30% 7	6%
Totalt	0%	0%	5%	26%	4%

K-grupp	1	2	3	4	5	6	7	Σ
n	0	0	0	3	8	1	7	19
N	11	83	77	62	126	8	23	390

$$(\chi^2 = 44,56 \quad \text{df } 12 \quad p < 0,001)$$

Små förväntade frekvenser

Tabell 16. Andelen pojkar i de olika konformitetsgrupperna som säger sig ha skolkat någon gång (Fråga 30)

	Ej brott	Ej upptäckta	Upptäckta	Bvn:s utredn	Totalt
Konforma	K-gr 0% 1	K-gr 23% 2	K-gr 50% 4	K-gr 75% 6	34%
Aktiva		K-gr 47% 3	K-gr 71% 5	K-gr 83% 7	64%
Totalt	0%	34%	64%	81%	52%

K-grupp	1	2	3	4	5	6	7	Σ
n	0	19	36	31	90	6	19	201
N	11	83	77	62	126	8	23	390

$$\chi^2 = 103,77 \quad \text{df } 18 \quad p < 0,001$$

Små förväntade frekvenser

Tabell 17. Andelen pojkar i de olika konformitetsgrupperna som säger sig bruka vara tillsammans med kamrater i gäng (Fråga 31)

	Ej brott	Ej upptäckta	Upptäckta	Bvn:s utredn	Totalt
Konforma	K-gr 36% 1	K-gr 63% 2	K-gr 66% 4	K-gr 63% 6	62%
Aktiva		K-gr 70% 3	K-gr 79% 5	K-gr 96% 7	77%
Totalt	36%	66%	74%	87%	71%

K-grupp	1	2	3	4	5	6	7	Σ
n	4	52	54	41	99	5	22	277
N	11	83	77	62	126	8	23	390

$$\chi^2 = 20,55 \quad \text{df } 6 \quad p < 0,01$$

Tabellerna 10 till 17 visar hur alkoholbruk, thinnersniffning, narkotika-
bruk, skolk m m ökar med varje "steg" och är mer vanligt bland aktiva än
bland konforma, på samma sätt som brottsbelastningen, och alltså verkar
vara parallellsymptom, som tidigare nämnts (Olofsson, 1969).

Konformitetsgrupp 1, som består av pojkar, vilka inte säger sig ha be-
gått någon av de i enkäten upptagna brottstyperna, är en ur alla synpunk-
ter konform grupp. Ingen av dessa pojkar säger sig ha gjort något som
skulle kunna fläcka deras hedervärda uppträdande. Ej heller brukar de
vara med sina kamrater i gäng i någon större utsträckning. Samvaro med
kamrater i gäng är ju en variabel som har starkt samband med brottsliga
aktiviteter. Tabell 17 visar också hur gängsamvaro ökar i takt med brotts-
belastningen i varje K-grupp.

De övriga konforma grupperna, speciellt K-grupp 4 och 6, skiljer sig
kraftigt i alla variablerna från de aktiva (K-grupp 5 och 7). Speciellt intres-
sant är det att iaktta den konforma gruppen (6) som varit föremål för bvn:s
utredning. Trots relativt hög brottsbelastning (observera dock den stora
spridningen) har en slående liten andel varit med om att dricka sig beru-
sade, sniffa thinner, använda narkotika m m. Av de 8 i gruppen är endast
en svårt belastad; har sniffat, prövat narkotika och skolkat ofta. En har
inte gjort något klandervärt och de övriga har uppgett något, oftast har
de druckit sig berusade någon gång eller skolkat. Det är alltså fråga om
pojkar, som inte är helt konforma, utan har prövat på lite av varje, men
endast i måttlig grad. Dvs de verkar vara helt vanliga hyggliga pojkar.

K-grupp 7 däremot är en ganska hårt belastad grupp, där de flesta både
skolkat, druckit sig berusade och gjort något mer, t ex rymt, prövat nar-
kotika eller sniffat. Endast en av de 23 pojkarna har varken gjort det ena
eller det andra. Beträffande skolk, har överväldigande mängden pojkar i
K-grupp 7 skolkat 3-10 eller mer än 10 gånger, medan pojkarna i K-grupp
6 oftast skolkat 1-2 gånger.

3. Känslan av att vara annorlunda.

Ett mycket litet antal pojkar säger att de känner sig annorlunda än sina
kamrater. Pojkarna i grupperna som varit föremål för bvn:s utredning har
den största andelen. Någon skillnad mellan konforma och aktiva går inte
att upptäcka.

Tabell 18. Andelen pojkar i de olika konformitetsgrupperna som tycker sig vara annorlunda än sina kamrater (Fråga 39).

	Ej brott	Ej upptäckta	Upptäckta	Bvn:s utredn	Totalt
Konforma	K-gr 20% 1	K-gr 10% 2	K-gr 16% 4	K-gr 37% 6	14%
Aktiva		K-gr 18% 3	K-gr 16% 5	K-gr 26% 7	18%
Totalt	20%	15%	16%	29%	16%

K-grupp	1	2	3	4	5	6	7	Σ
n	2	8	14	10	20	3	6	63
N	10	81	77	62	125	8	23	386

$$X^2 = 7,00 \quad df 6 \quad p < 0,50$$

På den öppna frågan om på vilket sätt de känner sig annorlunda svarar pojkarna i K-grupp 1:

Jag varken röker eller dricker. Jag behöver inte stjäla, för om jag inte hade pengar, så får jag vara utan det jag skulle vilja ha.

Jag super ej, röker ej, knarkar ej, är inte avundsjuk på andra kamrater, försöker acceptera mina medmänniskors egenheter, sköter mina egna affärer, gör allt för att sköta mig i skolan (har ej haft anmärkning), bara klasskamraterna är avundsjuka på mig för att jag råkar ha de högsta betygen, deras avundsjuka yttrar sig i det närmaste som trakasserier och på gränsen till pennalism.

På den frågan kan jag svara både ja och nej. Eftersom jag är troende, med i en frikyrklig församling, har jag inte samma intressen som mina kamrater, men jag känner mig inte alls utstött eller på något vis utanför kamratkretsen. Vi kommer mycket bra överens.

Kommentarer till dessa dokument känns helt överflödigt.

Pojkar i K-grupp 2 svarar:

Jag är en kristen och har fått mottaga Kristus som min personliga frälsare. Mina förseelser har hänt innan jag blev frälst.

Jag är nog mognare än en del av mina klasskamrater.

Stor och lång och inte lika kvick i skallen (läsklasselev)^x

Jag är medlem i en frikyrka. Det är inte många som har förståelse för detta.

Jag tycker att mina kamrater är barnsligare och jag drar mig därför att vara tillsammans med någon av dem. Jag har egna kamrater, som jag tycker passar mig bättre.

Pojkar ur K-grupp 3 svarar t ex:

Jag har lite annorlunda stil (hoppas jag), tycker om annan musik, har annat estet o dyl. De flesta tycker nog att jag inte är riktigt klök.

Jag har vuxit ifrån killarna i klassen. Söker mig hellre till äldre kamrater. (Inga typer).

Vi i vårt gäng har en annan stil än de andra. Jag anser att i vissa avseenden vi verkar äldre och mognare. Vi har mer idéer, är med i diskussioner i skolan, engagerar oss i många saker, uttrycker oss ofta i samtal med lärare och elever. Vi är kanske modigare, törs säga vad vi menar både mot lärare och elever.

Jag röker inte, dricker inte m m.

Pojkar ur K-grupp 4 svarar t ex:

Jag är inte annorlunda, kanske lite tillbakadragen men också lugn.

På ett sätt, sitter hellre hemma och lyssnar på radio eller tittar på TV istället för att gå ut.

De är i gäng, det är inte jag.

De andra är antingen plugghästar eller bönder. Sedan är de så barnsliga. Jag tycker att jag inte är så barnslig. (narkotikabrukare).^x

x Författarens anmärkning

Pojkar ur K-grupp 5 säger:

Jag är full av kvisslor i ansiktet. Är väl lite skraj när det gäller att göra något. Har varit hackkyckling i många år. Inte nu. S könt.
(Prövat narkotika, skolkat).^x

Jag tycker jag är intelligentare än dom.

Ibland t ex när man inte har gjort läxorna något vidare, så känner man sig litet osäker. Då kan man tycka sig vara lite annorlunda. Man blir då lite i skymundan.

Jag tänker inte lika som dom. De är så plikttrogna.
(En pojke som prövat det mesta).^x

Jag vill ha roligt medan jag kan. Dom andra bara sitter inne och pluggar på lördagar. Det skulle jag aldrig stå ut med.

Den ende av pojkarna i K-grupp 6, som svarat på frågan på vilket sätt han känner sig annorlunda, säger:

En del är väldigt barnsliga och har inte blivit utvecklade för sin ålder. De leker och skojar för mycket.
(Detta är den mest belastade pojken i gruppen).^x

Till sist skall några svar från pojkarna i K-grupp 7 återges:

De andra är så vanliga, de gör aldrig något roligt. De är så feiga. Som i plagget, om man skojar med någon lärare så blir de alltid rädda att de skall få en uppskrivning.

Nej, det kan jag inte. Utom ibland när man är nervös och jäktad eller berusad, annars vet jag intet.

Jag är bäst. (Narkotikabrukare, rymt hemifrån, skolk).^x

Jag känner mig som en bandit. Jag tycker vuxna ser ner på mig.

Att känna sig eller vara annorlunda kan, som vi sett, betyda så olika saker. Svaren ger också bekräftelse på de lågt brottsbelastades eller konformas solidaritetskänsla med de vuxna i samhället och bestämda avståndstagande från "typer" och dem som dricker, röker och stjälar. Ofta har de "råd" att ta avstånd från vissa kamrater, därför att de har en referensgrupp där de är accepterade.

Pojkar ur K-grupp 5 och 7 tar däremot ofta avstånd från de snälla och plikttrogna och pendlar mellan överdriven självsäkerhet och mindervärdes-känslor.

Genom frågeformulär om attityder till brott och till att begå brott och om uppfattning om sig själv, sin familj och andra viktiga personer i sin omgivning kunde Reckless et al. (1956, 1957 och 1962) påvisa tydliga skillnader i självuppfattning hos tonårspojkar med hög respektive låg brottsbenägenhet. Pojkar med låg brottsbenägenhet, som inte tror sig kunna stjäla e.dyl, anser sig själva vara snälla och lydiga, de umgås med snälla, hyggliga kamrater, de skolkar ej och trivs i skolan. De säger sig vara övervakade hemifrån men känner sig inte övervakade. Föräldrarna är intresserade och förstående och känner till och tycker om alla pojkarnas vänner. Reckless et al. antar att pojkarnas goda uppfattning av sig själva är ett skydd mot brottslighet även i en brottslig miljö. Att denna självrespekt är en spegling av hur andra personer ser på pojken och behandlar honom framkommer tydligt. Svaren i K-enkäten, relaterade ovan, bekräftar Reckless' resultat och slutsatser.

KAP. VIII. HEM- OCH FAMILJEBAKGRUND

I ett stort antal undersökningar har barns hemförhållanden visat sig ha stor betydelse för deras konforma eller kriminella beteende (jfr Kap. I). Dessa förhållanden kan vara både rent yttre, såsom bostad, inkomst, hemmets materiella standard eller ordningen i hemmet, och förhållanden som beskriver hematmosfären, t ex emotionell kontakt föräldrar-barn, samspelet mellan föräldrarna, uppfostringspraxis, tillsyn och omvårdnad. I hemmet sker barnets första kontakt med samhällets normer, med vad som anses vara rätt och orätt. I den tidiga barndomen grundläggs "samvetet" (se Kap. II). Genom konsekvens i uppfostran (och betingning) och genom goda emotionella kontakter mellan föräldrar och barn underlättas denna socialisationsprocess.

Vi har tyvärr inga möjligheter att belysa dessa aspekter i denna undersökning, då hemförhållanden och uppfostringspraxis för eleverna inom Örebroprojektet ej närmare kartlagts. Anledningarna till detta är många. Den främsta anledningen är, att man har svårt att få tillförlitliga uppgifter om så känsliga förhållanden som emotionell kontakt, uppfostringsmetoder och hematmosfär med enkätmetoden, som av kostnadsskäl var den enda tillgängliga för ett så stort material.

I den "föräldraenkät", som tillsändes varje elevs vårdnadshavare och som för pojkar åk 6 besvarades till 92%, finns emellertid en del att hämta om hemmiljön.

Utifrån den skisserade modellen på sid. 42 kan vi göra en del antaganden, ställa hypoteser. Denna modell kan också hjälpa oss att tyda de resultat vi får. Jag antar då, att sådana förhållanden, som kan påverka föräldrarnas outsiderattityder, även påverkar pojkens egen outsider-insiderattityd och hans konforma - kriminella benägenhet eller beteende, dels direkt, dels indirekt genom överföring av föräldrarnas attityder (jfr Reiner & Kaufmann, 1959).

Outsiderattityden förväntas därför vara starkast hos familjer, som är socialt utstötta, som hör till de lägsta utbildnings- och inkomstgrupperna,

som har sämst bostäder och där endast en förälder har vårdnaden om pojken, i synnerhet om detta är kombinerat med låg utbildning och ekonomiska bekymmer.*

Deltagande av far eller mor i scouting, politisk, frikyrklig-, nykterhets- eller annan ideell förening kan däremot vara tecken på en insiderattityd, som kan tänkas påverka pojkens egen attityd och hans benägenhet att konformera med samhällets normer.

Brister i tillsynen av pojkarna, som kan speglas i sena tider för sänggående, i att pojken ofta är ute om kvällarna och ofta går på bio, kan enligt modellen direkt leda till brottsliga handlingar. Pojken utsätts för alltför svår frestelse och kan komma i situationer som han inte klarar av.

Att en stor del av fritiden tillbringas utom hemmet kan också vara ett tecken på bristande emotionell kontakt familjemedlemmarna emellan och på få gemensamma fritidsintressen mellan pojke och föräldrar. Dessa förhållanden spelar en stor roll för internaliseringen av normer.

Dessa antaganden överensstämmer med de resultat, som de flesta undersökningar beträffande ungdomsbrottslingar erhållit vad gäller samband med negativa respektive positiva faktorer i hem- och familjebakgrund och kriminalitet (Glueck 1934, 1950; Jonsson 1967; Gordon & Näs 1969 m fl).

1. Föräldraenkätsbortfallet.

Vid genomgången av de tre åk i screeningundersökningen 1965 fann man att i åk 8 endast 62 % av föräldrarna till barn som blivit föremål för byns utredning fyllt i och lämnat in enkätformuläret mot 79 % av föräldrar till barn i årskursen i sin helhet.

Vi har i data från åk 6/1965 erhållit svar från 92 % av föräldrarna. I det material som vi här arbetar med är bortfallet endast 7 % och fördelar sig ganska jämnt över konformitetsgrupperna (K-grupper se sid. 30), med nå-

* Känslan av att ha blivit berövad chansen (tillgång till möjligheter) som man borde ha rätt till är vanlig bland dem som deltar i brottsliga subkulturer. Kritiken riktas inte inåt mot dem själva utan mot samhället. Detta medför att de lättare kan sätta officiella normer och lagar ur spel och tillgripa alternativa beteendemönster, som lättare leder individen till målet (Cloward & Ohlin, 1960 s. 117 och 118).

gon övervikt bland aktiva grupper (tab. 19). Vi kan dock finna ett systematiskt bortfall på vissa frågor i enkäten. Konformitetsgrupp 7 (bvn:s utredning, aktiva) har här genomgående högre bortfallsprocent.

Tabell 19. Andelen pojkar i de olika konformitetsgrupperna, vars föräldrar ej lämnat in svar på föräldraenkäten.

	Ej brott	Ej upptäckta	Upptäckta	Bvn:s utredn	Totalt
Konforma	K-gr 9% 1	K-gr 5% 2	K-gr 3% 4	K-gr 5% 6	5%
Aktiva		K-gr 10% 3	K-gr 5% 5	K-gr 13% 7	8%
Totalt	9%	8%	4%	10%	7%

K-grupp	1	2	3	4	5	6	7	Σ
n	1	4	8	2	6	1	6	28
N	11	83	77	62	126	21	46	426

Tydligast ser man detta i frågor som "Hur ofta hjälper Ni (far) eleven med läxor?" (50 % bortfall mot 37 % för hela åk 6). "Hur ofta har Ni (far) besökt skolan på föräldramöten, åhörardagar, avslutningar m m under de två senaste läsåren?" (49 % bortfall mot 26 % för hela åk 6) samt i frågorna om bekymmer med pojken i följande avseenden: fickpengar, tv-tittande, läxläsning, kvällstider, kamratförhållanden, rökning, sniffning, lydnad. I dessa frågor har svar uteblivit i omkring 20 % av alla frågorna i K-grupp 7 mot 4 % i totalgruppen.

Kan bakom detta bortfall ligga en brist på intresse för pojken? Är föräldrarna trötta på frågande myndigheter? Frågorna får förbli obesvarade.

2. Socialgrupp - utbildningsnivå

Inom Örebroprojektet arbetar man med 7 utbildningsgrupper, beskrivna i nedanstående tabell.

Tabell 20. Social- och utbildningsgruppsindelningar

Konventionell socialgruppsindelning	Utbildningsgrupper	n	%
I.	1. Akademisk utbildning	16	4
	2. Kvalificerad utbildning, över studentexamen, men med kortare utbildningstid. Lärarhögskola, seminarium, Socialhögskola, socialinst. el. motsvarande.	9	2
II.	3. Gymnasial utbildning: gymnasieingenjör, gymnasieekonom eller motsvarande.	21	5
	4. Utbildning på fackskolenivå: institutingenjörer, teknikerutbildning, handelsinstitut eller motsv. med realexamen, eller motsv. linjer inom enhetsskolan, grundskola som grund.	52	13
	5. Realskoleutbildning, flickskola, folkhögskola el. motsv. utan specialutbildning som påbyggnad.	85	22
III.	6. Kvalificerad yrkesutbildning: yrkesskola eller motsv. hantverksutbildning.	143	36
	7. Ej yrkesutbildad arbetare	72	18
	Summa	398	100
	Till de olika grupperna föres även yrkespositioner, som innebär avancemang till jämförbar nivå: högre tjänst, befordran, överordnad ställning, företagareställning eller motsvarande		

Dessa kan sammanföras i tre grupper, som ungefär motsvarar konventionell socialgruppsindelning (Magnusson, Dunér, Beckne 1967). Endast 25 elever hör hemma i socialgrupp 1. Vid uppdelningen i konformitetsgrupper slås därför socialgrupp 1 och 2 samman. Andelen pojkar från socialgrupp 3 är i det närmaste lika stor bland pojkar som ej begått brott (K-gr 1),

som begår brott men ej upptäckts (K-gr 2+3), som upptäckts (K-gr 4+5) och som blivit föremål för barnavårdsnämndens utredning (K-gr 6+7). Andelen pojkar från socialgrupp 3 stiger dock kontinuerligt för varje "steg" (tab. 21). Vid uppdelning på konforma och aktiva förväntas alltså en högre procent av socialgrupp 3 bland de aktiva än bland de konforma. Detta förhållande bör framträda tydligare ju kraftigare "påföljden" är.

Tabell 21. Andelen pojkar i de olika konformitetsgrupperna från hem i socialgrupp 3 (utb. grupp 6+7).

	Ej brott	Ej upptäckta	Upptäckta	Bvn:s utredn	Totalt
Konforma	K-gr 50% 1	K-gr 54% 2	K-gr 55% 4	K-gr 33% 6	51%
Aktiva		K-gr 48% 3	K-gr 54% 5	K-gr 74% 7	56%
Totalt	50%	51%	54%	61%	54%*

K-grupp	1	2	3	4	5	6	7	Σ
n	5	43	33	33	66	7	34	221
N	10	79	69	60	120	21	46	405

$$X^2 = 9,46 \quad df 6 \quad p < 0,20$$

Vår hypotes har blivit bekräftad beträffande K-grupp 6 och 7, bvn-fallen. Beroendet mellan socialgrupp och konformitet i gruppen "bvn:s utredn" är signifikant ($X^2 = 11,22$, df 1, $p < 0,001$). I den konforma K-grupp 6 är 67 % av pojkarna från hem ur socialgrupp 1-2, medan den fortfarande brottsligt aktiva K-grupp 7 består av överväldigande delen pojkar ur socialgrupp 3.

Det finns tydligen positiva faktorer förbundna med en högre socialgrupps-tillhörighet, som kan mobiliseras och motverka de negativa faktorer, som

* Procenttalen i denna form av tabeller är uträknade från den beroende variabeln, som är konformitetsgrupp, till den beroende variabeln, som är de olika bakgrundsvariablerna. Man bör om möjligt presentera dem uträknade från den orsakande eller oberoende variabeln (Kerlinger, 1965). Detta skulle dock ge ett förvillande intryck, som ger mycket liten information. Läsaren bör alltså se procenttalet i varje konformitetsgrupp som den vikt med vilken den oberoende variabeln ingår i och bestämmer gruppen ifråga.

lett till brott, polisanmälan och bvn:s utredning. Denna vilja och förmåga hos pojkar att solidarisera sig med samhället och dess krav antas till stor del kunna tillskrivas föräldrarnas och pojkens insiderattityd och solidaritetskänsla.

I de grupper där "påföljden" på brottet varit svag eller helt uteblivit framträder ingen skillnad i socialgruppstillhörighet mellan aktiva och konforma.

Det är anmärkningsvärt att socialgruppssammansättningen på de olika "stegen" inte skiljer sig mer från varandra. De pojkar som varit föremål för bvn:s utredning, kommer inte stort oftare från socialgrupp 3 än övriga pojkar, vilket man skulle kunna tänka sig med hänsyn till socialgruppssammansättningen på ungdomsvårdsskolor och fängelser (Gordon & Näs, 1969). Det är först vid uppdelningen i konforma och aktiva, som vi får en förklaring till detta. Andelen pojkar från utbildningsgrupp 7 (ej yrkesutbildad arbetare) är något större bland bvn-fallen än bland övriga pojkar. Hela denna skillnad beror på en överrepresentation av utbildningsgrupp 7 bland de aktiva bvn-fallen (K-gr 7).

Tabell 22. Andelen pojkar i de olika konformitetsgrupperna från hem i utbildningsgrupp 7.

	Ej brott	Ej upptäckta	Upptäckta	Bvn:s utrodn	Totalt
Konforma	K-gr 10% 1	K-gr 13% 2	K-gr 25% 4	K-gr 14% 6	17%
Aktiva		K-gr 15% 3	K-gr 15% 5	K-gr 43% 7	20%
Totalt	10%	14%	18%	34%	19%

K-grupp	1	2	3	4	5	6	7	Σ
n	1	10	10	15	18	3	20	77
N	10	79	69	60	120	21	46	405

$$X^2 = 17,01 \quad df 6 \quad p < 0,01$$

Den totala brottsmassan, mätt med antal begångna brott (allmän brottsbelastning) och indexpoäng i tre^x faktorvariabler (bagatellbrott, vinningsbrott, bedrägeribrott, se Olofsson 1969 sid. 22 och 23), visar tydligare att tyngdpunkten av brottslig aktivitet ligger hos pojkarna ur socialgrupp 3, även om pojkar ur övriga socialgrupper också visar rätt omfattande brottslig aktivitet.

Tabell 23. Brottsbelastning hos pojkar uppdelade på socialgruppstillhörighet.

	n	Allm. br. b. ^x		Bag. br.		Vinn. br. ^x		Bedr. br.	
		M	s	M	s	M	s	M	s
Soc. gr. 1	21	5,14	3,50	0,44	0,32	0,15	0,21	0,28	0,22
Soc. gr. 2	145	6,99	3,39	0,57	0,32	0,23	0,22	0,23	0,29
Soc. gr. 3	179	7,31	4,41	0,60	0,32	0,31	0,27	0,24	0,29
Totalt	345	6,61	4,00	0,58	0,32	0,26	0,25	0,24	0,28
F		4,92		2,36		6,92		0,36	
df		2 och 342		2 och 342		2 och 342		2 och 342	
p		0,008		0,093		0,001		0,703	

Den brottslighet som kan anses bagatellartad (snatteri, skadegörelse och luntning) är ungefär lika omfattande i alla socialgrupper. Vinningsbrotten (inbrott, stölder av olika slag, häleri m m) förekommer mycket oftare bland pojkar ur socialgrupp 3. Skillnaderna mellan socialgrupperna i detta avseende är signifikant. Vid parvisa t-test skiljer sig soc. grupp 3 signifikant från både 1 och 2. Dessa två socialgrupper är inte signifikant skilda.

Man bör lägga märke till att socialgrupp 3 visserligen har högre medeltal i allmän brottsbelastning och vinningsbrott (korrelationen mellan dessa variabler är 0.91) men att spridningen också är mycket större än i socialgrupp 1 och 2. Skillnaden i spridning är signifikant på 0.01-nivån. Detta innebär att såväl hög som låg brottslighet är representerad i denna socialgrupp.

^x Faktorvariabeln "grava brott" är inte medtagen, då poäng i denna variabel är ytterst sällsynt och då denna faktorvariabel dåligt differentierar mellan grupper.

^{xx} F-värdet vid Bartlett's test om lika varianser i grupperna tyder på att variansernas storlek är signifikant olika. Variansanalys är då inte lämplig.

Vad beträffar bedrägeribrotten (skaffa fördel genom att lura, smita från betalning, ta saker från skolan) återkommer det mönster vi fick, då pojkarna delades upp efter linjeval i åk 9 (Olofsson, 1969 s. 85). Pojkar ur de gymnasieförberedande linjerna hade högst belastning i denna faktor. Här ser vi att pojkar ur socialgrupp I har det högsta poängmedeltalet. Skillnaderna är dock inte signifikanta, varken totalt eller vid parvis t-prövning (antalet individer i socialgrupp I är endast 21).

I samnordiska undersökningar av självdeklarerad brottslighet bland värnpliktiga finner man inga skillnader i brottslighet mellan de olika socialgrupperna (Christie, Andenaes, Skirbeck, 1965 och Anttila, 1966). Elmhorn (1969) fann dock ett positivt samband mellan brottsligheten hos pojkar i olika skoldistrikt i Stockholm och andelen familjer ur socialgrupp III i dessa distrikt.

Sambandet mellan brottsbelastning och socialgruppstillhörighet är inte entydigt och enkelt. Reiss och Rhodes (1961) fann t ex att om en pojke från låg socialgrupp bor i ett "högstatus"-område med låg brottslighet är risken att han blir registrerad för brott minimal. Detsamma gäller om han går i en skola med få "lågstatus"-barn. Risken att bli brottslig är störst i brottsliga områden med hög förekomst av "lågstatus"-personer. Detta gäller för pojkar från alla socialgrupper.

Även i denna undersökning kommer vi att finna, att variabeln föräldrarnas utbildningsgrupp samvarierar med andra variabler så, att sambandet mellan hemfaktor, skolfaktor och faktorer i kamratmiljön å ena sidan och pojkarnas brottslighet å andra är olika i de tre socialgrupperna.

3. Familjens bofasthet.

Två frågor i föräldraenkäten berör familjens bofasthet: Hur länge har familjen bott i Örebro? Hur många gånger har familjen flyttat (bytt bostad) hittills under elevens uppväxttid?

Av de pojkar, som flyttat från Örebro under åren mellan 1965 (åk 6) och 1968 (åk 9), hade en stor procent (40%) varit föremål för bvn:s utredning. Det är rimligt att anta att flyttningsbenägenheten hos föräldrarna kan höra ihop med oro eller svårigheter att anpassa sig och trivas, vilket i sin tur kan påverka pojkens beteende. Dessa utflyttade pojkar hade även innan de

flyttade från Örebro flyttat och bytt bostad fler gånger jämfört med pojkarna i totalgruppen. Vid uppföljningen i åk 9 hade dock 60% av de utflyttade bvn-fallen konformerat. Detta tyder snarare på att pojkar, som under skoltiden ofta flyttar, kan få anpassningssvårigheter, som är av övergående karaktär, än att flyttningsbenägenheten beror av anpassningssvårigheter hos föräldrarna. Dessutom talar den höga bofastheten hos familjer till pojkar som blivit omhändertagna av bvn, som avgått med slutbetyg eller fått förlängd pry och även blivit föremål för bvn:s utredning, mot ett sådant antagande (se Kap. V, sid. 46).

De år 1968 kvarvarande pojkarna i de olika konformitetsgrupperna fördelar sig i det närmaste lika över frågornas svarsalternativ.

Tabell 24. Bofasthet: Procentuell andel familjer bland pojkar i de olika konformitetsgrupperna, som bott i Örebro <5 år.^x

	Ej brott		Ej upptäckta		Upptäckta		Bvn:s utredn.		Totalt
Konforma	K-gr 1	0%	K-gr 2	14%	K-gr 4	10%	K-gr 6	12%	11%
Aktiva			K-gr 3	15%	K-gr 5	9%	K-gr 7	23%	12%
Totalt		0%		14%		9%		20%	12%

K-grupp	1	2	3	4	5	6	7	Σ
n	0	11	10	6	11	1	5	44
N	10	79	69	60	120	8	22	368

$$\chi^2 = 5,69 \quad df 6 \quad p < 0,50$$

^x De flesta frågorna i föräldraenkäten har många svarsalternativ. För att undvika för små förväntade frekvenser har i allmänhet variablerna dikotomiserats. Snittet har i dessa fall lagts så, att den allmänna tendensen märks tydligast. Extrema avvikelser påpekas i kommentarerna.

Tabell 25. Bofasthet: Procentuell andel familjer bland pojkar i de olika konformitetsgrupperna som bytt bostad > 2 gånger under pojkens uppväxt.

	Ej brott		Ej upptäckta		Upptäckta		Bvn:s utredn.	Totalt	
Konforma	K-gr 1	10%	K-gr 2	24%	K-gr 4	18%	K-gr 6	37%	22%
Aktiva			K-gr 3	30%	K-gr 5	18%	K-gr 7	27%	23%
Totalt		10%		27%		18%		30%	23%

K-grupp	1	2	3	4	5	6	7	Σ
n	1	19	21	11	22	3	6	83
N	10	79	69	60	120	8	22	368

$$\chi^2 = 6,73 \quad df 6 \quad p < 0,50$$

Beroendet mellan bofasthet och konformitetsgrupp var inte signifikant för någon av frågorna. Man bör dock lägga märke till att bofastheten i K-grupp 1 är mycket stor.

I en diskussion om sambandet mellan flyttningsbenägenhet och kriminalitetsrisk hos skolpojkar bör man fråga sig varför familjen flyttar eller inte flyttar. En flyttning till en annan ort kan för familjen innebära avancemang, bättre ekonomiska villkor, större bostad, bättre trivsel m m och behöver inte betyda vantrivsel eller orolig läggning. Bofasthet å sin sida kan innebära förnöjsamhet och trivsel med bostad och bostadsort, men också oförmåga eller för små möjligheter (bl a ekonomiska) att bryta sig loss från en otrivsam och olämplig bostad eller miljö. Först sedan man fått veta varför en familj flyttar eller varför den bor kvar, kan man sätta rörlighet respektive bofasthet i samband med kriminalitet hos familjens pojkar. I detta material är alltså den lilla gruppen helt konforma pojkar och den lilla gruppen pojkar som blivit omhändertagna de mest bofasta.

4. Bostadsstandard.

Vi har tre frågor beträffande bostadens standard:

Vilken typ av bostad bor familjen i?
(hyreshus, villa, radhus osv)

Vilken standard har bostaden?

Hur stor är bostaden?

Bostadsstandarden i Örebro är förhållandevis hög (jfr Magnusson, Dunér, Beckne 1967 s.28). Endast 5% (20st) av pojkarna bor i lägenheter på mindre än 2 rum och kök. Av dessa 20 pojkar är 16 st aktiva, 12 st tillhör K-grupp 5 och 7, ingen finns i K-grupp 1 (jfr tab. 26). Lägenheten på 5 rum eller mer är ungefär lika ofta förekommande hos aktiva och konforma, men är minst förekommande bland pojkar ur K-grupperna 6 och 7, 15 respektive 5 % mot omkring 23 % för övriga K-grupper.

Tabell 26. Bostadsstandard: Andelen pojkar i de olika konformitetsgrupperna som bor i lägenheter på < 2 rum och kök.

	Ej brott		Ej upptäckta		Upptäckta		Bvn:s utredn.	Totalt	
Konforma	K-gr 1	0%	K-gr 2	4%	K-gr 4	2%	K-gr 6	0%	2%
Aktiva			K-gr 3	6%	K-gr 5	7%	K-gr 7	10%	7%
Totalt		0%		5%		5%		7%	5%

K-grupp	1	2	3	4	5	6	7	Σ
n	0	3	4	1	8	0	4	20
N	10	79	69	60	120	20	40	398

($X^2 = 7,37$ df 6 $p < 0,20$) Små förväntade frekvenser

Även beträffande bostädernas modernitet är standarden hög. Endast 8 % (32 st) bor i bostäder, som inte är fullt moderna. Av dessa pojkar är 69 % aktiva och 20 % har varit föremål för bvn:s utredning. Beroendet mellan bostadens modernitet och K-grupp är dock inte signifikant.

Tabell 27. Bostadsstandard: Andelen pojkar i de olika konformitetsgrupperna som bor i ej helt moderna bostäder.

	Ej brott	Ej upptäckta	Upptäckta	Bvn:s utredn.	Totalt
Konforma	K-gr 10% 1	K-gr 4% 2	K-gr 8% 4	K-gr 5% 6	6%
Aktiva		K-gr 7% 3	K-gr 8% 5	K-gr 18% 7	9%
Totalt	10%	5%	8%	13%	8%

K-grupp	1	2	3	4	5	6	7	Σ
n	1	3	5	5	10	1	7	32
N	10	79	69	60	120	20	40	398

($\chi^2 = 7,29$ df 6 p < 0,20) Små förväntade frekvenser.

Ytterligare ett mått på bostadsstandarden är om bostaden är i ett hyreshus eller är en villa, radhus el.dyl. Villa el.dyl. är ovanligast bland pojkar, som blivit föremål för utredning hos bvn. I villa områden är den sociala kontrollen troligen större än i stora hyreshusområden. Grannar känner varandra och varandras barn. Upptäcks en pojke för brott i ett sådant område är det troligt att han ej polisanmäls. Sker brottet utanför bostadsområdet kommer dock saken i annat läge och anmälningsrisken blir förmodligen densamma som för andra pojkar. Villa, radhus el.dyl. är vanligast i K-grupp 1. Beroendet mellan variablerna är signifikant på 1 %-nivån (se tabell 28, sid. 84).

5. Familjens inkomst

För 40 % av pojkarna i hela åk 6/-65 är familjens sammanlagda årsinkomst innan skatten är avdragen 30-40.000 kronor, med ungefär lika stor procent familjer på vardera sidan om denna summa. Det är framför allt de mycket låga inkomsterna som intresserar oss här. För endast en pojke är årsinkomsten mindre än 5.000 och han återfinns i K-grupp 7.

Tabell 28. Bostadsstandard: Andelen pojkar i de olika konformitetsgrupperna som bor i villa, radhus el. dyl.

	Ej brott	Ej upptäckta	Upptäckta	Bvn:s utredn.	Totalt
Konforma	K-gr 50% 1	K-gr 45% 2	K-gr 35% 4	K-gr 15% 6	38%
Aktiva		K-gr 35% 3	K-gr 37% 5	K-gr 12% 7	32%
Totalt	50%	41%	36%	13%	35%

K-gr	1	2	3	4	5	6	7	Σ
n	5	36	24	21	44	3	5	138
N	10	79	69	60	120	20	40	398

$$X^2 = 17,57 \quad df 6 \quad p < 0,01$$

Vid en dikotomisering av variabeln årsinkomst vid 20.000-kronorsstrecket framkommer samma mönster som vi sett tidigare, med låg årsinkomst hos få familjer i K-grupp 1 och relativt hög förekomst i familjer vars pojkar finns i K-grupp 7.

Tabell 29. Andelen pojkar i de olika konformitetsgrupperna där familjens årsinkomst är < 20.000 kr.

	Ej brott	Ej upptäckta	Upptäckta	Bvn:s utredn.	Totalt
Konforma	K-gr 20% 1	K-gr 32% 2	K-gr 29% 4	K-gr 33% 6	30%
Aktiva		K-gr 33% 3	K-gr 31% 5	K-gr 47% 7	35%
Totalt	20%	32%	30%	43%	33%

K-grupp	1	2	3	4	5	6	7	Σ
n	2	23	22	17	35	6	18	123
N	10	73	66	58	113	18	38	376

$$X^2 = 6,42 \quad df 6 \quad p < 0,50$$

Hög årsinkomst (> 40.000 kr) verkar dock inte vara någon garanti för konformitet. Av pojkar från dessa familjer, 31 st, är 67 % aktiva mot 58 % för årskursen i dess helhet. Av de 4 pojkar som blivit föremål för bvn:s utredning har dock tre (75 %) konformerat.

6. Ofullständiga familjer

Ungdomsbrottslingar kommer ofta från ofullständiga hem, dvs där endast far eller mor finns i hemmet. Av ungdomsvårdsklientelet i Sverige kommer 49 % av pojkarna och 62 % av flickorna från ofullständiga familjer. Av pojkarna kommer 31 % från familjer, som upplösts genom skilsmässa, 11 % från hem där modern aldrig gift sig med biologiske fadern och 7 % från hem, som splittrats genom dödsorsak (Gordan & Näs, 1969). Pojkar från familjer, som hållits samman blir signifikant mer sällan brottsliga än pojkar från ofullständiga familjer som studerats av McCord (1959). Mer än 90 % av 1.000 ungdomsbrottslingar kom från "broken homes" eller hem med dålig tillsyn av barnen i en undersökning av Glueck (1934). I jämförelse med en vad beträffar yttre social miljö och intelligens matchad kontrollgrupp kom ungdomsbrottslingarna, 500 pojkar, signifikant oftare från ofullständiga familjer (Glueck, 1950). Av 100 pojkar från Barnbyn Skå hade endast 25 % haft en konstant fader mot 83 % i en normalgrupp (Jonsson, 1967). Även i Sovjet är brottslighet enligt olika undersökningar mellan 50 % och 200 % vanligare bland ungdomar från ofullständiga familjer än bland ungdomar med både far och mor (Minkovsky, 1966). Nye (1958) fann dock en mycket liten skillnad i självdeklarerad brottslighet hos barn från "broken homes" och barn från fullständiga familjer. Däremot behandlade domstol och övriga samhällsorgan barn från "broken homes" annorlunda.

I detta material, en åk pojkar på 13 år, uppfostrades 88 % hos både far och mor. Om någon av dessa är adoptivförälder eller styvförälder vet vi inte. 2 % uppfostrades enbart hos far och 10 % enbart hos mor. I hem som är ofullständiga genom skilsmässa, dödsfall eller för att modern och fadern aldrig gift sig kan man finna många orsaker till besvikelse, missnöje och ekonomiska svårigheter, vilket negativt kan påverka barnens utveckling, så att de har svårt att möta skolans krav och fjärras från samhällets normer. Även direkt kontroll av barnen kan minskas genom den ökade arbetsbörda den vårdande föräldern får.

Det förekommer signifikant fler ofullständiga familjer i socialgrupp 3 än i socialgrupp 1 och 2. Detta beror framför allt på att de ensamma mödrarna

ofta saknar yrkesutbildning.*

Tabell 30. Andelen pojkar från ofullständiga familjer i de olika socialgrupperna.

	n	%
Socialgrupp 1	2	8,0
" 2	14	8,9
" 3	33	15,3
Totalt	398	12,1

$$X^2 = 10,01 \quad df 3 \quad p < 0,02$$

Av de 48 pojkarna från ofullständiga familjer var en större procent aktiva i åk 9 än pojkar från fullständiga familjer. Beroendet mellan familjetyp och konformitet-aktivitet är dock ej signifikant. Av de 48 pojkarna från ofullständiga familjer hade också en betydligt större andel blivit föremål för bvn:s utredning än pojkar från fullständiga familjer (tabell 31). Beroendet mellan förekomst av bvn:s utredning och familjetyp är klart signifikant ($p < 0,001$). Andelen pojkar från ofullständiga familjer är störst i K-grupp 6 och 7, men vi finner mycket liten skillnad mellan konforma och aktiva.

Tabell 31. Andelen pojkar i de olika konformitetsgrupperna från ofullständiga familjer.

	Ej brott	Ej upptäckta	Upptäckta	Bvn:s utredn.	Totalt
Konforma	K-gr 0% 1	K-gr 10% 2	K-gr 5% 4	K-gr 30% 6	10%
Aktiva		K-gr 7% 3	K-gr 13% 5	K-gr 28% 7	13%
Totalt	0%	8%	10%	28%	12%

K-grupp	1	2	3	4	5	6	7	Σ
n	0	8	5	3	15	6	11	48
N	10	79	69	60	120	20	40	398

$$X^2 = 27,51 \quad df 6 \quad p < 0,001$$

* Inte bara ensammodrar utan många mödrar överhuvudtaget saknar utbildning. I totalpopulationen hör 59% av mödrarna till utbildningsgrupp 7 mot 17% av fäderna.

Brottsbelastningen enligt pojkarnas egna uppgifter i åk 9 är större för pojkar från ofullständiga familjer än för pojkar från fullständiga familjer (tabell 32) och skillnaden är signifikant på 1%-nivån. Skillnaden i allmän brottsbelastning mellan pojkar där far är ensam vårdnadshavare och där mor är ensam vårdnadshavare är mycket liten och ej signifikant. Vi finner dock en markant skillnad mellan pojkar från ofullständiga familjer i socialgrupp 1-2 och 3. Vi ser då, att pojkar från ofullständiga familjer i socialgrupp 1-2 endast har en något lägre brottsbelastning än pojkar från socialgrupp 1-2 totalt ($M = 6,78, s = 3,4$), medan pojkar från ofullständiga familjer i socialgrupp 3 har en betydligt högre brottsbelastning än socialgrupp 3 totalt ($M = 7,31, s = 4,4$). Man bör dock lägga märke till den stora spridningen i den senare gruppen, vilken tyder på att vi i denna grupp kan finna pojkar med såväl låg som extremt hög brottsbelastning.

Tabell 32. Brottsbelastning för pojkar från olika familjetyper och olika utbildningsnivåer.

	Soc. gr	n	Allmän brottsbelastning	
Ofullständig familj	1-3	40	$M = 8,79, s = 4,18$	} $t = 3,74$ df 366 $p < 0,01$
Hel familj	1-3	329	$M = 6,33, s = 3,84$	
Far ensam vårdare	1-3	8	$M = 9,25, s = 2,43$	
Mor ensam vårdare	1-3	32	$M = 8,56, s = 4,47$	
Far'el. mor ensam	1+2	14	$M = 6,07, s = 3,7$	} $t = 2,45$ df 38 $p < 0,02$
Far el. mor ensam	3	26	$M = 9,54, s = 7,3$	

Då variansanalys med socialgrupp och familjetyp som beroende variabler ger osäkra resultat vid ett så litet antal individer, har jag försökt mäta interaktionen mellan dessa två variabler och brottsbelastning i en tredimensionell korstabell.

Tabell 33. Korstabeller familjetyp mot hög respektive "normal" brottslighet (allm. brottsbelastning ≥ 9 respektive < 9) i socialgrupperna 1 och 2 samt 3.

	Socialgrupp 1+2					Socialgrupp 3				
	Allm. brottsbel.				Σ	Allm. brottsbel.				Σ
	< 9		≥ 9 *			< 9		≥ 9		
Ofullst. fam.	10	71%	4	29%	14	10	38	16	62%	26
Hel fam.	122	78%	35	22%	157	118	69%	54	31%	172
Totalt	132	77%	39	23%	171	128	65%	78	35%	192

$\chi^2 = 0,29, df 1 p < 0,50$ $\chi^2 = 8,98 df 1 p < 0,01$

* > 9 brottstyper har 29 % av totalt antalet pojkar begått.

Beroendet mellan familjetyp och brottsbelastning är i det närmaste obefintligt i socialgrupp 1 och 2. I socialgrupp 3 däremot finner vi en betydligt högre frekvens av pojkar med hög brottsbelastning bland dem från ofullständiga familjer än vad som kunde förväntas. Vi har alltså funnit en interaktion mellan socialgrupp och familjetyp. Man kan förmoda att en mängd andra faktorer, som dålig ekonomi och därmed mindre möjligheter att bekosta tillsyn eller på annat sätt kompensera den förlust pojken lidit genom att han endast har en förälder, tyngre arbete som medför trötthet så att föräldern inte orkar engagera sig i sin pojke m m, är vanligare i socialgrupp 3. Att ofullständig familj i och för sig minskar pojkens möjligheter till god anpassning har vi alltså inte fått något belägg för.

Till samma slutsats kommer Christie i sin analys av unga lagöverträdare (1960). Då ofullständig familjetyp kombineras med andra sociala missförhållanden ökas risken för kriminalitet hos barn.

I en trebetygsuppsats studerades barn ur Örebroprojektets åk 3 där modern var ensam vårdnadshavare. Undersökningsgruppen jämfördes med en beträffande kön, socialgrupp och förvärvsarbete hos modern matchad grupp (Fredriksson, 1966). Undersökningen gav inte några belägg för skillnader i anpassning mellan grupperna. För pojkarna kunde man finna en tendens till sämre kamratanpassning och självskattning, att de förorsakade sina mödrar något mer bekymmer, men att de fått något bättre lärarskattningar. Skillnaderna mellan undersökningsgrupp och matchningsgrupp var ej signifikanta. Dessa resultat stöder vår teori att ofullständig familj i och för sig inte medför sämre anpassning. Matchningen innebar ju att man tagit hänsyn till socialgrupp och förvärvsarbete. Anpassningssvårigheter hos barn från ofullständiga familjer får alltså sökas i andra bakomliggande faktorer.

7. Moderns förvärvsarbete.

En hel del undersökningar har gjorts angående sambandet mellan moderns förvärvsarbete och barns anpassning och beteende (Blume-Westerberg, 1962; Herzog, 1960; Jonsson-Kälvesten, 1964 m fl). Dessa undersökningar har gett ett något förvillande resultat. Yrkesarbetande mödrar hade t ex fler socialt välanpassade pojkar enligt Sjölund (1964). Enligt Blume-Westerberg (1962) hade pojkar med förvärvsarbetande mödrar oftare beteendrubbningar, främst av "störande karaktär". Vad man kunnat enas om är,

att moderns förvärvsarbete och barnens anpassning inte har något entydigt samband och att orsaken till varför hon arbetar (Blume-Westerberg, 1962; Sjölund, 1964; Hoffman, 1961), arbetets art och övrig ekonomisk standard (Jonsson-Kälvesten, 1964) är betydelsefulla. Nye (1958) fann dock en signifikant högre självdeklarerad brottsbelastning hos de pojkar, vars mödrar förvärvsarbetade; oberoende av socio-ekonomisk nivå, familjestorlek och utbildningsnivå.

Inom Örebroprojektet har en studie företagits av sambandet mellan moderns förvärvsarbete och barns skol Anpassning (Axelsson, 1968). Undersökningsgruppen var elever ur åk 3/-65. Inga skillnader mellan barn till "hemmamammor" och "bortamammor" kunde påvisas, som direkt gick att hänföra till moderns förvärvsarbete. Pojkarna, som hade förvärvsarbetande mödrar, har dock sämre anpassning enligt lärarskattningarna (ej signifikansprövat), speciellt då mödrarna ofta även är borta på kvällarna. De verkar också att trivas något sämre i skolan än pojkar vars mödrar är hemma.

Av pojkar, som har heltidsarbetande mödrar i vår undersökningsgrupp, är andelen aktivt brottsliga pojkar avsevärt större än vad den är bland pojkar med mödrar som endast arbetar deltid eller är "hemmamammor". Andelen pojkar, som blivit föremål för utredning av bvn är också väsentligt större.

Tabell 34. Andelen konforma och aktiva pojkar till mödrar som är förvärvsarbetande på heltid, deltid, ibland eller ej alls samt andelen bvn:s utredn. av dessa kategorier.

	Konforma		Aktiva		Bvn. utredn.		Ej bvn. utredn.	
Heltids- arbetande	18	24%	48	76%	20	27%	46	73%
Deltids- arbetande	61	49%	67	51%	16	11%	112	89%
Arbetar ibland	18	40%	27	60%	3	6%	42	94%
Ej förvärvs- arbete	67	44%	84	56%	20	12%	131	88%
Totalt	164	42%	226	58%	59	14%	331	86%
	$X^2 = 11,8$ df 3 p < 0,01				$X^2 = 15,51$ df 3 p < 0,01			

Om man mäter konformiteten med lagar och förordningar är deltidarbete hos modern tydligen väl så förmånligt som då modern är hemma-arbetande.

Tabell 35. Andelen pojkar i de olika konformitetsgrupperna som har heltidsarbetande mödrar.

	Ej brott	Ej upptäckta	Upptäckta	Bvn:s utredn.	Totalt
Konforma	K-gr 10% 1	K-gr 8% 2	K-gr 8% 4	K-gr 30% 6	10%
Aktiva		K-gr 17% 3	K-gr 19% 5	K-gr 36% 7	21%
Totalt	10%	12%	15%	34%	17%

K-gr	1	2	3	4	5	6	7	Σ
n	1	6	12	5	22	6	14	66
N	10	77	59	59	117	20	39	391

$$\chi^2 = 20,49 \quad \text{df } 6 \quad p < 0,01$$

Heltidsarbete hos modern kan betyda mindre tillsyn och direkt kontroll över vad pojken har för sig. Detta kan föra med sig en mängd brottsliga aktiviteter, som kan bero på oförstånd, lättleddhet eller dåligt internaliserad kontroll (jfr näst sista ledet i modellen på sid. 42). Man kan anta att denna situation förvärras om modern är ensam vårdare, om den ekonomiska situationen är dålig eller om moderns arbete är tröttande, tungt och tråkigt, vilket ofta är fallet då moderns utbildningsgrupp är den lägsta.

För att pröva dessa hypoteser har pojkarnas allmänna brottsbelastning (antalet begångna brottstyper) beräknats för socialgrupperna 1-2 för sig och 3 för sig. Uppdelning av pojkarna har även skett efter familjetyp och årsinkomst (se tabell 36, sid. 91).

Totalt har de 56 pojkarna med heltidsarbetande mödrar en något högre brottsbelastning än totalgruppen (M = 7,95 mot totalt M = 6,61). Brottsbelastningen hos pojkarna med heltidsarbetande mödrar i socialgrupp 1-2

Tabell 36. Brottsbelastning hos pojkar till heltidsarbetande mödrar uppdelade efter socialgruppsstillhörighet, årsinkomst och familjetyp.

Soc.grupp	Årsinkomst kr	Familjetyp	n	Brottsbelastning		
Soc.grupp 1 och 2	- 20.000	Far + mor	0	-	} 5,25	
		Ensam mor	4	M = 5,25 s = 2,25		
	20.-40.000	Far + mor	7	M = 5,00 s = 2,67	} 6,11	} M = 6,65 s = 4,10
		Ensam mor	2	M = 10,00 s = 5,00		
	>40.000	Far + mor	10	M = 7,70 s = 4,61	} 7,70	
		Ensam mor	0	-		
Soc.grupp 3	- 20.000	Far + mor	3	M = 6,33 s = 2,05	} 8,00	
		Ensam mor	13	M = 8,38 s = 4,62		
	20.-40.000	Far + mor	14	M = 9,28 s = 5,32	} 9,56	} M = 8,85 s = 4,73
		Ensam mor	2	M = 12,50 s = 1,50		
	>40.000	Far + mor	1	(M = 9)	} (9)	
		Ensam mor	0	-		
Summa			56	M = 7,95 s = 4,59		
Totalt åk 6/1965			390	M = 6,57 s = 4,05		

Totalt för förvärvs-
arbetande mödrar

- 20.000 kr	M = 7,45	s = 4,03
20 - 40.000 kr	M = 8,40	s = 5,02
>40.000 kr	M = 7,82	s = 4,44
Far + mor	M = 7,71	s = 4,69
Ensam mor	M = 8,33	s = 4,37

*

* t = 1,06 df 54 p < 0,20

skiljer sig dock inte från övriga i socialgrupp 1-2 (M = 6,65 mot totalt M = 6,79). Däremot är brottsbelastningen betydligt högre för pojkar med heltidsarbetande mödrar i socialgrupp 3 än för pojkarna från samma socialgrupp totalt (M = 8,85 mot totalt M = 7,31, $z = 2,13$ $p = 0,017$). Särskilt markant hög brottsbelastning finner vi hos de 15 pojkar ur socialgrupp 3 som har heltidsarbetande mödrar som dessutom är ensamma vårdnadshavare. Ekonomins roll är dock svårtolkad och siffrorna ser ut att peka åt rakt motsatt håll mot vad som kunde förmodas. Brottsbelastningen verkar att öka med inkomsten. I den lilla grupp pojkar på 10 st från hem där modern förvärvsarbetar på heltid och dessutom är ensam vårdnadshavare samt hör till utbildningsgrupp 7 och därför har okvalificerat arbete, som inte ger mer än mellan 5- och 15.000 kr i årsinkomst, är medeltalet i allmän brottsbelastning 8,44, alltså inte högre än hos pojkar med heltidsarbetande mödrar i socialgrupp 3 i sin helhet. Det antal pojkar, 56 st, som har heltidsarbetande mödrar är för litet för att man skall kunna göra signifikansprövningar eller säkra uttalanden om samspelet mellan brottsbelastning å ena sidan och socialgrupp, ekonomi och familjetyp å andra sidan. Samspelet mellan socialgrupp, familjetyp och brottsbelastning och moderns förvärvsarbete har studerats i en korstabell där beroendet mellan socialgrupp och brottsbelastning studeras dels i hel familj och dels där modern är ensam.

Tabell 37. Fyrdimensionell korstabell med socialgrupp, familjetyp, moderns förvärvsarbete mot hög respektive "normal" brottsbelastning hos pojken.

	Soc.gr. 1-2				Soc.gr. 3				
	<9 brott		>9 brott		<9 brott		>9 brott		
Mor hemarb.	109	78%	31	22%	108	70%	46	30%	Hel familj
Mor förvärvsarb.	13	76%	4	24%	10	55%	8	45%	
Mor hemarb.	6	75%	2	25%	4	44%	5	56%	Ofullst. familj
Mor förvärvsarb.	4	67%	2	33%	6	40%	9	60%	

Av tabell 37 framgår tydligt hur mycket "känsligare" socialgrupp 3 är beträffande brottslighet hos pojken både då det gäller familjetyp och förvärvsarbete på heltid hos modern. I socialgrupp 1-2 ökar inte andelen pojkar med hög brottslighet, vare sig modern förvärvsarbetar eller inte eller är ensamstående eller inte. I socialgrupp 3 däremot ökar andelen pojkar

med hög brottsbelastning både om modern förvärvsarbetar på heltid och om hon är ensamstående. Störst andel pojkar med hög brottsbelastning finner vi i socialgrupp 3 bland pojkar där modern både förvärvsarbetar och är ensamstående. Situationen för pojkarna till ensamma mödrar förbättras dock inte stort om modern är "hemmamamma". Av 9 pojkar till ensamma hemmamammor i socialgrupp 3 har 4 st (44%) begått mindre än 9 brottstyper och 5 st (56%) begått mer än 9 brottstyper, vilket är ungefär samma proportioner som för pojkarna där den ensamma modern heltidsarbetar.

Inledningsvis nämndes att orsaken och bakgrunden till att en mor med barn i skolåldern förvärvsarbetar har betydelse för barnens sociala anpassning. Ger yrkesarbetet glädje och stimulans påverkar detta indirekt hela familjen på ett positivt sätt. Är yrkesarbetet tyngt, monotont och påtvingat av ekonomiska skäl utan att ge något större ekonomiskt utbyte, som ofta kan vara fallet i socialgrupp 3, utsätts modern för både fysisk och psykisk press, som kan gå ut över barnen. Här liksom vid ofullständiga familjer visar det sig att moderns förvärvsarbete på heltid inte i och för sig har entydigt samband med pojkens brottsbelastning, utan att sambandet snarare ligger mellan socialgrupp och familjetyp i interaktion (och de faktorer som ligger bakom dessa) och brottsbelastning.

8. Syskonordning.

Barnets födelseordning i syskonskaran bestämmer till en del de förväntningar som ställs på det och det emotionella klimat barnet växer upp i. Åtskilliga undersökningar har gjorts för att klargöra den roll positionen i syskonskaran har för en individs karaktärsutveckling. Dessa undersökningar ger en relativt entydig bild av den förstfödde som mer beroende av andra (Singer och Lamb, 1966) och mindre populär (Sells och Roff, 1964), mer orolig, aggressiv och bråkig (Jonsson och Kälvesten, 1964). Beträffande mellanbarn och yngsta barn är uppgifterna motsägande.

I kriminellt avseende fann Gluecks (1950) att mellanbarnen var de mest utsatta. Av pojkar på Skå var enda, äldsta och mellanbarn något överrepresenterade medan yngsta barn var klart underrepresenterade i jämförelse med en normalgrupp (222 Stockholmspojkar, Jonsson, Kälvesten 1964). Skåpojkarna kom dock betydligt oftare från stora syskonskaran än vad som var vanligt i normalmaterialet. Beträffande självdeklarerad brottslighet fann Nye (1958) högst brottsbelastning hos mellanbarn och yngsta barn.

I en trebetygsuppsats har syskonordning studerats i relation till kamrat- och självskattning (Bäverstam, 1967). Resultaten visade att "andra-barnen" av två eller flera syskon tycks vara de mest gynnade och att mellanbarnen i stora syskonskaror var de sämst skattade av kamraterna.

Av den för oss aktuella årskursen pojkar hade mellanbarnen högst värde i självskattning. Äldsta och enda barnet hade lägst självskattningsvärde, i popularitet var rangordningen: tvilling, mest populär, därefter andra barn av två eller fler, mellanbarn, äldsta, yngsta och enda barnet. Skillnaderna är inte signifikanta.

I kriminellt hänseende är mellanbarnen mest utsatta. De har lägst andel pojkar som konformerat och högst andel som blivit föremål för utredning av bvn.

Tabell 38. Andelen "mellanbarn" i de olika konformitetsgrupperna.

	Ej brott	Ej upptäckta	Upptäckta	Bvn:s utredn.	Totalt
Konforma	K-gr 0% 1	K-gr 5% 2	K-gr 5% 4	K-gr 5% 6	5%
Aktiva		K-gr 4% 3	K-gr 8% 5	K-gr 15% 7	8%
Totalt	0%	5%	7%	11%	7%

K-grupp	1	2	3	4	5	6	7	Σ
n	0	4	3	3	10	1	6	27
N	10	79	69	60	120	20	40	398

Av mellanbarnen var 38% i K-grupp 5 och 22% i K-grupp 7, mot förväntade 30% och 10%. Skillnaderna är dock överlag små och svårtolkade och man kan lugnt konstatera att orsakerna till kriminellt beteende måste sökas bland variabler av ett helt annat slag. Mellanbarnens särställning i vårt material kan bero på att det finns "ett skikt av underprivilegierade som sätter många barn till världen utan all planering" (Jonsson, Kälvesten 1964, sid. 223). Den högre brottsligheten bland dessa kan då bero på den sociala utstötningen med samhällsfientlighet som resultat, bristande barn tillsyn
m.m.

Tabell 39. Andelen konforma, aktiva och barnavårdsfall bland pojkar med olika ordningsnummer i syskonskaran

	Konforma		Aktiva		Bvn utr.		Totalt n
	n	%	n	%	n	%	
Enda barnet	28	36	49	64	9	12	77
Äldsta "	59	48	64	52	20	16	123
Andra av två	30	38	49	62	7	9	79
" av flera	22	47	25	53	10	21	47
Mellanbarn	8	29	19	71	7	26	27
Yngsta barn	18	44	23	56	6	15	41
Tvilling	4	100	0	0	1	(25)	4
Totalt	169	42	229	58	60	15	398

9. Föräldrarnas intressen utanför hemmet

I föräldraenkäten ingick en fråga om fars eller mors medlemskap i idrottsförening, politisk sammanslutning, facklig sammanslutning, nykterhetsförening, scouting eller annan ideell förening, frikyrklig sammanslutning eller hobbyförening. Svarsfrekvenserna på dessa frågor är mycket låga. Om man undantar facklig sammanslutning, där 30% av föräldrarna svarat ja, håller sig föreningsdeltagandet omkring 10% för fäderna och 7% för mödrarna. Frekvensen "ja"-svar har delats med antalet frågor i tabell 40.

Tabell 40. Andelen föräldrar till pojkar i de olika konformitetsgrupperna, som deltagit i politisk, frikyrklig, nykterhets-, scouting- eller annan ideell sammanslutning i medeltal.

Fäder:

	Ej brott	Ej upptäckta	Upptäckta	Bvn utredn.	Totalt
Konforma	K-gr 7% 1	K-gr 13% 2	K-gr 7% 4	K-gr 0% 6	9%
Aktiva		K-gr 9% 3	K-gr 5% 5	K-gr 4% 7	6%
Totalt	7%	11%	6%	3%	7%

Mödrar:

	Ej brott	Ej upptäckta	Upptäckta	Bvn utredn.	Totalt
Konforma	K-gr 3% 1	K-gr 10% 2	K-gr 10% 4	K-gr 0% 6	8%
Aktiva		K-gr 6% 3	K-gr 5% 5	K-gr 1% 7	5%
Totalt	3%	8%	8%	1%	6%

Deltagande i föreningar av politiskt, ideellt eller frikyrkligt slag är vanligast bland föräldrar till pojkar i de första stegen i sekvensmodellen och vanligare bland föräldrar till pojkar som konformerat. Siffrorna är dock så små och föreningsdeltagandet bland föräldrarna överhuvudtaget så sparsamt förekommande att icke-deltagande knappast kan säga något om föräldrarnas samhällstillvändhet.

10. Tillsyn och omvårdnad

Tillsyn och omvårdnad är endast indirekt belyst genom ett par frågor i elev-enkäten:

Hur dags brukar Du lägga Dig om kvällarna?

Hur många kvällar i veckan brukar Du tillbringa hemma?

Hur ofta går Du på bio?

Vidare genom ett par frågor i föräldraenkäten:

Hur ofta hjälper Ni eleven med läxor?

Hur ofta har Ni besökt skolan på föräldramöten, åhörardagar, avslutningar m m under de två senaste läsåren?

Frågorna håller sig verkligen i problemkomplexets ytterkanter. God tillsyn i form av ej alltför sena kvällsvanor och få kvällar utom hemmet för pojakens del är direkt brottshämmande, ty lydnadsvanor kräver en viss direkt kontroll för att fungera. Pojken får också färre tillfällen till brott (jfr modellen sid. 42).

Den omsorg om pojken, som speglas i föräldrarnas intresse för hans skolgång, kan även underlätta internaliseringen av föräldrarnas normer och är också den därigenom brottshämmande. Intresse för skolan speglar även föräldrarnas solidaritet gentemot skolan.

Sena läggstider är ungefär lika vanligt bland pojkar som hamnat i K-grupperna 2 eller 3, 4 eller 5. Mellan konforma och aktiva bland pojkar som varit föremål för bvn:s utredning är skillnaden däremot stor. Andelen pojkar som lägger sig sent är i det närmaste tre gånger så stor bland aktiva som bland konforma. K-grupp 1 visar här, som så ofta tidigare, stor likhet med K-grupp 6. (se tabell 41, sid. 97)

Beträffande andelen pojkar som i 12-13-årsåldern är ute mer än tre kvällar i veckan, ökar denna för varje "steg" och skillnaden mellan aktiva och kon-

Tabell 41. Andelen pojkar i de olika konformitetsgrupperna som lägger sig efter kl 22 om kvällarna.

	Ej brott	Ej upptäckta	Upptäckta	Bvn:s utredn.	Totalt
Konforma	K-gr 18% 1	K-gr 26% 2	K-gr 27% 4	K-gr 15% 6	25%
Aktiva		K-gr 26% 3	K-gr 27% 5	K-gr 56% 7	31%
Totalt	18%	26%	27%	41%	28%

K-grupp	1	2	3	4	5	6	7	Σ
n	2	21	19	16	31	3	19	111
N	11	79	74	59	116	19	34	392

$$\chi^2 = 8,34 \quad \text{df } 6 \quad p < 0,30$$

forma är markant och mer uttalad för varje steg. Är detta utespring ett tecken på dåliga emotionella kontakter mellan föräldrar och låg fritidsgemenskap, som vi förmodat (sid.73)? Känner dessa pojkar sig utstötta eller utestängda av sina föräldrar? Är det därför som de dras till kamratkretsen med dess ofta annorlunda värderingar, en outsidersgrupp som fjärrar sig från de vuxna och samhället?

Tabell 42. Andelen pojkar i de olika konformitetsgrupperna som är hemma endast 0 till 3 kvällar i veckan.

	Ej brott	Ej upptäckta	Upptäckta	Bvn:s utredn.	Totalt
Konforma	K-gr 0% 1	K-gr 9% 2	K-gr 14% 4	K-gr 10% 6	10%
Aktiva		K-gr 14% 3	K-gr 22% 5	K-gr 38% 7	21%
Totalt	0%	11%	19%	29%	16%

K-grupp	1	2	3	4	5	6	7	Σ
n	0	7	10	8	25	2	13	65
N	11	79	74	59	116	19	34	392

$$\chi^2 = 21,61 \quad \text{df } 6 \quad p < 0,01$$

Av dessa 65 pojkar, som är ute fyra kvällar i veckan eller mer, har endast 26% konformerat mot 42% i totalgruppen, och 80% är aktiva trots upptäckt eller bvn:s utredning mot 66% i totalgruppen.

Minkovsky (1966) uppger att, enligt undersökningar utförda vid Institutet för Forskning om och Förebyggande av Brottslighet i Moskva, 80% av ungdomsbrottslingarna blivit försummade i sina hem, speciellt beträffande tillsyn, och att hälften av de brott som begåtts av ungdomar skett efter kl 22 då "vuxna borde sett till att de var hemma".

Tabell 43. Andelen pojkar i de olika konformitetsgrupperna, som brukar gå på bio två gånger i månaden eller mer i åk 6.

	Ej brott	Ej upptäckta	Upptäckta	Bvn:s utredn.	Totalt
Konforma	K-gr 18% 1	K-gr 28% 2	K-gr 35% 4	K-gr 42% 6	31%
Aktiva		K-gr 40% 3	K-gr 44% 5	K-gr 58% 7	45%
Totalt	18%	34%	41%	53%	40%

K-grupp	1	2	3	4	5	6	7	Σ
n	2	23	29	21	51	8	23	157
N	11	82	72	60	116	19	40	400

Beträffande biofrekvens är sambandet mellan konformitet också tydligt. Särskilt markant är skillnaden mellan K-grupp 1 och 7. Biobesök en gång i veckan eller mer förekommer i alla konformitetsgrupper, om ock sparsamt i konforma grupper.

Tyvär är antalet uteblivna svar stort på frågan om läxhjälp och speciellt stort i K-grupp 7. Vi kan därför inte dra några direkta slutsatser av tabell 44. Man bör också fråga sig varför föräldrar ofta hjälper sina pojkar med läxor. Förutom omsorg och intresse för pojkens skolstudier kan ofta förekommande läxhjälp dels vara ett tecken på höga ambitioner och noggrannhet hos föräldrarna visavi pojken, dels kan pojken vara slarvig med sina läxor och ha dåliga studieresultat, som kräver hjälp från föräldrarna sida-

Tabell 44. Andelen pojkar i de olika konformitetsgrupperna vars föräldrar hjälper dem med läxor nästan varje dag eller ett par gånger i veckan.

Far:

	Ej brott	Ej upptäckta	Upptäckta	Bvn:s utredn.	Totalt
Konforma	K-gr 43% 1	K-gr 18% 2	K-gr 19% 4	K-gr 15% 6	19%
Aktiva		K-gr 28% 3	K-gr 22% 5	K-gr 35% 7	26%
Totalt	43%	22%	21%	28%	23%

Mor:

	Ej brott	Ej upptäckta	Upptäckta	Bvn:s utredn.	Totalt
Konforma	K-gr 50% 1	K-gr 40% 2	K-gr 39% 4	K-gr 26% 6	38%
Aktiva		K-gr 41% 3	K-gr 44% 5	K-gr 46% 7	44%
Totalt	50%	41%	42%	39%	41%

K-grupp		1	2	3	4	5	6	7	Σ
Far	n	3	10	13	9	18	2	8	63
	N	7	56	47	47	81	13	23	274
Mor	n	4	28	24	19	47	5	16	143
	N	8	70	58	49	107	19	35	346

Ambition och noggrannhet verkar vara drivfjädern för föräldrarna till K-grupp 1:s pojkar ty dessa har redan en hög prestationsnivå* jämfört med K-grupp 7 och har betydligt mindre andel pojkar med låg prestation än K-grupp 7 (beroendet är signifikant på 5%-nivån.)

* Prestationsnivån innebär elevernas sammanlagda poäng på standardprov i svenska, engelska och matematik.

Tabell 45. Medeltal och spridningar för "summa prestation" i konformitetsgrupp 1, 6 och 7.

	n	M	s
K-grupp 1	10	93,3	23,79
" 6	18	91,2	23,32
" 7	43	79,4	20,31
Totalt åk 6	460	91,5	25,56

Tabell 46. Olika nivåer av prestation i konformitetsgrupp 1, 6 och 7.

	< 80 p	80-100 p	> 100 p	Summa
K-grupp 1	2 20%	5 50%	3 30%	10 100%
6	7 38%	5 28%	6 34%	18 100%
7	26 60%	11 26%	6 14%	43 100%
Totalt åk 6	156 34%	130 28%	174 38%	460 100%

I K-grupp 7 däremot skulle kanske mer läxhjälp vara önskvärd, då dessa presterat betydligt lägre än både K-grupp 1 och 6, som vi studerat på detta sätt.

Pojkar ur K-grupp 1 överpresterar också i förhållande till sin intelligens (se sid. 110) medan pojkar ur K-grupp 6 presterar normalt efter sin förmåga och pojkar ur K-grupp 7 något under sin förmåga. Som mått på över-
- underprestation har använts en beräknad positiv eller negativ avvikelse från det preciserade måttet på prestation utifrån måttet på intelligens (Magnusson, Dunér, 1967).

Pojkarna som inte begått några brott har föräldrar, som brukar besöka skolans åhörardagar, föräldramöten m m; åtminstone ena föräldern och de visar därigenom sitt intresse, medan en stor procent av pojkarna i konformitetsgrupp 7 har föräldrar, som inte besökt skolan de senaste två åren. K-grupp 6, de konforma pojkarna ur barnavårdsfallen, skiljer sig inte markant från de aktiva pojkarna. Antalet uteblivna svar på dessa frågor är som

Tabell 47. Andelen pojkar i de olika konformitetsgrupperna vars föräldrar inte besökt föräldramöten, åhörardagar m m under de två senaste åren.

Far:

	Ej brott	Ej upptäckta	Upptäckta	Bvn:s utredn.	Totalt
Konforma	K-gr 11% 1	K-gr 15% 2	K-gr 11% 4	K-gr 40% 6	16%
Aktiva		K-gr 22% 3	K-gr 16% 5	K-gr 42% 7	22%
Totalt	11%	19%	14%	41%	19%

Mor:

	Ej brott	Ej upptäckta	Upptäckta	Bvn:s utredn.	Totalt
Konforma	K-gr 0% 1	K-gr 3% 2	K-gr 4% 4	K-gr 22% 6	5%
Aktiva		K-gr 6% 3	K-gr 6% 5	K-gr 31% 7	10%
Totalt	0%	4%	5%	28%	8%

K-grupp		1	2	3	4	5	6	7	Σ
Far	n	1	9	12	5	14	5	10	57
	N	9	59	54	46	88	15	24	295
Mor	n	0	2	4	2	6	4	11	29
	N	8	75	67	57	110	18	35	370

tidigare nämnts stort och speciellt för pojkarna i K-grupp 7, varför vi inte kan dra för säkra slutsatser av de svar vi fått. Det troliga är väl att de som inte svarat på frågan inte heller besökt skolan, vilket skulle innebära att skillnaden mellan konforma och aktiva skulle öka något.

Man bör i detta fall som i så många andra vara försiktig med att dra slutsatser om orsak och verkan. Föräldrar, som gång på gång får höra om hur deras pojke misslyckas, som får höra klagomål på hans uppförande m m, slutar troligen att besöka föräldramöten. Eftersom skolan också meddelas, då

bvn gör sin utredning, är det troligt att föräldrarna till bvn-fallen undviker möten i skolan efter en sådan händelse.

11. Föräldrarnas bekymmer med sina pojkar.

Frågan om hur mycket bekymmer föräldrarna tycker sig ha med fickpengar, TV-tittande, läxläsning, kvällstider, kamratförhållanden, tobaksrökning, alkohol eller sniffning och med att få pojken att lyda ger, om man jämför med vad man redan vet om pojken, en intressant bild av både föräldrar och barn. Svarsalternativen är: inga bekymmer, ganska små bekymmer, vissa bekymmer, ganska stora bekymmer, stora bekymmer. Endast i fyra fall har föräldrarna angett att de haft "stora bekymmer". "Ganska stora bekymmer" förekommer i omkring 1,3% på de olika frågorna.

Tabell 48. Andelen föräldrar till pojkar i de olika konformitetsgrupperna som sagt sig inte ha några bekymmer med sin pojke beträffande läxläsning, tv-tittande, kvällstider, kamratförhållanden, tobaksrökning, alkohol eller sniffning och att få pojken att lyda.

K-grupp	Fickp.	Tv	Läxl.	Kvällst.	Kamr.	Tobak	Alkoh.	Lyda
1. n = 10	60 %	20 %	50 %	70 %	75 %	100 %	100 %	50 %
2. n = 77	81 "	42 "	61 "	87 "	83 "	100 "	100 "	60 "
3. n = 66	72 "	34 "	67 "	88 "	90 "	100 "	100 "	61 "
4. n = 56	76 "	35 "	57 "	83 "	88 "	98 "	100 "	55 "
5. n = 116	70 "	43 "	49 "	74 "	84 "	96 "	99 "	52 "
6. n = 19	79 "	74 "	67 "	74 "	67 "	95 "	100 "	63 "
7. n = 37	43 "	38 "	46 "	58 "	74 "	74 "	95 "	41 "
Totalt	71 "	41 "	56 "	78 "	83 "	96 "	99 "	55 "

Tabellerna visar att föräldrarna till pojkar i K-grupp 7 redan i åk 6 hade mer bekymmer med sina pojkar i de flesta avseenden än någon annan grupp, att i åk 9 ännu aktiva pojkars föräldrar redan i åk 6 hade större bekymmer med sina pojkar än i åk 9 konforma pojkars föräldrar. Vad som

Tabell 49. Antalet föräldrar till pojkar i de olika konformitetsgrupperna som sagt sig ha ganska stora eller stora bekymmer med sin pojke.

K-grupp	Fickp.	Tv	Läxl.	Kvällst.	Kamr.	Tobak	Lyda
1. n = 10	0	0	0	0	0	0	0
2. n = 77	0	0	0	0	0	0	0
3. n = 66	1	3	0	0	0	0	0
4. n = 56	0	0	0	0	0	0	0
5. n = 116	3	4	4	0	1	0	3
6. n = 19	0	1	1	1	1	0	0
7. n = 37	1	2	2	0	0	1	4
Totalt	5	10	7	1	2	1	7

vid första anblicken verkar egendomligt är att föräldrarna till de mycket skötsamma pojkarna i K-grupp 1 anger bekymmer med pojken på så många frågor. Får vi inte återigen en bild av dessa föräldrar som något överambitiösa beträffande pojken? Eller är de så samvetsgranna att de verkligen säger som det är och inte ger de socialt acceptabla och överslätande svar man lätt får på denna typ av frågor? Om man beaktar lärarnas skattningar av klassrumsbeteendet, till vilket jag återkommer längre fram, där K-grupp 1-pojkarna karakteriseras som lugna, icke aggressiva och harmoniska, tillbakadragna medan K-grupp 7-pojkarna karakteriseras som mer aggressiva, motoriskt oroliga och oharmoniska, framstår likheten mellan andelen pojkar för vilka föräldrarna inte har bekymmer som ännu mer oförståelig. Då så olika grupper av pojkar karakteriseras så lika måste det bero på att de skötsammas föräldrar har så mycket högre krav och i så mycket högre grad iakttar och bryr sig om hur deras pojkar beter sig. Föräldrarna till pojkar i K-grupp 1 anger dock bara "små bekymmer" medan föräldrarna till pojkar i K-grupp 7 anger att de även har "vissa" eller "ganska stora" bekymmer med sina pojkar.

K-grupp 6 skiljer sig från K-grupp 7 genom att de förorsakar sina föräldrar relativt små bekymmer, trots att lärarens karakteristik av dem liknar den, som lärarna givit av K-grupp 7. Vi har alltså här två grupper av livliga, aggressivt utlevande pojkar, där bakgrundsfaktorer som socialgruppstillhörighet, familjetyp, bostadsstandard, tillsyn m m är olika och

fungerar som stöd åt samhällssolidaritet och konformitet på det sätt som vi antagit, vid ett så kraftigt ingripande, som en utredning av bvn ofta innebär.

De fyra pojkar där föräldrarna har "stora bekymmer", är alla aktiva efter upptäckt eller bvn:s utredning (K-grupp 5 och 7). Av de 29 pojkar där föräldrarna har "ganska stora bekymmer" är 25 stycken brottsligt aktiva i åk 9, endast 4 har konformerat (alla fyra tillhör K-grupp 6).

12. Sammanfattning

Enligt modellen på sid. 42 skulle faktorer i den sociala miljön, som kan tänkas påverka föräldrarnas samhällssolidaritet eller outsiderattityder, indirekt eller direkt också ha betydelse för om pojken konformerar med samhällets normer eller ej. Sådana faktorer är utbildningsgrupp, årsinkomst, bostadsstandard och familjetyp. Den negativa polen i dessa variabler kan upplevas som alienerande och befordra outsiderattityder. Sena kvällsvanor och många utekvällar för pojkens del kan dels vara ett tecken på dålig tillsyn från föräldrarnas sida (direkt kontroll), dels på dåliga emotionella relationer mellan föräldrar och barn och dålig trivsel i hemmet (indirekt kontroll). I båda fallen ökar kriminalitetsrisken enligt modellen.

Man kan i detta kapitel finna stöd för alla dessa hypoteser. Särskilt tydligt framträder detta i de tre ytterlighetsgrupperna; K-grupp 1*, som ej begått något brott, K-grupp 6, som blivit föremål för bvn:s utredning men konformerat och K-grupp 7 som trots bvn:s utredning inte slutat att begå brott. Som man kunde förutse är "upptäckt" inte tillräckligt enhetlig "åtgärd" för att bakgrundsfaktorerna skall skilja konforma och aktiva åt. Vi finner dock att tendensen både bland dem som ej upptäckts och dem som upptäckts oftast går i hypotesens riktning. Hade man kunnat komma åt den reella innebörden i variablerna eller direkt kunnat mäta föräldrars och barns insider-outsiderattityder hade man troligen med större säkerhet kunnat förutse pojkens läge i konformitetshänseende.

Beträffande socialgrupp ökade brottsbelastningen från socialgrupp 1 till 3. I konformitetshänseende fann vi en generell tendens i hypotesens riktning och signifikant resultat för skillnaden i socialgruppshänseende mellan

* K-grupp se sid. 30

de barnavårdsnämndsfall, som konformerat, och de, som fortsatt aktiv brottslighet. De senare kom betydligt oftare från hem ur socialgrupp 3.

Likaså går tendensen i hypotesens riktning beträffande bostadsstandard och familjens årsinkomst. Pojkar i ofullständiga familjer har högre brottsbelastning och är oftare aktiva även efter upptäckt eller bvn:s utredning än barn där både far och mor finns. Detta förhållande gäller dock endast i socialgrupp 3, där andra ogynnsamma faktorer tillstöter. I samband med gynnsamma omständigheter, t ex god utbildning hos föräldern, förekommer ingen interaktion mellan familjetyp och brottsbelastning, vilket ligger i linje med hypotesen.

Att pojkar med heltidsarbetande mödrar även har högre brottsbelastning och i högre grad är brottsligt aktiva i åk 9 kan till stor del tillskrivas interaktionen mellan låg utbildning och därmed okvalificerat arbete hos en grupp ensamstående mödrar, vilka alltså därigenom får bära en orimligt stor arbets- och ansvarsbörda, och brottslighet hos pojken.

Beträffande syskonordning och yttre anpassning i kriminellt avseende verkar mellanbarn i stora familjer vara mer utsatta för störningar än andra barn i syskonordningen. Resultatet stöds även av en undersökning på pojkar i en annan årskurs än den för oss aktuella.

Trots det indirekta måttet på tillsyn differentierar detta kraftigt mellan konforma och aktiva grupper. Svaren på frågan till pojken hur många kvällar i veckan som han vistas utom hemmet är den mest diskriminerande variabeln, av dem som behandlats i detta avsnitt.

Frågorna till föräldrar om läxhjälp och bekymmer med pojken ger oss indirekt en bild av föräldrarna i de tre ytterlighetsgrupperna, K-grupp 1, 6 och 7, där föräldrarna till pojkar i K-grupp 1 framstår som överambitiösa beträffande sina pojkar medan föräldrarna till pojkar i K-grupp 7 troligen är adekvat bekymrade över sina pojkar, men ändå inte förmår göra så mycket åt det. Föräldrarna till pojkarna i K-grupp 6 verkar mer avspända och har mindre bekymmer och betydligt större kontroll över pojken, vad gäller bortvaro från hemmet om kvällarna, läggtider m m, än både föräldrar till pojkar i K-grupp 1 och 7.

Man kan alltså finna positiva samband mellan negativa faktorer i den sociala miljö, som pojken vuxit upp i, och kriminalitet. Det bör påpekas att dessa faktorer ligger helt utanför pojkens möjligheter till kontroll. Att stödja och hjälpa socialt utslagna människor, ensamma mödrar och familjer, där både far och mor förvärvsarbetar, bör alltså vara direkt brottshämmande för de pojkar, som växer upp under dessa omständigheter, antingen sådan hjälp består i ekonomiskt stöd eller möjligheter till tillsyn och lämplig sysselsättning åt barnen.

KAP. IX. PERSONLIGHETS Variabler

1. Intelligens

Det vuxna brottslingsklientelet skiljer sig inte nämnvärt ifråga om intelligens från normalbefolkningen (se t ex Blomberg 1963; Christie, 1960). Ungdomsvårdsskoleelevernas begåvningsnivå däremot ligger under den normala. Så har t ex 38 % av pojkarna på ungdomsvårdsskolor en intelligens, som ligger under IQ = 90 mot omkring 25 % i en normalgrupp. Jonsson. (1944) konstaterade att 1/4 av barnavårdsfallen, som anmälts för "vanart" kunde bedömas som intellektuellt efterblivna.

I den grupp av missanpassade pojkar som följdes inom Cambridge-Sommervilleprojektet (McCord, 1959) verkade intelligens inte ha något samband med kriminalitet. Jonsson (1967) fann en något lägre intelligens hos Skåpojkar än i den normalgrupp han hade som jämförelsegrupp. Detta bör enligt Jonsson tolkas försiktigt bl a på grund av den psykiska press de brottsliga pojkarna ofta befann sig i vid testtillfället.

Trots att makarna Gluecks(1950) kontrollgrupp var matchad med den brottsliga pojkgruppen i bl a intelligens kunde man konstatera att kontrollgruppens pojkar var överlägsna i verbala test och att brottsgruppens var överlägsna i icke-verbala test (Block design, objekt assembly test).

Inom Örebroprojektet har intelligensen mätts med Härnqvists testbatteri "Differentiell begåvningsanalys" (DBA), varav 6 deltest har använts: Likheter, Motsatser, Bokstavsgrupper, Figurserier, Klossar, Plåtvikning (Magnusson, Dunér, Beckne 1965 och 1967). Medeltalet för summan av poängen i de 6 deltesten ligger för pojkarna åk 6 på 30,13 med en spridning på 8,57.

Intelligens i och för sig behöver inte ha något samband med kriminalitet eller konformitet. Däremot kan intelligens i samband med andra variabler påverka en pojkes kriminella-konforma beteende; t ex i jämförelse med mer framgångsrika kamrater eller i sällskap med ett brottsligt gäng, där den lågt begåvade kan ha svårt att hävda sin stil, följer de senare och okritiskt övertar deras attityder.

Tabell 50. Frekvensfördelning av antalet begångna brottstyper uppdelat efter summapoäng i DBA.

Brotts- lastning	0	10	15	20	25	30	35	40	45	50	55	
21					1	1						2
20												
19									1			1
18					1	1			1			3
17					1	2						3
16								1				1
15					2	1			1			4
14					1	4	1	2				8
13				5	3	2	2	1				13
12				1	4	1	3	1				10
11				2	6	7	2	1	1			19
10		1	1	2	4	6	5	1	1			21
9		1	2	4	3	6	7	3				26
8			3	3	6	7	3	3	3			28
7		1	3	4	8	13	7	2				38 M=6,6
6	1	2	1	5	7	9	7	3	1			36 Md=6,13
5				2	9	7	7	8				33
4		2	1	4	12	8	6	8	5	1		47
3		1	1	1	7	10	4	5	3	1		33
2		1			5	8	9	2	3			28
1	1		1	1	6	2	5	4	2			22
0		1	1	1	2	2	4					11
Σ	2	10	14	35	88	97	73	47	19	2		387
	M = 5,6			M = 7,0			M = 6,6		M = 5,4			
	s = 3,03			s = 4,15			s = 4,08		s = 4,30			

Vid en priddning av summapoäng i DBA mot antalet begångna brott (allmän brottsbelastning) visar det sig att sambandet mellan självdeklarerad brottslighet och intelligens inte är lineärt utan krökt. Mycket lågt och mycket högt begåvade pojkar har nästan undantagslöst låg brottsbelastning, medan alla de mycket högt brottsbelastade har en intelligens runt gruppens medelvärde. Pojkar med hög intelligens (>40 poäng) och låg intelligens (<20 poäng) har signifikant lägre brottsbelastning än pojkar med medelmåttig intelligens (tabell 51).

Tabell 51. Allmän brottsbelastning för pojkar med låg, medel och hög intelligens mätt med DBA.

DBA -poäng	n	M	s
< 20 låg	26	5,6	3,03
20 - 40 medel	293	6,8	4,10
> 40 hög	68	5,4	4,30
Totalt	387	6,6	4,05

$F = 3,33$ df 2 och 384 $p < 0,05$

Resultatet överensstämmer väl med brottsbelastningen hos de pojkar som valt gymnasieförberedande linje i åk 9 och de pojkar som gick i hjälpklass, jämfört med mer praktiskt inriktade klasser (Olofsson, 1969, sid. 84, 85, 95).

Ser vi på hur många av de pojkar med extremt hög och extremt låg intelligens (som alltså båda har låg brottsbelastning) som blivit upptäckta eller föremål för utredning, märker vi att de lågt begåvade pojkarna är missgynnade och kan alltså finna en förklaring till överrepresentationen av lågt begåvade på ungdomsvårdsskolorna (tabell 52). Dessa blir oftare upptäckta och oftare föremål för utredning än de mer intelligenta, alltså även de som har en intelligens runt medelvärdet, trots att bland dessa finns den största procenten högt brottsbelastade (tabell 50).

Tabell 52. Antalet pojkar med hög, medel och låg intelligens mätt med DBA, som ej begått brott, ej blivit upptäckta, blivit upptäckta eller blivit föremål för bvn:s utredning.

DBA	Ej brott		Ej upptäckta		Upptäckta		Bvn:s utredn.		Summa	
< 20	2	6%	5	16%	18	58%	6	20%*	31	100%
20-30 medel	3	2%	45	32%	61	43%	33	20%*	142	100%
30-40 "	6	3%	77	43%	73	41%	23	12%*	179	100%
> 40 hög	0	0%	32	45%	34	48%	5	6%*	71	100%
Summa	11	3%	159	38%	186	44%	67	14%*	423	100%

$\chi^2 = 21,44$ df 9 $p < 0,02$

* Procenttalet är uträknat på årskursen i sin helhet, dvs med hela bortfallet inräknat, för att ej en felaktigt hög procent skulle erhållas.

Medeltalet av summapoäng i DBA är också betydligt lägre i K-grupp 7, ur vilken ungdomsvårdsskoleklientelet rekryteras. Spridningen för denna grupp är dock mycket liten, vilket betyder att det är en ganska homogen grupp strax under medelvärdet för totalgruppen.

Tabell 53. Summapoäng i DBA för de olika konformitetsgrupperna.

	Ej brott	Ej upptäckta	Upptäckta	Bvn:s utredn.	Totalt
Konforma	K-gr 1 M= 27,6 s = 8,81 n = 11	K-gr 2 M= 32,4 s = 7,63 n = 83	K-gr 4 M= 30,1 s = 9,89 n = 62	K-gr 6 M= 29,1 s = 7,52 n = 21	
Aktiva		K-gr 3 M= 31,7 s = 8,19 n = 77	K-gr 5 M= 29,6 s = 9,16 n = 126	K-gr 7 M= 25,3 s = 5,81 n = 46	
Totalt åk 6/1965					M=30,1 s =8,57 n =483

$$F = 4,28 \quad df \ 6 \text{ och } 419 \quad p < 0,01$$

Konforma och aktiva på de olika stegen mot en brottslig outsidergrupp skiljer sig mycket litet från varandra, men man kan märka en överrepresentation av aktiva i summapoäng 20-30, dvs strax under medelvärdet för totalgruppen. Denna tendens framträder tydligare för varje steg (se tabell 54, sid. 111).

2. Intelligens och linjeval

En ständig jämförelse med studiemässigt mer framgångsrika kamrater kan öka outsiderkänslan; ständiga misslyckanden i den del av samhället som skolan är, kan försvaga känslan av solidaritet även med samhället i stort. Den inkongruens mellan krav och förmåga att uppfylla dem och den brist på tillfredsställelse i arbetssituationen, som lätt blir en följd härav, kan leda till en i kriminellt-konformt avseende ödesdiger känsla av maktlöshet och alienation.

Ett sätt att mäta studieframgång är att ta reda på vilka linjer pojkarna valt i åk 9 (Att välja till årskurs 7, 8, 9, Skolöverstyrelsen, 1968). De som valt teoretiska linjer (gymnasieförberedande, humanistisk, teknisk, merkantil, social eller estetisk linje) kan antas ha stått sig ganska bra i konkurrensen vad beträffar rent teoretiska färdigheter. Som vi tidigare

Tabell 54. Intelligens mätt med DBA och konformitet-aktivitet i brottsligt hänseende på de tre stegen mot en brottslig outsider-grupp.

DBA	Ej upptäckta				Upptäckta			
	Konforma K-grupp 2		Aktiva K-grupp 3		Konforma K-grupp 4		Aktiva K-grupp 5	
< 20	3	60%	2	40%	9	50%	9	50%
20-30	22	49%	23	51%	16	26%	45	74%
30-40	40	52%	37	48%	25	34%	48	66%
> 40	18	56%	14	44%	12	35%	22	65%
	83	52%	76	48%	62	33%	124	67%
	$X^2 = 0,59$ df 3 p < 0,90				$X^2 = 3,68$ df 3 p < 0,30			

		Bvn:s utredn.			
DBA	Konforma K-grupp 6		Aktiva K-grupp 7		
	< 20	3	50%	3	50%
20-30	6	18%	27	82%	
30-40	9	39%	14	61%	
> 40	3	60%	2	40%	
	21	31%	46	69%	
	$X^2 = 6,08$ df 3 p < 0,15				

noterat är också brottsbelastningen lägre på dessa linjer, framför allt då i den gymnasieförberedande och humanistiska linjen om man jämför med den teknisk-praktiska linjen. Hjälpklasspojkar, som sluppit konkurrens, har också de låg brottsbelastning, vilket talar för hypotesens riktighet. Frågan är nu var intelligensen kommer in i sammanhanget. Prestation mätt med standardprov i matematik, svenska och engelska är högt korrelerat med summa DBA, nämligen $r = 0,77$ (Magnusson, Dunér, Beckne, 1967). Som vi ser i tabell 55 (se sid. 112) är detta i viss mån fallet även beträffande linjeval och intelligensnivå men inte alls så entydigt. Pojkarna från de högre utbildningsgrupperna (soc. gr 1 och 2) verkar också utnyttja sin begåvning för rent teoretiska studier mer än pojkar från de två lägsta utbildnings-

Tabell 55. Korstabell intelligensnivå mot linjeval i åk 9, uppdelat på socialgruppsstillhörighet.

Soc.gr. 1 och 2:

DBA	Gymn. förb.linje		Övr.teor. linjer		Praktiska linjer		Summa	
0-20	0	0%	3	43%	4	57%	7	100%
20-30	12	29%	20	49%	9	22%	41	100%
30-40	39	49%	37	46%	4	5%	80	100%
40-55	36	86%	6	14%	0	0%	42	100%
Summa	87	51%	66	39%	17	10%	170	100%

Soc.gr. 3:

DBA	Gymn. förb.linje		Övr.teor. linjer		Praktiska linjer		Summa	
0-20	0	0%	4	44%	5	56%	9	100%
20-30	6	8%	41	55%	29	37%	76	100%
30-40	22	27%	36	49%	23	29%	81	100%
40-55	14	61%	9	39%	0	0%	23	100%
Summa	42	22%	90	48%	57	30%	189	100%

Bortfall: Hjälpklass elever 11 st., ej soc.gr. uppgift 20 st

grupperna (jfr Husén, 1969 och Rapport från TCO:s familjepolitiska grupp, 1970, kap. 10).

Om vi alltså håller isär socialgrupperna, som ju verkar ha betydelse dels för vilken linje en pojke väljer, dels för brottsbelastningen i stort, och ser på allmän brottsbelastning i de grupper, som valt olika linjer, så borde pojkar med intelligens under medelvärdet ha högre brottsbelastning än pojkar med intelligens över medelvärdet på varje linje (se tabell 56, sid. 113).

Tabell 56. Brottsbelastning hos pojkar, som valt olika linjer i åk 9, uppdelade på socialgrupp och intelligensnivå.

Intelligens	Linje	Soc.gr. 1-2			Soc.gr. 3		
		n	M	s	n	M	s
< M	Gymn.förb.	12	4,41	3,13	6	3,00	1,41
	Övr.teoretiska	21	6,14	2,89	43	7,02	3,97
	Praktiska	12	7,50	3,78	36	8,53	4,71
> M	Gymn.förb.	75	5,49	5,38	36	5,33	3,78
	Övr.teoretiska	46	6,56	2,74	42	7,73	4,26
	Praktiska	4	7,00	3,94	25	8,80	4,76

Inte på någon av utbildningsnivåerna (soc.gr. 1-2 och 3) kunde detta bevisas. Om man undantar g-linjen, så har pojkarna genomgående något högre brottsbelastning i socialgrupp 3. Brottsbelastningen ökar också i båda socialgrupperna ju mindre teoretiskt inriktad en linje är. Någon entydig interaktion mellan socialgrupp och linjeval i brottsbelastningshänseende går inte att märka. Skillnaden mellan brottsbelastningen för de pojkar som har högre intelligens och de som har lägre än medelvärdet är mycket liten och ej signifikant på någon linje.

Icke heller i konformitetsbenägenhet kan man urskilja någon skillnad mellan pojkar med låg respektive hög intelligens. Däremot ökar andelen aktiva markant mellan den gymnasieförberedande och de övriga linjerna vid både låg och hög intelligensnivå.

Tabell 57. Pojkar på de olika linjerna i åk 9 som konformerat respektive är aktiva efter upptäckt eller bvn:s utredning (K-grupp 4+6 respektive 5+7).

	DBA < M						DBA > M					
	Konforma K-gr 4+6		Aktiva K-gr 5+7		Summa		Konforma K-gr 4+6		Aktiva K-gr 5+7		Summa	
Gymn förb.	6	60%	4	40%	10	100%	33	59%	23	41%	56	100%
Övr. teor.	11	25%	33	75%	44	100%	15	27%	41	73%	56	100%
Prak- tisk	6	20%	24	80%	30	100%	5	36%	9	64%	14	100%
Hjälp- klass	6	75%	2	25%	8	100%	-	-	1	-	1	-

$$X^2 = 47,77 \quad df 6 \quad p < 0,001$$

Vad som ligger bakom den högre brottsbelastningen bland pojkar på de praktiska linjerna är med all tydlighet inte pojkarnas intellektuella utrustning utan andra faktorer, som påverkar både studieframgång och brottslighet, till vilka jag återkommer senare i detta kapitel (se sid. 122). Resultaten motsäger dock inte hypotesen att detta att "lyckas" och brottsbelastning har ett samband. Med det sätt att värdera studieprestation, som är förhärskande, kan elever som valt praktiska linjer uppfatta sig som mindre framgångsrika, "undanskaffade och nedvärderade".*

Antagandet att de mindre intelligenta kan ha oförmåga att hävda en egen linje i ett brottsligt gäng finns alltför små möjligheter att pröva. Men det faktum att så få pojkar med låg intelligens har hög brottsbelastning (tabell 50) talar mot ett sådant antagande. Pojkar med låg intelligens (DBA < 20 poäng) uppger sig sällan vara med i gäng (tabell 58) och i motsats till totalgruppen (se Kap. V:3, Olofsson, 1969) har de som brukar vara med i gäng inte högre allmän brottsbelastning än övriga med samma låga intelligensnivå (M = 5,3 mot M = 5,0). Att dessa pojkar skulle vara medlöpare, annat än i enskilda undantag, har vi alltså inget belägg för.

Tabell 58. Antal pojkar med låg, medel och hög intelligens, mätt med DBA, som brukar vara tillsammans med kamrater i gäng i åk 9.

DBA	Gäng		Ej gäng		Summa	
< 20	15	57%	11	43%	26	100%
20-40	210	72%	83	28%	293	100%
> 40	50	71%	18	29%	68	100%
	275	71%	112	29%	387	100%

3. Pojken såsom läraren bedömt honom

Varje elev har i åk 6 bedömts i ett antal variabler av sin klasslärare. Variablerna har valts för att täcka vårt behov av information om hur pojken finner sig tillrätta och beter sig i klassrumssituationen (Magnusson, Dunér, Beckne, 1965 och 1967). Variablerna är:

* Citat från "Rapport från Medelskolan" av Svante Nycander, DN 31.3.1970. Vidare: "Lärarna betraktar dem (tp-eleverna) som närmast hopplösa fall ur studiesynpunkt. --- Det är en avstjälpningsplats för skoltrötta".

1. Aggressivitet (ag)

Beteende A:

De är aggressiva mot lärare och kamrater. De kan t ex vara uppno-
siga, uppkäftiga, aktivt saboterande eller uppviglande. De bråkar
gärna med kamraterna och ställer gärna till gräl med dem.

Beteende B:

De har ett förtroendefullt samarbete med läraren och positiva kam-
ratkontakter. Deras förhållande till människor får mycket lätt in-
slag av tillgivenhet och värme.

2. Motorisk oro (mo)

Beteende A :

De har ytterst svårt att sitta stilla under lektionerna. De rör sig oro-
ligt i bänken eller vill gärna röra sig omkring i klassrummet även
under lektionstid. De kan också vara pratiga och högljudda.

Beteende B:

De har inga som helst svårigheter att underordna sig till och med hö-
ga krav på stillhet och tystnad.

3. Tillbakadragenhet (ti)

Beteende A:

Beteendet hos sådana elever karakteriseras av försagdhet och blyg-
het. De förefaller ha dålig självkänsla. De är hämmade och vågar ej
ge uttryck för sig själva.

Beteende B:

Dessa elever är utpräglat och konstant öppna och frimodiga.

4. Disharmoni (dish)

Beteende A:

De förefaller mycket disharmoniska och olyckliga. De befinner sig
ofta i öppna eller tillbakahållna konflikter med omgivningen eller
med sig själva.

Beteende B:

De tycks mycket harmoniska och balanserade och är sällan indragna
i konflikter varken med omgivningen eller med sig själva. De före-
faller att känslomässigt "ha det bra" i skolan.

5. Distraction (dist)

Beteende A:

De kan inte samla sig inför förelagt arbete utan sysslar med ovidkommande saker eller sitter och hänger och "drömmer". För några ögonblick kan de ägna sig åt uppgiften men låter sig strax fångas av ovidkommande händelser eller tankar. De ger i allmänhet snabbt upp även om arbetet är avpassat efter deras begåvningsnivå.

Beteende B:

De har en utpräglad förmåga att fördjupa sig i en uppgift och arbeta koncentrerat. De låter sig aldrig distraheras och ger inte heller upp arbetet med en uppgift, som passar deras begåvningsnivå.

6. Skolleda (sk)

Beteende A:

De ger intryck av att känna stark olust inför inlärningsuppgiften och lärostoffet, och de syns uppleva en allmän vantrivsel och skolleda. De är ointresserade och mycket svåra att engagera i skolans vanliga arbete.

Beteende B:

De är starkt skolmotiverade och trivs med skolmiljön.

7. Spänning (sp)

Beteende A:

De utmärks av att de i relation till sina förutsättningar har alltför stora krav på sig själva. De spänner sina krafter till det yttersta för att lyckas med sina uppgifter. De kan kallas "överambitiösa".

Beteende B:

De utnyttjar på ett naturligt sätt sina intellektuella och personlighetsmässiga resurser. Deras skolprestationer genomföres därför utan någon anspänning.

Variablerna gäller anpassning till lärostoffet (distraction, skolleda, spänning), till kamraterna (aggressivitet, motorisk oro, tillbakadragenhet, disharmoni) och till lärarna (detsamma som till kamraterna samt spänning).

Bedömningen har skett i en sju-gradig skala med tydliga beskrivningar av skalans ändpunkter (Beteende A och B). För varje variabel har den egna

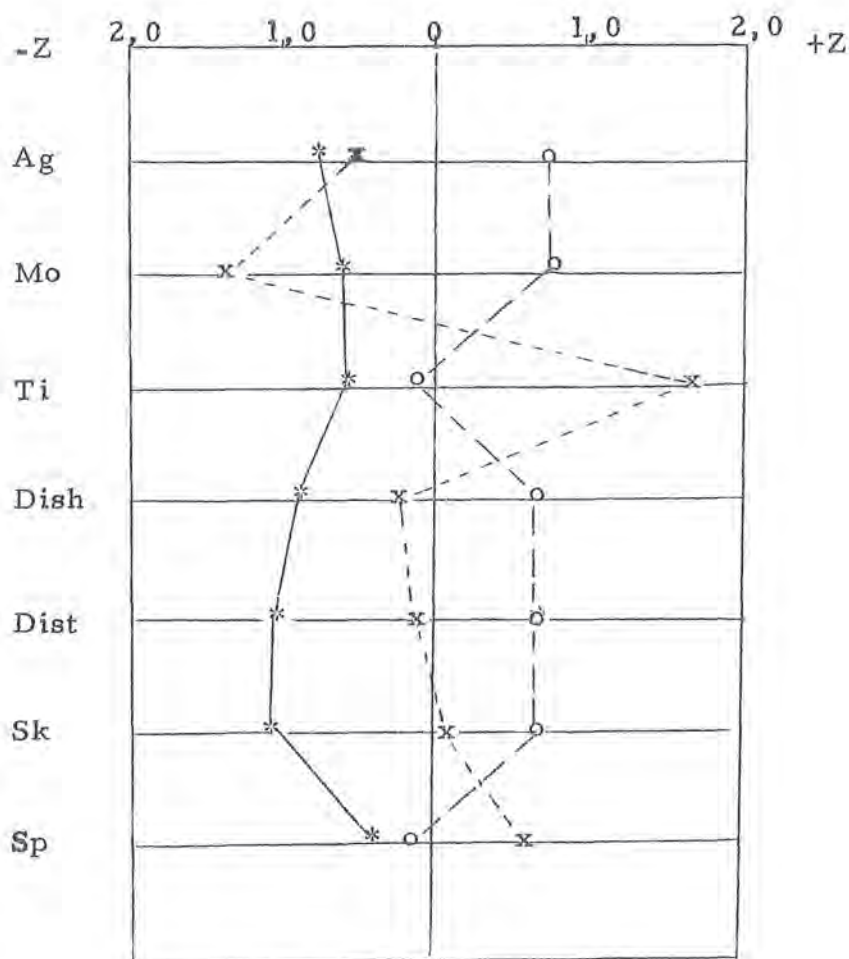
klassen varit referensgrupp. Läraren har uppmanats att eftersträva en normalfördelning. Då inte alla lärare kunnat följa instruktionen i sistnämnda fall har värdena transformerats till standardpoäng med medelvärdet 0 och spridningen 1 i alla variabler och klasser. Det faktum att klassen tagits som utgångspunkt innebär att värdena för olika klassers elever inte alltid motsvarar samma beteende, beroende på att vi i ena fallet kanske har att göra med en ambitiös och lugn klass och i andra fallet en bråkig och okoncentrerad klass. Fördelarna med att ha klassen som jämförelsegrupp upp väger dock dessa nackdelar, dels därför att man därav kan sluta sig till den enskilde elevens position i klassen och eventuellt också lärarens beteende mot honom, dels därför att ett tänkt normalt beteende i en variabel kan betyda så olika saker för olika lärare beroende på deras erfarenhet m m.

De till standardpoäng överförda variabelvärdena har bearbetats med latent profilanalys varvid man för vår årskurs pojkar erhållit 3 latent profiler (Magnusson, Dunér, Beckne, 1967).

- Profilklass I : En grupp elever, som har värden i den anpassningsmässigt positiva delen av alla skalorna utom i spänning, där den har en mittposition (n = 175).
- Profilklass II : En grupp som har värden i den negativa delen av skalorna utom i tillbakadragenhet och spänning, där den har en mittposition (n = 225).
- Profilklass III : En grupp som är tillbakadragen, spänd, motoriskt lugn och icke-aggressiv och som för övrigt intar mittpositioner på skalorna (n = 42).

Vid sammanställningen med kriminologdata (brottsbelastning och konformitetsgrupper) har dels de tre profilklasserna använts, dels standardpoängen i varje variabel för sig indelad i fem grupper:

- 1) motsvarande $Z = < -1,5$
- 2) " $Z = -1,5$ till $-0,5$
- 3) " $Z = -0,5$ till $+0,5$
- 4) " $Z = +0,5$ till $+1,5$
- 5) " $Z = >+1,5$

Figur 3. Latenta profiler, pojkar i åk 6.

———*——— Pfd I , n = 175
 - - - - x - - - - II , n = 225
 - - - - o - - - - III , n = 42

Elever, som genom sitt beteende i klassrummet drar till sig lärarnas uppmärksamhet på ett negativt sätt (ag, mo, dish, dist, sk) och därför lätt utsätter sig för lärarens ogillande, antas lätt känna sig utstötta och lättare associera sig med en (brottslig) outsidergrupp än de pojkar, som är välanpassade (samma variabelers positiva pol), och även än de som visar den andra varianten av anpassningssvårigheter; de tillbakadragna och spända (jfr "frustration-instigated" beteende sid. 22). Negativa och positiva förväntningar från läraren har visat sig ha en oväntat stor effekt på elevers prestationsförmåga (Rosenthal, 1968). Det är därför troligt att lärarens förväntan också har effekt på elevernas uppträdande både i klassrummet och utanför det. Profilklass II väntas därför dels ha högre brottsbelastning

beroende på deras sätt att expressivt leva ut sina konflikter och spänningar, dels vara ovanligare bland konforma än bland aktiva på de olika stegen mot en outsidergrupp.

Om dessa pojkars beteende är parallellsymtom till brottslighet eller är orsakande faktorer kan man dock inte uttala sig om. I de flesta socialpsykologiska sammanhang sker orsak och verkan i en kretsgång, som oftast blir en god eller ond cirkel, där frågan om vilket som var den ursprungliga orsaken ur rehabiliteringssynpunkt mister sitt intresse. Den viktigaste frågan blir i stället: hur skall man kunna bryta den onda cirkeln? I vårt fall: hur skall man kunna hejda utstötningen och öka insiderkänslan med den del av samhället som är skolan och även samhället i stort? (Jfr Andersson & Andersson, 1954).

Hypotesen beskrivs i modellen dels genom inkongruens mellan normer och krav och elevens personlighet, dels genom relationspilen direkt från personligheten till konformitet - kriminalitet eller direkt till asociala brott (sid. 42).

Beträffande antalet begångna brottstyper blir hypotesen bekräftad. Profilklass I och III (den "välanpassade" och den "spända" gruppen) har betydligt lägre brottsbelastning än profilklass II, som kännetecknas av hög aggressivitet, motorisk oro, disharmoni, distraktion och skolleda. Profilklass I och III är dessutom betydligt mer homogena ur brottsynpunkt (låg spridning).

Tabell 59. Allmän brottsbelastning för profilklass I, II och III i lärarskattningar

	M	s	n
Pfkl I	5,49	3,60	162
Pfkl II	7,92	4,18	165
Pfkl III	5,22	3,51	36
F = 18,46		df 2 och 360	p < 0,001

Andelen pojkar, som tillhör profilklass II ökar för varje steg i sekvensmodellen, vilket stämmer med hypotesen.

Tabell 60. Andelen pojkar i de olika konformitetsgrupperna som återfinns i profilklass I ("välanpassad"), II ("missanpassad") och III ("spänd").

Profilklass I

	Ej brott	Ej upptäckta	Upptäckta	Bvn:s utredn.	Totalt
Konforma	K-gr 36% 1	K-gr 57% 2	K-gr 50% 4	K-gr 43% 6	57%
Aktiva		K-gr 44% 3	K-gr 35% 5	K-gr 18% 7	36%
Totalt	36%	51%	40%	25%	42%

Profilklass II

	Ej brott	Ej upptäckta	Upptäckta	Bvn:s utredn.	Totalt
Konforma	K-gr 28% 1	K-gr 34% 2	K-gr 42% 4	K-gr 57% 6	39%
Aktiva		K-gr 45% 3	K-gr 53% 5	K-gr 79% 7	56%
Totalt	28%	39%	49%	72%	49%

Profilklass III

	Ej brott	Ej upptäckta	Upptäckta	Bvn:s utredn.	Totalt
Konforma	K-gr 36% 1	K-gr 8% 2	K-gr 9% 4	K-gr 0% 6	10%
Aktiva		K-gr 11% 3	K-gr 12% 5	K-gr 2% 7	10%
Totalt	36%	10%	11%	1%	10%

K-grupp		1	2	3	4	5	6	7	Σ
Pfkl I	n	4	47	32	27	41	9	8	168
Pfkl II	n	3	28	33	23	62	12	36	197
Pfkl III	n	4	7	8	5	14	0	1	39
	N	11	82	73	55	117	21	45	404*

$$(X^2 = 43,19 \quad df 12 \quad p < 0,001)$$

* Lärarskattningarna till elever i specialklasser, 22 st, har ej medtagits i den latenta profilanalysen.

Andelen pojkar i profilklass I och III minskar för varje steg. Skillnaden mellan konforma och aktiva på varje steg följer vår hypotes och blir större för varje steg. Som vanligt är det K-grupp 1 och 6 och 7 som tilldrar sig största intresset. K-grupp 1 kan karakteriseras som övervägande välanpassad ur skolans synpunkt men också som spänd, överambitiös och tillbakadragen, vilket kanske kan förklaras av vad som framgått om pojkarnas hemmiljö (jfr Kap. VIII, sid. 99 och 103). K-grupp 6 och 7, som varit föremål för bvn:s utredning, har båda en hög andel pojkar som erhållit profilklass II, dvs livliga, motoriskt oroliga, aggressiva pojkar. I K-grupp 7 är denna profilklass den helt övervägande, i K-grupp 6 uppvägs den av en god andel pojkar ur profilklass I.

I bakgrundsvariablerna fann vi en stor likhet mellan K-grupp 1 och K-grupp 6 och en stor skillnad mellan dessa två och K-grupp 7. I lärarens skattning av klassrumsbeteendet är det K-grupp 1 som skiljer sig mest från K-grupp 6 och 7. Vi får här en förklaring till varför K-grupp 6 kommit in i sammanhang, som lett till utredning för brottsligt beteende av bvn (deras profilklassstillhörighet) och varför de konformerat (deras socio-ekonomiskt och emotionellt gynnsamma hemförhållanden).

Tabell 61. Andelen pojkar ur profilklass I, II respektive III som återfinns på de olika stegen i sekvensmodellen.

Pfkl	Ej brott		Ej uppt.		Uppt.		Bvn utr.		Totalt	
I	4	3%	79	47%	68	40%	17	10%	168	100%
II	3	2%	61	32%	85	43%	48	24%	197	100%
III	4	10%	15	38%	19	47%	21	3%	39	100%
Totalt	11	3%	155	39%	172	43%	66	15%	404	100%

Tabell 61 redovisar de olika profilklasspojkarnas risk att bli upptäckta eller föremål för bvn:s utredning. Med hänsyn till den stora och på hög nivå signifikanta skillnaden i brottsbelastning kan det förefalla egendomligt att andelen upptäckta pojkar och även andelen upptäckta plus andelen pojkar som blivit föremål för bvn:s utredning icke skiljer sig mer än den gör. Den största skillnaden ligger i andelen bvn-fall bland pojkarna i de olika profilklasserna. Naturligt nog toppar pojkarna i pfkl II listan. Men av de lika lågt

Andelen pojkar i profilklass I och III minskar för varje steg. Skillnaden mellan konforma och aktiva på varje steg följer vår hypotes och blir större för varje steg. Som vanligt är det K-grupp 1 och 6 och 7 som tilldrar sig största intresset. K-grupp 1 kan karakteriseras som övervägande välanpassad ur skolans synpunkt men också som spänd, överambitiös och tillbakadragen, vilket kanske kan förklaras av vad som framgått om pojkarnas hemmiljö (jfr Kap. VIII, sid. 99 och 103). K-grupp 6 och 7, som varit föremål för bvn:s utredning, har båda en hög andel pojkar som erhållit profilklass II, dvs livliga, motoriskt oroliga, aggressiva pojkar. I K-grupp 7 är denna profilklass den helt övervägande, i K-grupp 6 uppvägs den av en god andel pojkar ur profilklass I.

I bakgrundsvariablerna fann vi en stor likhet mellan K-grupp 1 och K-grupp 6 och en stor skillnad mellan dessa två och K-grupp 7. I lärarens skattning av klassrumsbeteendet är det K-grupp 1 som skiljer sig mest från K-grupp 6 och 7. Vi får här en förklaring till varför K-grupp 6 kommit in i sammanhang, som lett till utredning för brottsligt beteende av bvn (deras profilklassstillhörighet) och varför de konformerat (deras socio-ekonomiskt och emotionellt gynnsamma hemförhållanden).

Tabell 61. Andelen pojkar ur profilklass I, II respektive III som återfinns på de olika stegen i sekvensmodellen.

Pfkl	Ej brott		Ej uppt.		Uppt.		Bvn utr.		Totalt	
I	4	3%	79	47%	68	40%	17	10%	168	100%
II	3	2%	61	32%	85	43%	48	24%	197	100%
III	4	10%	15	38%	19	47%	21	3%	39	100%
Totalt	11	3%	155	39%	172	43%	66	15%	404	100%

Tabell 61 redovisar de olika profilklasspojkarnas risk att bli upptäckta eller föremål för bvn:s utredning. Med hänsyn till den stora och på hög nivå signifikanta skillnaden i brottsbelastning kan det förefalla egendomligt att andelen upptäckta pojkar och även andelen upptäckta plus andelen pojkar som blivit föremål för bvn:s utredning icke skiljer sig mer än den gör. Den största skillnaden ligger i andelen bvn-fall bland pojkarna i de olika profilklasserna. Naturligt nog toppar pojkarna i pfkl II listan. Men av de lika lågt

brottsbelastade pfd I och III-pojkarna blir tredubbelt så stor andel pojkar ur pfd I föremål för utredning som ur pfd III. Deras tillbakadragna, ambitiösa, lugna sätt drar kanske inte uppmärksamheten till sig och gör dem inte misstänkta i brottsliga sammanhang?

I en specialstudie har B Lejdare (Magnusson, Dunér, Beckne, 1967) studerat sambandet mellan profilklass och föräldrarnas utbildningsgrupp, elevernas intelligens och prestation. Han fann en tendens till samgång mellan dålig anpassning (pfd II) och låg utbildning hos föräldrarna (korrelationen ej sign.). Då intelligens infördes i analysen kvarstod sambandet endast för pojkar med intelligens över medelvärdet.

Pojkar i pfd II (DBA, $M = 28,86$) har lägre intelligens, både totalt och i de tre socialgrupperna, än pfd I (DBA, $M = 34,93$). Den skiljer sig inte signifikant från pfd III (DBA, $M = 27,44$). Pfd II har inte bara lägre intelligens, de underpresterar också i förhållande till sin intelligens, både då DBA är under och över medelvärdet för årskursen. Skillnaden mellan pfd II och I är i detta avseende signifikant medan skillnaden är betydligt mindre mellan pfd II och III.

I samband med intelligensen tog vi upp skillnader i brottsbelastning hos pojkar med olika studieförlopp (linjeval). Vi fann då inget samband mellan brottsbelastning och intelligens över respektive under medelvärdet för åk hos pojkar, som valt olika linjer (sid. 113). Profilklass i lärarskattningarna hos elever på gymnasieförberedande, övriga teoretiska och praktiska linjer tyder på att det finns ett samband mellan elevens sätt att förhålla sig i skolsituationen (lärostoffet, läraren, kamraterna) och linjeval.

Av pojkar ur pfd I ("välpassade") väljer 53% g-linjen och endast 14% praktiska linjer. Av pojkar ur pfd II väljer 23% g-linje och 29% praktisk linje. Den gymnasieförberedande linjen består alltså till 65% av pojkar, som i åk 6 av läraren karakteriserades som lugna och harmoniska (pfd I) och till 29% av pojkar ur pfd II. De praktiska linjerna däremot består till 29% av pojkar ur pfd I och till 61% av pojkar ur pfd II. Övriga teoretiska linjer intar en mellanställning.

Då profilklass II har en betydligt högre brottsbelastning, kan en stor del av skillnaderna mellan brottsbelastningen på de olika linjerna tillskrivas sammansättningen av typer av pojkar på de olika linjerna. Vad vi funnit är alltså

Tabell 62. Uppdelning av pojkarna i de olika profilklasserna på linjeval och socialgrupp.

Pfkl	n	Linje	Totalt		Soc. gr 1-2		Soc. gr 3	
I	158	Gymn. förb.	84	53%	53	65%	31	40%
		Övr. teor.	52	33%	24	30%	28	37%
		Praktisk	22	14%	4	5%	18	23%
II	161	Gymn. förb.	37	23%	29	38%	8	9%
		Övr. teor.	78	48%	36	47%	42	50%
		Praktisk	46	29%	11	15%	35	41%
III	38	Gymn. förb.	8	21%	5	38%	3	12%
		Övr. teor.	22	58%	7	54%	15	60%
		Praktisk	8	21%	1	8%	7	28%
Σ	357*							

* Bortfallet består av 11 hjälpklasspojkar samt 22 st, som saknar profilklass eller socialgrupp.

ett samband mellan beteende i skolsituationen i åk 6 och brottsbelastning samt linjeval i åk 9. Motoriskt oroliga pojkar, som är dåligt skolmotiverade, disharmoniska och aggressiva (pfkl II) underpresterar och väljer i åk 9 oftare praktiska linjer eller teoretiska linjer, som inte är inriktade på rent teoretiska studier. De visar även i åk 9 hög brottsbelastning och en stor andel av dem är aktivt brottsliga. Detta förhållande är särskilt markant i socialgrupp 3.

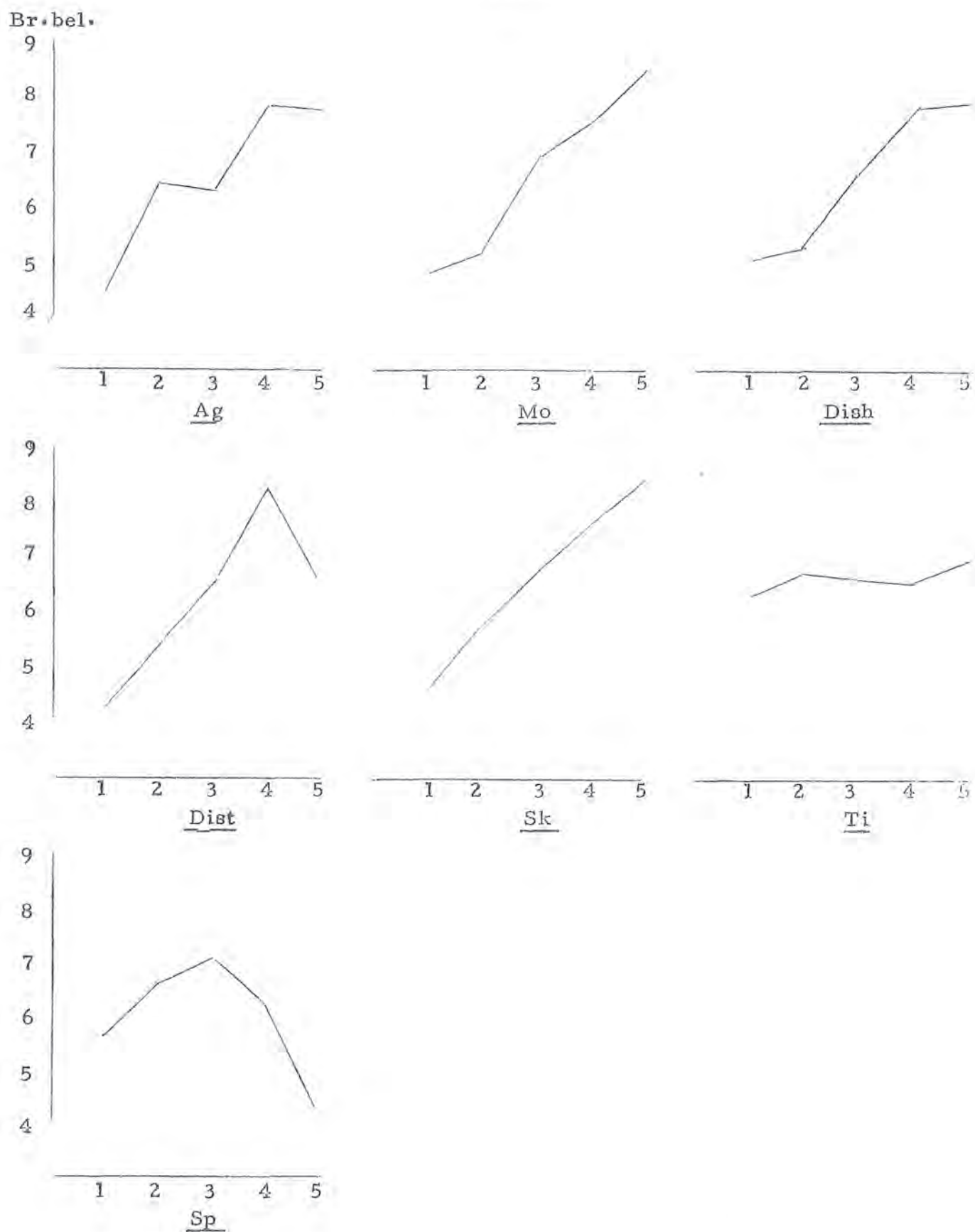
Lugna, vänliga, skolmotiverade pojkar (pfd I) har god prestationsnivå i förhållande till sin intelligens och väljer oftast den gymnasieförberedande linjen, därefter någon av de övriga teoretiska linjerna och i sista hand någon av de praktiska. Särskilt markant är detta i socialgrupp 1-2 (utbildningsgrupp 1-5).

I de enskilda variablerna i lärarskattningarna ökar brottsbelastningen, både allmän och i faktorvariablerna bagatell-, begräveri- och vinningsbrott, med stegrad negativ nivå av beteendet i variablerna aggressivitet, motorisk oro, disharmoni, distraktion och skolleda. Skillnaderna är signifikanta (se figur 4-7 samt bilaga 10). Beträffande distraktion förekommer en liten oregelbundenhet genom att den näst sista nivån har den högsta brottsbelastningen och att denna nivå skiljer sig kraftigt och signifikant från alla övriga nivåer. Då varje pojke jämförts med sina klasskamrater, kan, som vi tidigare nämnt, beteendet bedömas något olika i olika klasser, varför man inte bör hårdra resultatet. Man kan dock tänka sig att de, som skattats mycket högt i denna variabel är så kraftigt störda, att de inte heller kan samla sig för en aktivitet utanför skolan, som kräver lite eftertanke och planering. Dessa pojkar har lika hög belastning i bagatellbrott som de, som skattats såsom något mindre distraherade (nivå 4) med lägre belastning i de mer krävande bedräveri- och vinningsbrotten.

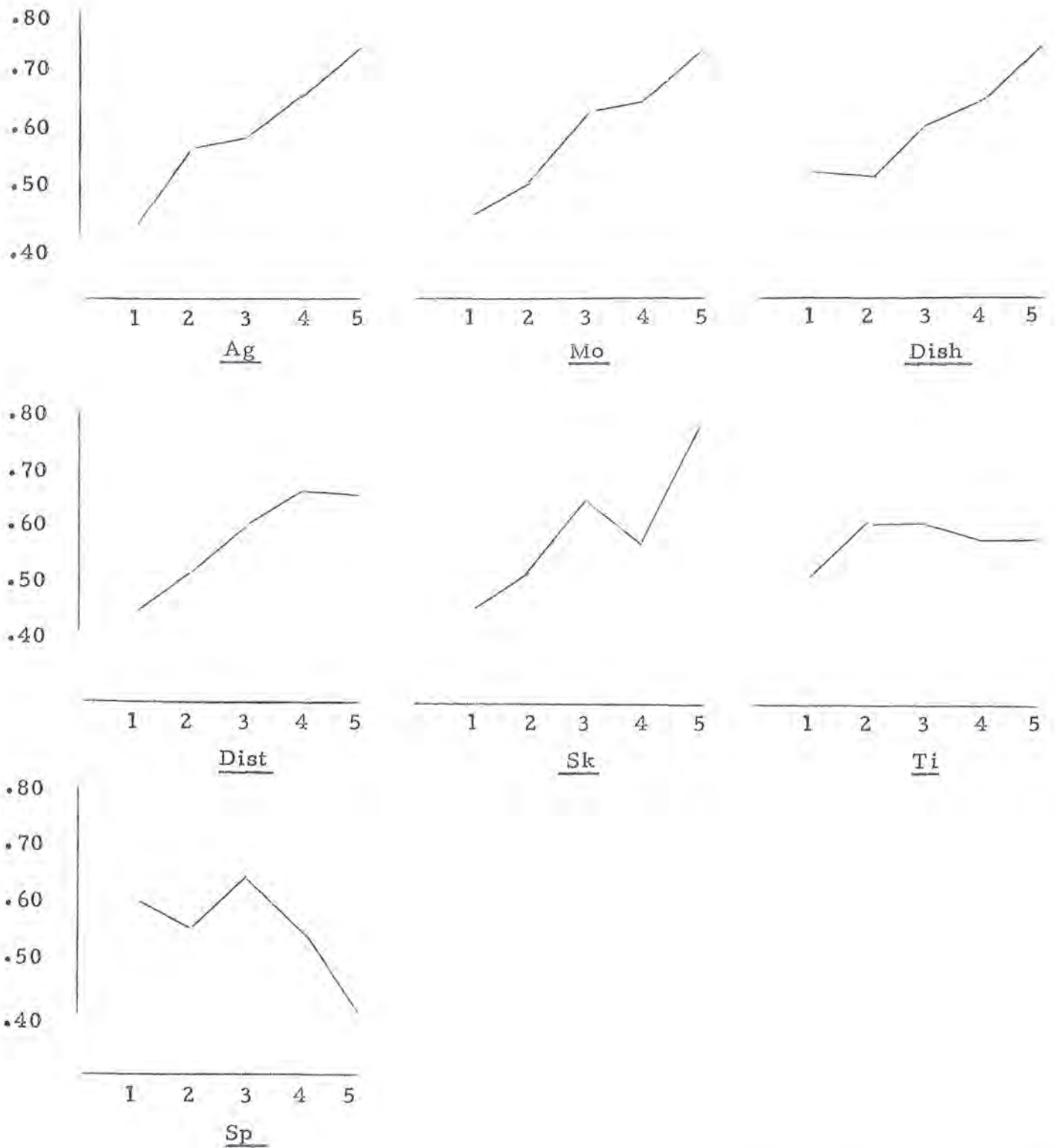
Beträffande variablerna tillbakadragenhet och spänning är förhållandet något annorlunda. De olika nivåerna av tillbakadragenhet har i det närmaste samma brottsbelastning. Blyghet kontra öppenhet i klassrumssituationen har tydligen inget samband med brottsbelastning.

Variabeln spänning har signifikant krökta former i regressionen på ag, mo, dist, och sk (Magnusson, Dunér, Beckne, 1967). Som vi ser är sambandet med brottsbelastning också krökt. Både de spända, överambitiösa pojkarna och de avslappade, icke-spända har låg brottsbelastning. Signifikant lägst brottsbelastning har de överambitiösa, vilket man kunde förmoda.

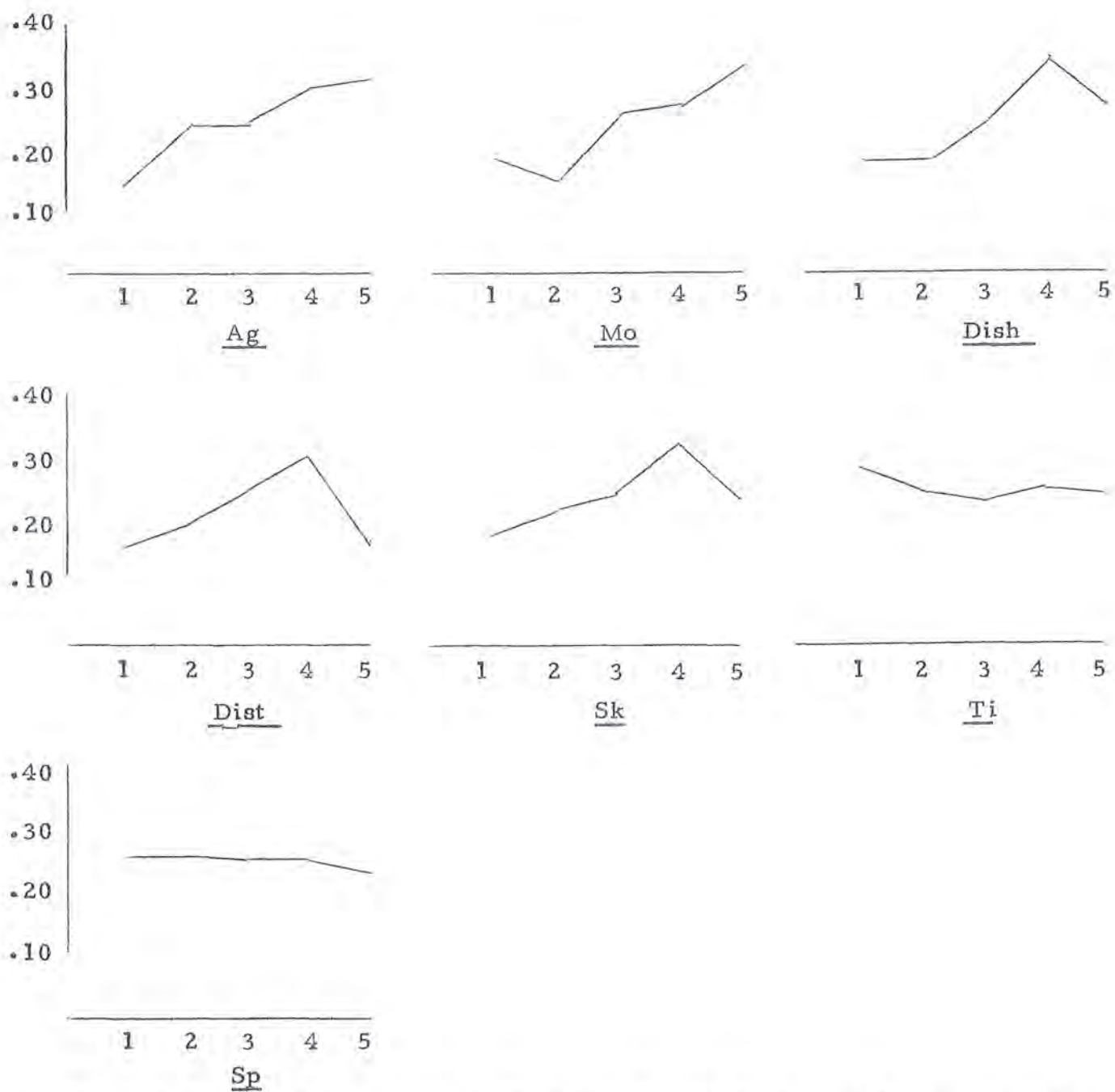
Lärarna uppmanades att eftersträva en normalfördelning, då de skattade sina elever. Trots detta är fördelningen för de vid k-enkäten i åk 9 närvarande eleverna inom variablerna ag, mo, dish, distr och sk något sneda. Färre elever än vad som kunde förväntas ligger på nivå 4 och framförallt på nivå 5. Bortfallet har alltså en kraftig bias åt det negativa hållet i dessa variabler (Jfr. bilaga 9). Om K-

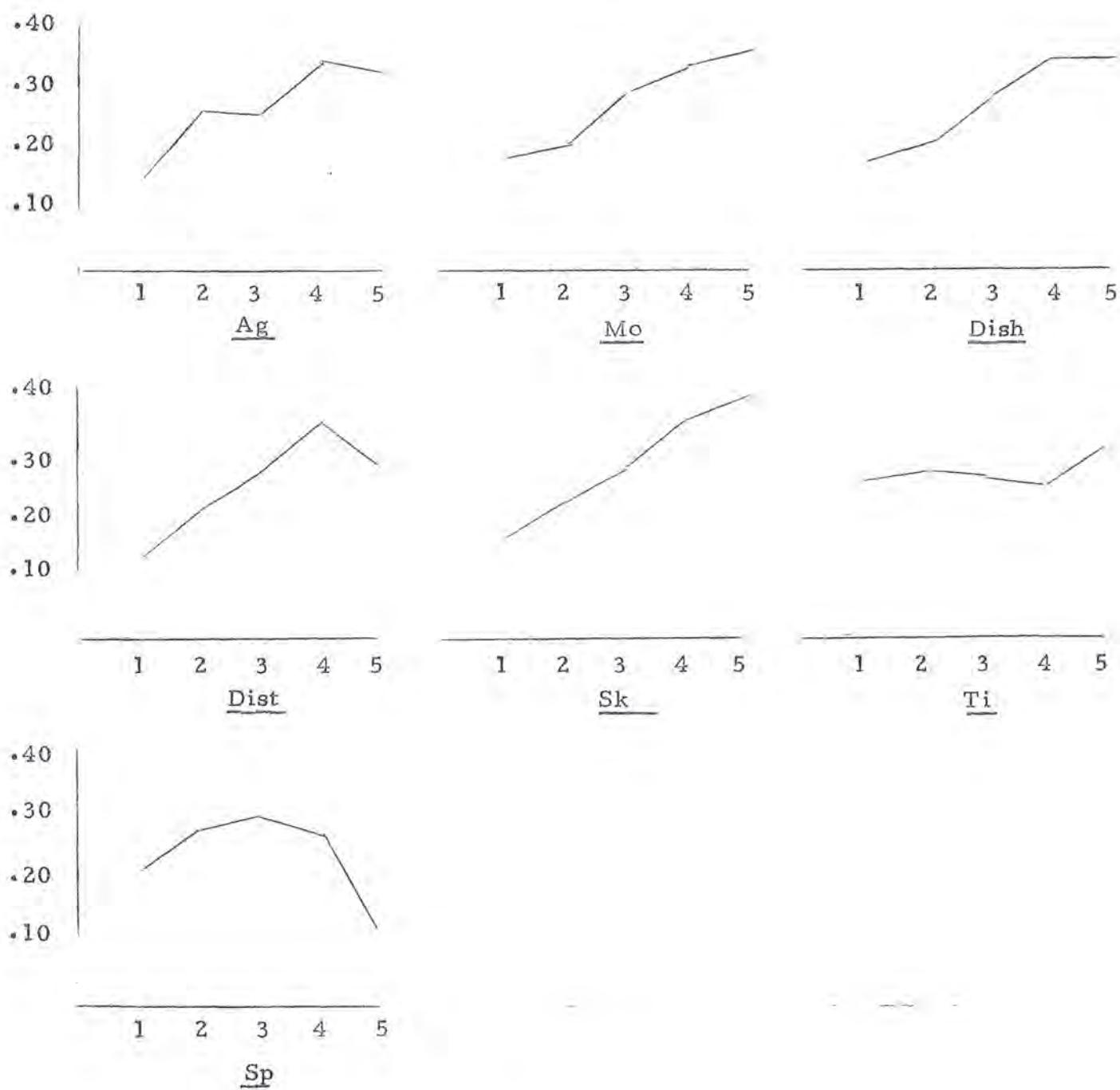
Figur 4. Allmän brottsbelastning för fem nivåer av beteendet aggression (ag), motorisk oro (mo), disharmoni (dish), distraktion (dist), skolleda (sk), tillbakadragenhet (ti), spänning (sp) skattat av läraren.

Figur 5. Poäng i faktorvariabeln "bagatellbrott" för fem nivåer av beteendet ag, mo, dish, dist, sk, ti och sp skattat av läraren.

Figur 6. Poäng i faktorvariabeln "bedrägeribrott" för fem nivåer av beteendet ag, mo, dish, dist, sk, ti och sp skattat av läraren.

Figur 7. Poäng i faktorvariabeln "vinningsbrott" för fem nivåer av beteendet ag, mo, dish, dist, sk, ti och sp, skattat av läraren.

enkätdata hade kunnat erhållas för hela materialet, borde, med kännedom om bortfallets kriminella belastning, stegringen av brottsbelastningen vid framför allt den sista nivån vara något mer markant än den nu är.

På samma sätt som pfd II är vanligare bland aktiva än konforma K-grupper och skillnaden i profilklassammansättningen ökar för varje steg, på samma sätt är de negativa extremerna (nivå 4 och 5) vanligare bland aktiva än konforma K-grupper i variablerna ag, dish, dist och sk (se bil. 11). De extremt positiva grupperna (nivå 1 och 2) företer däremot inte alltid likhet med pfd I. Andelen pojkar med extremt positiva värden i dessa variabler minskar för varje steg (har samband med ökad brottsbelastning) men är ungefär lika i aktiva och konforma grupper. De extremt positiva värdena i dish, distr och sk ger genom sin oregelbundenhet en del värdefull och intressant information. Höga nivåer av harmoni förekommer t ex endast hos 27% av K-gr 1 (3 st) och oftare i K-grupp 7 än i K-grupp 6, där de flesta intar en neutral position (nivå 3). Sker konformitet på bekostnad av harmoni och balans? Beträffande koncentrationsförmåga däremot är andelen med extremt höga värden dubbelt så stor i K-grupp 6 som i K-grupp 7. Skolmotivation i extremt hög grad förekommer lika ofta i alla K-grupper.

Motorisk oro har ett bestämt samband med ökad brottsbelastning och andelen oroliga pojkar ökar för varje "steg". Sambandet med konformitet däremot är något dunkelt utom i K-grupperna 6 och 7, där hypotesen stöds. K-grupp 7-pojkar bedöms något oftare som motoriskt oroliga.

Pojkar med extremt positiva värden i ag, mo, dish, dist och sk har ofta en markant låg brottsbelastning (bil. 10), men då det blir tal om konformitet - fortsatt aktivitet, är det de negativa värdena, som är de mest utslagsgivande.

Tillbakadragenhet, som inte visade något samband med brottsmassan, (brottsbelastningen) visar heller inget samband med K-gruppstillhörighet. Det enda anmärkningsvärda är att 7 av de 11 pojkarna i K-grupp 1 skattats som extremt tillbakadragna.

I variabeln spänning med sitt krökta samband med brottsbelastning är det framför allt mittenvärdet som visar det nu välkända mönstret med ökad förekomst för varje steg och oftare förekommande hos aktiva än konforma.

Extremerna hög respektive låg spänning förekommer procentuellt lika ofta i konforma och aktiva grupper med ett undantag: endast 3 st (7%) av K-grupp 7 har skattats som extremt högt spända.

Då de olika nivåerna av lärarskattningens variabler ställts samman med konformitetsgrupperna, har den del av bortfallet från åk 6, som blivit föremål för bvn:s utredning kunnat medtagas. Detta har inneburit att snedheten i variablernas fördelningar minskat betydligt i ag, mo, dish, och dist men kvarstår, ehuru decimerad, i variabeln skolleda.

4. Pojken som klasskamraterna bedömt honom.

I samband med att eleverna fick skatta varandra ifråga om popularitet (se Kap. XI) uppmanades de att rangordna sina klasskamrater i hur skolmotiverade och säkra i sitt uppträdande de var (Magnusson, Dunér, Beckne, 1965).

Eleverna uppmanades att försöka numrera sina kamrater och sätta en 1:a efter den, som verkade ha mest intresse för skolan, en 2:a efter den, som kom därefter o s v. Intresse för skolan definierades för eleverna som "intresse av skolämnen och att över huvud taget ha lust att jobba med skolarbetet. Somliga av er tycker antagligen att det är viktigt att få bra betyg och går in för att klara sig bra både på lektionerna och på skrivningarna. Andra av er kanske inte alls bryr sig så mycket om hur det går i skolan!".

I vissa avseenden kanske klasskamraterna vet mer om varandra än läraren, även om hans omdöme oftast är mera moget. Ett sådant här kamratmått är därför ett gott komplement till de tidigare redovisade lärarskattningarna.

Eleverna fick också rangordna varandra efter säkerhet, som definierades så: "Det är ju alltid så i en klass, att somliga elever verkar säkra på sig själva, pratar lugnt och säkert på lektionerna, är lugna inför skrivningar och aldrig verkar rädda för att få frågan. De verkar på något sätt att känna sig hemma i skolan. Andra är däremot mycket mer ängsliga och blyga, tycker det är otäckt, när de får någon fråga och vågar kanske inte räcka upp handen, fastän de kan svaret".

I en av Örebroprojektets delstudier (Josephson, 1967) har alla kamratskattningar och sambandsberäkningar mellan dessa och socialgrupp, intelligens